

IV Pienkunnista moderniin maalaiskuntaan 1949–2019

EI KAUPPALA, EI KAUPUNKI EIKÄ RAUMAN KAUPUNGINOSA

Miten moderni kunta toimii?

1940-luvun Suomessa oli vielä 603 kuntaa, mutta toisen maailmasodan jälkeen niiden lukumäärä kääntyi jyrkkään laskuun. Osa kunnista jäi rajantakaiseen Karjalaan, osa katosi kartalta 1900-luvun jälkipuoliskon kahdessa kuntaliitosten aallossa. Ruotsissa toteutettiin 1960-luvulla suuri kuntauudistus, jossa kuntia pakotettiin yhteen. Vuonna 1966 Suomessa oli vielä 545 kuntaa, ja virkamiestyöryhmä valmisteli Suomessa Ruotsin mallin mukaisten pakkoliitosten edellyttämät lakimuutokset, mutta eduskunta ei hyväksynyt niitä. Pakkoliitosten valmistelu ehti kuitenkin sysätä liikkeelle lukuisia kuntaliitoksia. Vuosina 1967–1977 toteutui Suomessa yli 60 kuntaliitosta. Toinen suuri aalto eteni vuosina 2005–2013 ja johti 80 kuntaliitokseen. Näissä aalloissa katosi kartalta yli 200 kuntaa.¹ Länsi-Suomessa oli 1960-luvulla paljon pieniä maalaiskuntia, joiden rajat noudattelivat historiallisten seurakuntien muotoa. Tällaisia kuntia olivat esimerkiksi Eura, Hinnerjoki ja Honkilahti. Kiukainen puolestaan muodostui kahdesta historiallisten seurakuntien rajoja myötäilevästä taajamasta, joista molemmilla oli vahva identiteetti.

Suomi oli 1960- ja 1970-luvulla kasvamassa hyvinvointivaltioksi. Kunnat saivat uusia, kuntalaisten hyvinvointiin liittyviä tehtäviä. Kaavoitukseen ja rakentamiseen liittyvä vastuu laajeni. Sairaalat siirtyivät kuntien vastuulle. Peruskoulu-uudistus (1968) takasi lapsille ja nuorille tasalaatuisen opetuksen. Kansanterveyslaki (1972) ja laki lasten päivähoidosta (1973) näkyivät maalaiskuntien maisemassa terveyskeskusten ja päiväkotien rakentamisena.²

Kunnalliskertomukset ovat ikkuna kunnan toimintaan ja talouteen. Niistä näkee, miten kunta hoiti uudet tehtävänsä. Kunnalliskertomuksen selailijan on hyvä tietää, miten kunta toimii: Kunnan ylintä päätösvaltaa käyttää kunnanvaltuusto, jonka kuntalaiset valitsevat vaaleilla. Kunnanvaltuusto edustaa kuntalaisten tahtoa ja päättää, mitä kunta tekee. Kunnanhallituksen tehtävä on valmistella ja panna täytäntöön kunnanvaltuuston päätökset. Käytännössä suuri

osa valmistelutyöstä tehdään lautakunnissa. Ennen vuotta 1949 kunnanvaltuuston tehtäviä hoiti kunnallislautakunta.³

Vuoden 1949 alussa voimaan tulleen kunnallislain⁴ mukaan kunta oli maalaiskunta, ellei sen kuntamuotoa muutettu kauppalaksi tai kaupungiksi. Eura oli maalaiskunta. Se alkoi modernisoitua 1950-luvulla, ja modernin kaavoitusajattelun mukainen euralainen taajama löysi muotonsa. Modernin Euran maalaiskunnan kunnalliskertomuksissa oli tapana aluksi muistuttaa kunnan sijainnista Turun ja Porin läänissä, Satakunnan maakunnassa sekä kertoa lyhyesti sen historia ja nykytila. Vuoden 1975 kunnalliskertomus muistutti, että Euran maalaiskunta oli perustettu vuonna 1866, sen kantokyläluokka oli 6 ja se kuului toiseen kalleusluokkaan.⁵

Euran maalaiskunnan alueella oli ennen 1900-luvun jälkipuoliskon kuntaliitoksia kymmenen omaleimaista asutuskeskusta. Osa asutuskeskuksista oli kasvanut yksittäistaloista, osa oli vanhastaan kyliä. Kirkonkylä, Sorkkinen, Kauttua, Mestilä, Naarjoki ja Turajärvi olivat kyliä, kun taas Euran pappila, Vaanii, Lähteenoja, Soupas, Isovahe ja Vähävahe kantoivat yhden tilan perintöä. Kuntaliitosten myötä Euraan liittyi useita vanhoja kyliä, joilla oli vahva ja omaleimainen identiteetti. Tällaisia kyliä olivat Hinnerjoki, Kivijärvi, Korpi ja Vaaljoki sekä Auvainen, Haveri, Mannila, Honkilahden kirkonkylä ja hallinnollisen keskuksen ympärille kasvanut uudempi Koskenkylä. Ja tietysti Kiukaisten myötä Euraan liittyneet Eurakoski, Harola, Köylypolvi, Laihia, Laukola, Mäkelä, Panelia ja Rahvola. Euran moderni kunta oli rakennettu historiallisten kylien ja kuntien varaan.

Euran kunnanhallitus 1940-luvun

loppupuolella. Pöydän ääressä istuvat vasemmalta lueteltuna Frans Männistö, Juho Haikonen, Viljo Nohkola, Jussi Katila, Uno Viljanen, Jooseppi Jokinen, kunnansihteeri Aron Lindgren ja puheenjohtaja Jalmari Vaara. Euran kunnanarkiston kokoelmat.

Satakunnan viiden seutukunnan keskuksia olivat 1960-luvulla Pori, Rauma, Harjavalta, Huittinen ja Kankaanpää.⁶ Satakunnan kiistaton keskus oli Pori, mutta Rauma oli oman seutukuntansa keskus. Euran maalaiskunta kuului 1960-luvulla Rauman seutukuntaan. Satakunnan seutukaavaliitto aloitti toimintansa vuonna 1967. Yksi sen tavoitteista oli Satakunnan alueen pienten kuntien yhdistäminen suuremmiksi.⁷ 20. maaliskuuta vuonna 1967 Eurassakin hyväksyttiin sisäasiainministerin määräys seutukaavan laatimisesta Satakunnan alueelle.⁸ Satakunnassa oli alkanut pienten kuntien pudotuspeli.

1960-luvun alussa Euran taajamakehitys oli nopeampaa kuin muissa saman kokoisissa maalaiskunnissa. Kunnalliskertomukset tiesivät kertoa, että Eura oli vuonna 1960 ”kaupunkielinkeinovoittoinen kunta”⁹. Termi viittasi kunnan elinkeinorakenteeseen.¹⁰ Kunnan merkittävin teollinen työnantaja oli A. Ahlström Oy:n Kauttuan paperitehdas ja paperinjalostustehdas (Euran Paperi). Teollisuudesta ja käsityöstä sai elantonsa 39,6 prosenttia euralaisista. Maa- ja metsätaloudesta eli 25,1 prosenttia, rakennustoiminnasta 7,5 prosenttia, kaupasta 6,8 prosenttia ja liikenteestä 4,2 prosenttia ammatissa toimivasta väestöstä. ”Palvelukset yhteiskunnalle ja elinkeinoelämälle sekä henkilökohtaiset palvelukset” työllistivät yhteensä 6,7 prosenttia työvoimasta. Lisäksi 10,1 prosenttia euralaisista lukeutui itsenäisiin ammatinharjoittajiin.¹¹ Kauttuan tehtaiden läsnäolo Eurassa tarkoitti sitä, että kunta oli elinkeinorakenteeltaan erilainen kuin maaseutumaiset naapurinsa. Elinkeino rakenne määrää monella tavoin sitä, millaiseksi kunnan identiteetti muodostuu.

Kunnat teollistavat

Suomalainen maatalousyhteiskunta alkoi 1950-luvulla muuttua teollisuusyhteiskunnaksi. Teollistumiseen perustuva talouskasvu sai kannatusta maaseudun etuja ajavien poliitikkojen keskuudessa, ja kunnat ryhtyivät aktiiviseen teollistamistyöhön.¹² Myös Euran seudun kunnissa ryhdyttiin teollisuuden edistämistoimenpiteisiin. Honkilahden ja Hinnerjoen teollistamistoimet jäivät vähäisiksi. Honkilahden kunta oli tosin vuonna 1953 halukas merkitsemään paikkakunnalle perustetun sahayhtiö Honki Oy:n osakkeita, koska sahalaitos nähtiin tärkeänä kuntalaisten työllistäjänä. Osakkeiden merkintä ei kuitenkaan onnistunut. Läänihallitus kielsi sen, koska asia ei kuulunut kunnan toimivaltaan.¹³

Eura ja Kiukainen etenivät teollistamispyrkimyksissään. Kumpikin perusti teollistamislautakunnan, Kiukainen vuonna 1956 ja Eura vuonna 1957.

Teollistamislautakunnan tehtävä oli avustaa kunnanhallitusta teollisuuden edellytysten kehittämisessä ja edistää elinkeinoelämän kysymysten ratkaisemista. Lautakunnilla ei ollut päätösvaltaa, mutta ne ylläpitivät keskustelua ja laativat esityksiä kunnanhallituksille. Alkuvaiheessa Euran ja Kiukaisten teollistamislautakuntien toiminta oli vaatimatonta, mutta 1960-luvun loppua kohti se alkoi tuottaa tulosta. Pienteollisuuden kehittämistä pidettiin välttämättömänä, jotta voitiin monipuolistaa seudun elinkeinoelämää ja saada uusia työpaikkoja. Euran kunnan alueella oli tarvetta uudelle teollisuudelle, koska erityisesti naisten ja nuorten työllisyystilanne oli vaikea siitä huolimatta, että A. Ahlström Oy oli merkittävä työllistäjä. Kuntaan houkuteltavien yritysten tuli lautakunnan mielestä olla riittävän suuria, ei pieniä ”nyrkkipajoja”.¹⁴

Teollistamislautakunnat vastasivat teollisuusalueiden markkinoinnista ja tiedottamisesta. Yrityksiä houkuteltiin kuntaan lehti-ilmoituksilla, joita julkaistiin sekä päivälehdissä että erilaisissa ammattijulkaisuissa. Lisäksi kunnissa järjestettiin potentiaalisille yrittäjille suunnattuja teollistamispäiviä.¹⁵ Teollistamislautakunnat kiinnittivät huomiota myös kuntien asuntopolitiikan hoitamiseen. Vuokra-asuntojen puuttuminen nähtiin sekä Eurassa että Kiukaisissa kehityksen jarruna. Kiukaisissa kannettiin huolta siitä, että teollisuus joutui asuntopulan vuoksi käyttämään ulkopuolista työvoimaa, mikä merkitsi verorahojen valumista kunnan ulkopuolelle. Eurassa oli kohtuuhintaisia omakotitalotontteja, mutta sielläkin oli pula nuorille suunnatuista asunnoista. Euran teollistamislautakunta kehottikin syksyllä 1968 kunnanhallitusta etsimään sopivia paikkoja vuokrakerrostalojen tonteiksi ja laatimaan suunnitelmat niiden rakentamiseksi.¹⁶

Vuonna 1965 Amer-Tupakka Oy:n hallintaan siirtynyt Satarurve Oy suunnitteli mittavaa turveteollisuustoimintaa Eurajoen ja Kiukaisten suoalueille. Kuvassa kuntien ja turveteollisuuden edustajat tutustumassa Panelian suoalueeseen.¹⁷ Satakunnan Kansan kokoelmat.

Moni Suomen kunta lakkautti teollistamislautakuntansa 1970-luvun lopulla. Tilalle perustettiin elinkeinolautakunta, jonka tehtäväkenttä oli teollistamislautakuntaa laajempi. Elinkeinolautakunta seurasi paikallista elinkeinoelämää, hoiti elinkeinojen edistämistoimintaan kuuluvia tehtäviä ja huolehti yrittäjien konsultointi- ja koulutuspalveluista. Eurassa elinkeinolautakunta aloitti toimintansa vuonna 1976 ja Kiukaisissa vuotta myöhemmin.¹⁸ Kiukaisten elinkeinolautakunnan rinnalle perustettiin 1980-luvulla muitakin toimielimiä edistämään elinkeinoelämää. Vuonna 1981 toimintansa aloitti neuvotteluryhmä, jonka tehtävä oli parantaa kunnan ja yrittäjien välistä vuoropuhelua.¹⁹ Vuonna 1986 kuntaan perustettiin myös elinkeinoryhmä, joka valmisteli kunnanhallitukselle ja kunnanvaltuustolle elinkeinojen kehittämiseen sekä yritystoiminnan tukemiseen liittyvät asiat.²⁰ Sekä elinkeinolautakunta että elinkeinoryhmä lakkautettiin vuonna 1989, kun elinkeinopolitiikkaa ryhtyi hoitamaan elinkeino- ja suunnittelutoimikunta.²¹ Euran kunnassa elinkeinolautakunnan työ päättyi vuoden 2000 lopussa, ja elinkeinoasiat siirtyivät kunnanhallituksen käsiteltäviksi.²²

Kuntien tehtävä oli luoda puitteet teollisuus- ja yritystoiminnalle esimerkiksi tarjoamalla sopivia tontteja potentiaalisille yrityksille. Kiukaisissa tonttikysymyksiä ratkottiin jo 1960-luvun alkupuolella. Eurassa ensimmäinen pienteollisuudelle tarkoitettu Fankkeenahteen alue valmistui vuonna 1968. Euraan ja Kiukaisiin valmistui 1970- ja 1990-lukujen välisenä aikana useita pienteollisuusalueita. Kunnat vastasivat teollisuusalueiden sähkö-, viemäröinti- ja vesijohtotöistä ja tarvittavista tielinjauksista. Yritykset saattoivat joko vuokrata tai ostaa tonttimaata kuntien omistamilta teollisuusalueilta. Kunnat ryhtyivät myös rakentamaan teollisuushalleja ja liiketiloja, joita sitten vuokrattiin tai myytiin yrityksille.²³

1990-luvun lama, teollisuuden rakennemuutokset ja seudun suurteollisuutta koetelleet vuodet olivat vaikeita myös kunnille. Kuntien elinkeinopolitiikan tuloksena seudulle syntyi kuitenkin runsaasti uutta pienteollisuutta ja muuta yritystoimintaa. Elinkeinorakenne monipuolistui, ja uudet yritykset toivat kaivattuja työpaikkoja.²⁴

1960-luvun kuohunnasta seesteiselle 1970-luvulle

Kunnanhallituksen käsien läpi kulki 1960-luvun jälkipuoliskolla paljon asioita. Kuntalaisten arki ja arjen puitteet muuttuivat. Osa päätöksistä muutti pysyvästi euralaisten elämää ja elinympäristöä. Vuonna 1966 satavuotias kunta modernisoi keskustaajamiensa kaavoja ja valmistautui uuteen aikakauteen. Oli ajan tavan mukaista purkaa vanha pois uuden tieltä. Kirkonkylän ja Kauttuan alueiden kaavoitusprosesseista tuli kuitenkin pitkiä ja mutkikkaita.²⁵ Eurassa oli voimassa laajoja rakennuskieltoja. Kauttua ja kirkonkylää rakennettiin 1960-luvun jälkipuoliskolla lähinnä poikkeusluvin.²⁶ Kunnalla oli kaavoitusvalta, mutta Suomen valtiota kuntien kaavoituskysymyksissä edustava Rakennushallitus pyrki pitämään kulttuurihistoriallisesti merkittävien alueiden uudis- ja täydennysrakentamisen kontrollissaan.

Kauttuan Omakotialueen ja Varkaudenmäen tyyppitaloalueet oli suunniteltu ja pääosin toteutettu jo 1940-luvulla. A. Ahlström Oy myi vuosien 1962 ja 1966 välisenä aikana työntekijöilleen kymmeniä omakotitalotontteja, ja Kauttuulle luonteenomainen omakotiasutus lisääntyi ja laajeni.²⁷ Vuonna 1967 Euran kirkonkylässä oli 889 asukasta ja Kauttualla 2539 asukasta. Kauttuan uuden kaavan työstämisestä vastasi arkkitehti Pentti Ahola ja kirkonkylän kaavasta läänin rakennustoimiston arkkitehti Knut von Troll.²⁸

1960-luvun jälkipuoliskolla Euran palvelut laajenivat kyliä kohti. Osuuskunta Oma-Kauppan, Kiukaisten Osuuskaupan ja Kauppahuone Viso Oy:n myymäläautot kiertelivät taajama-asutuksen ulkopuolisilla sorateilla.²⁹ Modernisaatio näkyi 1960-luvun Euran kunnassa teollisuusalueiden suunnitteluna ja keskustaajamassa laajenevana katuvalaistuksena.³⁰ Kunnan kouluissa siirryttiin puulämmityksestä öljylämmitykseen.³¹

Euran kunnantalon suunnitteli arkkitehti Juhani Nylund ja se valmistui vuonna 1964. Sen yhteyteen rakennettiin vuonna 1967 kirjasto. Kunnantalossa toimi vuoteen 1978 asti myös posti. Rakennus oli valmistuessaan tyypillinen 1960-luvun kunnantalo, mutta sai 2000-luvun alussa uutta ilmettä. Korjaustyöt suunnitteli

rakennusarkkitehti Aarno Oksanen, joka toimi tuolloin myös Euran kunnan teknisenä johtajana.³² Remontoitu kunnanvirasto on kuvattu vuonna 2004. Kuva: Liisa Kolehmainen. Euran kunnanarkiston kokoelmat.

Eurassa kunnan kaavoitustointa hoiti kunnanhallitus, joka myös huolehti asuntotuotannon kehittämisestä, kunnan maapolitiikasta sekä rakennustoiminnasta.³³ Kuntalaiset valvoivat 1960-luvulla kunnan päätöksentekoa. Euran kunta oli hankkinut tontin Kauttuan linja-autoasemaa ja toria varten, ja kaavaprosessi eteni 1960-luvun lopun käytännön mukaisesti. Kauttuan alueen rakennuskaavaehdotus oli kuntalaisten nähtävänä kunnantoimistossa helmikuussa 1967, ja arkkitehti Pentti Ahola oli yhtenä päivänä toimistolla valmiina vastaamaan kuntalaisten esittämiin, uutta rakennuskaavaa koskeviin kysymyksiin. Kauttuan kaava-alueen teiden nimistä osa valittiin avoimella nimikilpailulla, ja asutus- ja rakennuslautakunnat järjestivät rakentamisesta myös neuvottelutilaisuuksia kuntalaisille.³⁴ Kauttuan rakennuskaavaan tulleet muutosesitykset käsiteltiin kunnanhallituksessa 3. huhtikuuta vuonna 1967. Teiden ja torien lisäksi Euran keskustaajaman modernisaatio eteni maan alla ja ojissa, sillä maaliskuussa 1967 valmistuivat Kauttuan ja kirkonkylän viemäri-vesien puhdistamo- ja johtosuunnitelmat.³⁵

Vuonna 1967 edistyivät myös Euran tulevien pienteollisuusalueiden ja liiketilojen suunnitelmat. Kunnanhallitus puolsi Kauttuan liiketalon rakennuslupa-anomusta, ja asia eteni kohti valtuustokäsittelyä.³⁶ Kunnanhallitus perehtyi myös mahdollisten pienteollisuusalueiden karttoihin. Yksi alue ulottui kirkonkylän kaava-alueen rajasta Kyöpelin-Ilmijärven tienhaaraan Rauma-Lauttakylä maantien kummaltakin puolelta noin 500–600 metrin leveydeltä.³⁷ Euran teollistamislautakunta tutustui pienteollisuustonteiksi sopiviin alueisiin Fankkeenahdeella, Isovahen ja Kirkonkylänmäen alueilla, ja piti lopulta Kyöpelinmäen aluetta eli Fankkeenahdetta sopivimpana pienteollisuustarkoituksiin. Kunnanhallitus puolestaan vieraili Harjavallassa tutustumassa sikäläiseen pienteollisuusalueeseen. 4. syyskuuta vuonna 1967 kunnanhallitus hyväksyi rakennuslautakunnan ehdotuksen muuttaa Säkyäläntien nimi Kauttuantieksi sekä ehdotuksen kaavaluonnoksen hyväksymisestä. Kauttuan rakennuskaavaa koskevat muistutukset käsiteltiin kunnanhallituksessa 4. joulukuuta vuonna 1967.³⁸

Euran kunnan omistama asuntorakennuskanta oli 1970-luvun puolivälissä vielä melko uutta ja hyväkuntoista. Se oli enimmäkseen rakennettu 1950-luvun jälkeen. Hallinto- ja laitosrakennuksilla sitä vastoin alkoi, uutuuttaan hohtavaa kunnantalorakennusta lukuun

ottamatta, olla enemmän ikää. Terveystalo oli peräisin vuodelta 1949 ja paloasema vuodelta 1952. Euran kunnalliskertomus vuodelta 1976 sisältää kunnan omistamista rakennuksista luettelon, joka kertoo uudisrakennus- ja peruskorjaustarpeista.³⁹ Rakennuskannan korjausvelka alkoi erääntyä maksettavaksi.

1960-luvun lopun Eurassa vilkastuivat myös huvi- ja yöelämä. Näistäkin asioista kunnalla oli sanansa sanottavana, sillä ne olivat säädeltyjä, ja säädöksiin tuli ottaa kantaa. Euran kunnanvaltuusto antoi suostumuksen keskioluen vähittäismyyntiin ja anniskeluun kunnassa. Valtuusto vahvisti myös 23. joulukuuta vuonna 1968, että Euran nakkikioskit saisivat jatkossa olla auki klo 18–02.⁴⁰ Alkoholista koskevat säännökset olivat Suomessa vapautumassa vuoden 1969 alusta lähtien. Tammikuun ensimmäisestä päivästä alkaen viinakauppoja sai perustaa maaseudullekin. Euran kunnanhallitus oli 4. kesäkuuta vuonna 1968 valmistellut päätöksen tehdä valtion omistamalle Alkoholiliikkeelle anomuksen myymälän avaamiseksi Kauttualle.⁴¹ Ilman vastustusta päätös ei edennyt, mutta 29. joulukuuta se hyväksyttiin myös Euran kunnanvaltuustossa.⁴²

Kaksi työväenpuoluetta, sosiaalidemokraatit ja

SKDL muodostivat 1960–1970-luvun taitteessa yhdessä Euran kunnanvaltuuston enemmistön. Euran työväentalo Onnela oli rakennettu vuonna 1911. Onnela sai toisen kerroksensa 1920-luvun lopulla. Vuonna 1952 tehdyssä remontissa talo sai tiilikaton, uuden näyttämön ja sen saliin asennettiin kirkon vanhat kamiinat. Kuvassa Onnela 29. kesäkuuta vuonna 1958. Kuva: Pekka Helander. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

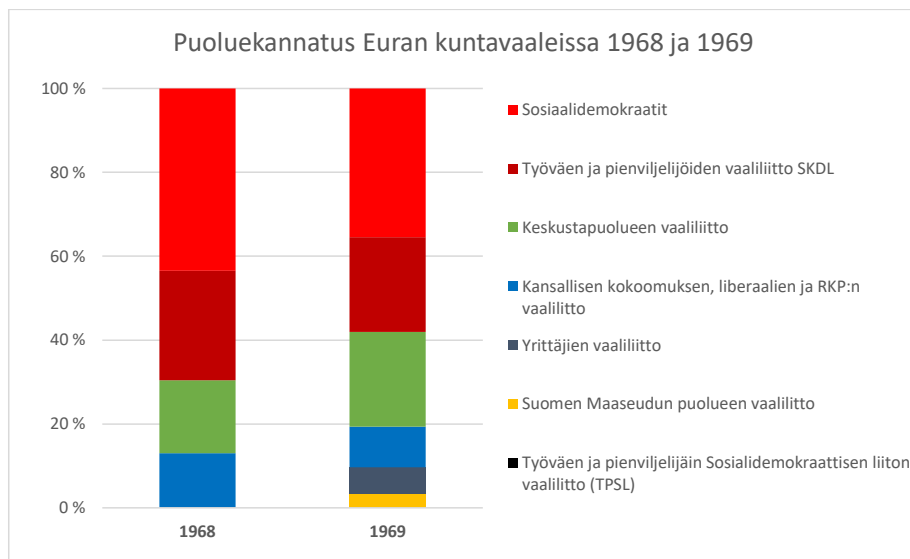
Keskiolut vapautui 1. tammikuuta vuonna 1969 myytäväksi elintarvikeliikkeissä ja ravintoloissa.⁴³ Alkoholikulttuurin vapautuminen ja uudenlaiset keskikaljakuppilat näkyivät nopeasti myös Euran katukuvassa. Euran kunnassa toimi 1970-luvun puolivälissä yksi

alkoholiliike, anniskeluravintolat Lännen Hovi ja Sieravuori, 34 keskioluen vähittäismyyntiä harjoittavaa kauppaa sekä kahdeksan keskioluen anniskelupaikkaa. Alkoholien vapautuminen lisäsi aluksi paikallista rikollisuutta, mutta muutamassa vuodessa tilanne vakautui. Euran kunnallisen alkoholitarkastajan toimintakertomus vuodelta 1976 totesi, etteivät alkoholinkäyttöön liittyneet rikokset Eurassa enää lisääntyneet. Eurassa oli vuoden aikana tehty 166 juopumispidätystä. Niitä oli 29 vähemmän kuin edellisellä vuonna. Pidätetyistä 10 oli 15–17-vuotiaita. 20 pidätettyä oli 18 ja 20 ikävuoden väliltä. Loput 136 olivat aikuisia. Suuri enemmistö päihtyneistä (147) oli juopunut joko viinasta (124) tai keskioluesta (23). Euran kahdessa anniskeluravintolassa alkoholien nauttiminen sujui vuonna 1976 lähes häiriöttä, sitä vastoin kunnan alueella toimivissa keskiolutpaikoissa oli alkoholitarkastajan raportin mukaan ollut vilkkaampaa. Tarkastaja suositteli keskioluen anniskelupaikkoihin viikonloppuvahtimestaria.⁴⁴

Vuoden 1968 kunnallisvaaleissa euralaiset saivat äänestää Kahalassa, Kauttualla, Kirkonkylässä, Naarjoella ja Sorkkisissa. Äänestysprosentti oli 83,9 ja hyväksytyjä äänestyslippuja kertyi yhteensä 3781. Hylättyjä lippuja oli vain 13. Euran kunnanvaltuustoon valittiin 23 jäsentä. Heistä 20 oli miehiä ja kolme naisia. Kaksi naisista oli sosiaalidemokraatteja ja kolmas valittiin SKDL:n vaaliliiton ehdokkaana.⁴⁵

1960- ja 1970-luvun vaihe oli Suomessa poliittisesti kiihkeää aikaa. Ketkä valittiin noina vuosina päättämään Euran kunnan asioita? Kuka vei kuntaliitokset päätökseen ja valvoi sopimusten noudattamista? Euran kunnanvaltuuston koko kasvoi kahdeksalla paikalla, kun Hinnerjoen ja Honkilahden kunnat liittyivät Euraan. Moni 1960-luvun lopun murroksessa luottamustehtävään valittu valtuutettu hoiti tehtävänsä vuosikymmeniä, mutta osa väistyi jo yhden tai kahden kauden jälkeen. Vuonna 1968 valtuustoon valittiin kirvesmies Antero Lehtonen, joka vaikutti yhden kauden valtuuston varapuheenjohtajana. Lehtosen tehtävän varapuheenjohtajana peri vuonna 1969 nuohooja Uuno Viljanen. Seuraavana vuonna ensimmäiseksi varapuheenjohtajaksi valittiin turkistarhaaja Aaro Ritvo ja toiseksi varapuheenjohtajaksi maanviljelijä Yrjö Louhi. Rouva Tyynne Viljanen, pakkaaja Meri Haapanen, pienviljelijä Paavo Jokinen, maanviljelijä Martti Haikonen, koneenhoitaja Veikko Lehto, puuseppä Aarne Wallin ja pankinjohtaja Aarne Rantala väistyivät Euran valtuustosta vuoden 1968 jälkeen. Vuonna 1968 valtuutettuina toimineet maanviljelijä Eino Ihalainen, maanviljelijä Jussi Katila, maanviljelijä Matti Kopra ja yli-insinööri, tehtaanohtaja Olavi Yrjälä sitä vastoin uusivat mandaattinsa myös vuodeksi 1969, mutta eivät jatkaneet enää

vuonna 1970. Piiriasiamies Erkki Grönroos, painaja Raimo Jokinen, muurari Jussi Koivisto, sorvaaja Matti Kuohujoki, pienviljelijä Pentti Ketola, autoilija Erkki Lepistö, nimismies Jouko Lindgren, maanviljelijä Lauri Ruohomaa, maanviljelijä Heikki Viitanen ja nuohooja Uuno Viljanen sitä vastoin edustivat valtuuston jatkuvuutta 1960-luvulta 1970-luvulle. Vuoden 1969 ylimenokauden valtuustossa vaikuttivat uusina kasvoina rouva Veera Kosunen, rehtori Olavi Kulo, sähköasentaja Ahti Lehto, kemigrafi Artturi Lindqvist, pöytätyöntekijä Aini Rantala, oikeustieteen ylioppilas Mikko Sedig sekä varastotyöntekijä Helvi Syvärinen.⁴⁶ Osa valtuutetuista jatkoi tehtävässään vuonna 1970 alkaneelle toimikaudelle.

Vuoden 1968 lokakuussa valittu Euran kunnanvaltuusto toimi vain vuoden 1969. Sen tehtävä oli päättää kuntaliitoksesta. Uusi valtuusto aloitti keskustelun Hinnerjoen ja Honkilahden liittämistä Euraan heti 7. tammikuuta vuonna 1969. Euran kunnanvaltuusto päätti helmikuussa 1969 liittää Hinnerjoen kunnan Euraan vuoden 1970 alussa, tietenkin sillä edellytyksellä, että Hinnerjoki tekee vastaavan päätöksen, ja että myös Honkilahti yhtyy tähän kolmen kunnan liitokseen. Samassa kokouksessa Euran kunnanvaltuusto hyväksyi

myös alustavan ehdotuksen kuntauudistusta koskevaksi suunnitelmaksi. Maaliskuussa lähti valtioneuvostolle kuntaliitosta koskeva anomus.⁴⁷

Kuntaliitoksen vuoksi järjestettiin Euran alueella vuonna 1969 ylimääräiset kunnallisvaalit, joissa valittiin yhdistetyn kunnan valtuusto vuosille 1970–1972. Ehdokkaita vuoden 1969 vaaleihin asetti 7 vaaliliittoa. Äänestysprosentti oli 82,1, ja ääniä annettiin kaiken kaikkiaan 5463. Kuntalaiset olivat piirtäneet selviä numeroita, sillä hylätyiksi päätyi ainoastaan 33 äänestyslippua.⁴⁸

Vaaliliitto vuoden 1969 kuntavaaleissa	Valtuustopaikat 1970-1972
Sosialidemokraattisen puolueen vaaliliitto	11
Keskustapuolueen vaaliliitto	7
Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitto – SKDL	7
Kansallisen Kokoomuksen, liberaalien ja Ruotsalaisen Kansanpuolueen vaaliliitto	3
Yrittäjien vaaliliitto	2
Suomen Maaseudun Puolueen vaaliliitto	1
Työväen ja pienviljelijäin Sosialidemokraattisen liiton vaaliliitto	0

Kuntalainen käyttää äänioikeuttaan Suur-Euran kunnallisvaaleissa 6.–7.10.1969. Euralaiset valitsivat suurkunnan ensimmäiseen valtuustoon 31 kunnanvaltuutettua. Satakunnan Kansan kokoelmat.

Vuonna 1969 valitussa ja vuonna 1970 toimintansa aloittaneessa uuden ja aiempaa suuremman Euran kunnanvaltuustossa työskenteli 31 valtuutettua. Osa valtuutetuista oli

varsin kokeneita, osa kartuttamassa pitkää kokemusta. Pitkäaikaisiin valtuustokongkareihin kuului aina 1980-luvulle asti valtuuston puheenjohtajana toiminut sähkötekniikko Esko Kosunen. Vuonna 1970 Euran valtuustoon tuli myös runsaasti uusia tai tauon jälkeen politiikkaan palanneita kasvoja: Erkki Arvola, liikennöitsijä Toivo Heino, pienviljelijä Olavi Heinonen, maanviljelijä Lauri Inkinen, maanviljelijä Eero Karesto, maanviljelijä Olli Kivimäki, kirvesmies Esko Mäkelä, joka sittemmin toimi myös varapuheenjohtajana, maanviljelijä Matti Ruosteenoja, maanviljelijä Pauli Sillanpää, maanviljelijä Tauno Tiussa ja autoilija Veikko Tuominen.⁴⁹ 1970-luvun alun Eurassa yleisin kunnanvaltuutetun ammatti oli maanviljelijä. Maanviljelijöiden osuus kunnan ylimmässä päättävässä elimessä oli suurempi kuin heidän osuutensa kunnan elinkeinorakenteesta.

Euran

kunnanvaltuusto 1977–1980. Kuvassa ovat Rauno Hurmerinta, Jorma Hinkkanen, Juhani Lammensalo, Pekka Syvärinen, Auno Jalonen, Mikko Hietala, Matti Ruosteenoja, Toivo Hakala, Pauli Sillanpää, Pirkko Arppe, Kalevi Toivonen, Jaakko Kause, Mauno Heino, Veera Kosunen, Oiva Männistö, Timo Nurmi, Olli Kivimäki, Olavi Yrjälä, Taisto Aaltonen, Hanna-Kaisa Nuoranne, Tauno Tiussa, Artturi Lindqvist, Veikko Nurmi, Matti Kuohujoki, Urpo Heuru, Laila Ruohomaa, Terttu Lepistö, Marja-Leena Salonen, Antti Eskola, Pirkko Hinkkanen, Esko Mäkelä, Esko Kosunen, Raimo Jokinen. Puuttuu viisi nimeä. Kuva: J. Peltomäki. Euran kunnanarkiston kokoelmat.

1960-luvun lopulla Eura alkoi velkaantua. Kuntalaisten terveyteen ja sosiaalitoimeen liittyvät velvoitteet edellyttivät rakentamista, henkilökuntaa ja investointeja. Eura otti ja takasi miljoonalainoja.⁵⁰ Terveyskeskuksen ja vanhainkodin rakennustyöt alkoivat syksyllä 1968. Lainavaroin oli uudistettava myös yhteiskoulua ja kunnan vesihuoltoa. Kunnan menoarvio oli jo vuonna 1968 ylittynyt neljännesmiljoonalla. Käyttömenot olivat lisääntyneet edellisestä vuodesta puolella miljoonalla, eivätkä tulot olleet nousseet samaan tahtiin menojen kanssa.⁵¹

Kunnan menot jatkoivat kasvamistaan vuonna 1969. Liitoksiin valmistautuva Eura pyrki päätöksenteossaan tukeutumaan tutkittuun tietoon. Vuoden 1969 kunnalliskertomus kiteyttää: ”Kuntien toiminnassa on viime vuosina ryhdytty kiinnittämään huomiota kokonaisvaltaiseen suunnitteluun (kuntasuunnittelu) sekä siihen liittyvään taloussuunnitteluun investointiohjelmiseen”⁵². Kunta tilasi selvityksen kuntasuunnittelun tarpeesta. Sen laati Jouko Grönroos.⁵³

Honkilahti liittyi Euraan sopuisasti

Honkilahden kunta sijaitsi Turun ja Porin läänissä, Satakunnan maakunnassa Varsinais-Suomen maakunnan rajalla Pyhäjärven länsirannalla rajoittuen Euran, Hinnerjoen, Yläneen ja Säskylän kuntiin.⁵⁴ Kunta oli perustettu vuonna 1868.⁵⁵ Honkilahden kunnanvaltuuston viimeisen kunnalliskertomuksen allekirjoittivat puheenjohtaja Eero Karesto ja kunnanhallituksen puheenjohtaja Yrjö Louhi. Euran kunnanvaltuustoon valittiin vuoden 1969 vaaleissa kuusi honkilahtelaista valtuutettua, jotka valmistautuivat hoitamaan uuden kunnan asioita vuoden 1970 alusta lähtien.

Honkilahden kunnanvaltuusto vuonna 1956.

Vasemmalta lueteltuina: Paavo Jalava, Juuso Karesto, Toivo Sillanpää, Paavo Jäykkä, Arvo Alho (piilossa), Urho Nurminen, Eino Myllymaa, pöydän päässä puheenjohtaja Allan Heino, kunnansihteeri Pirkko Arppe, Arvi Prykäri, Urho Anttila, Yrjö Louhi, Väinö Tuomisto ja Onni Junkkari. Kuva: Heikki Koskinen. Euran kunnanarkiston kokoelmat.

Suomen ensimmäinen kuntaliitosalto sai alkunsa pienkuntakomitean mietinnöstä vuonna 1965. Pienkuntakomitean mukaan kunnista oli muodostettava vähintään 4 000 ja mieluiten yli 8000 asukkaan kokonaisuuksia. Maalaiskuntien liitto pyysi vuonna 1965 kunnilta niiden elinkelpoisuutta koskevia lausuntoja. Mietintö kannusti pieniä kuntia yhdistymään suurempiin kuntiin.⁵⁶ Alle 2000 asukkaan Hinnerjoki ja Honkilahti olivat tyypillisiä kuntaliitoskohteita. Turun ja Porin läänin kuntauudistustoimikunnan neuvotteluihin osallistuivat Honkilahdesta Eero Karesto, Yrjö Louhi ja Aaro Ritvo.⁵⁷

Maaliskuussa 1967 Honkilahden kunnanhallituksen puheenjohtaja Yrjö Louhi selosti kunnanhallitukselle keskustelua, johon oli osallistunut Satakuntalaisen Osakunnan Porissa järjestämässä tilaisuudessa. Vammalan Kaupunginjohtaja Leino Allinniemen pitämä alustus käsitteli satakuntalaisten kuntien suhtautumista tuleviin kuntaliitoksiin. Alustuksen mukaan kunnissa oltiin montaa mieltä. Kuntauudistuksesta löytyi sekä etuja että haittoja. Honkilahden kunnanhallitus pohti 13. maaliskuuta vuonna 1967, pitäisikö kunnan aloittaa Euran kanssa neuvottelut joskus hamassa tulevaisuudessa tapahtuvaa yhdistymistä silmällä pitäen. Kunnanhallitus oli kuitenkin sitä mieltä, ettei liitoksella tai neuvotteluilla olisi vielä kiirettä.⁵⁸

Honkilahden kunnanhallitus otti maaherra Esko

Kulovaaran vastaan kunnan rajalla. Maaherra piti tarkastuksen Honkilahdessa 8.6.1962. Euran kunnanarkiston kokoelmat.

Honkilahtea, Kiukaista, Hinnerjokea ja Euraa koskevat kuntaliitosneuvottelut käynnistyivät Eurassa syksyllä 1967. Eura neuvotteli 6. lokakuuta kuntauudistuksesta Kiukaisten kanssa.⁵⁹ Neuvotteluissa ei puhuttu kuntaliitoksista, vaan kuntauudistuksesta. Kiukaisten kanssa käydyt neuvottelut eivät tällä kertaa johtaneet kuntaliitokseen. Seuraavaksi olivat vuorossa neuvottelut Honkilahden kanssa.⁶⁰ Euran kunnanhallitus kutsui Honkilahden kunnan edustajat neuvotteluun, jossa oli tarkoitus laatia suuntaviivat samanmieliselle kuntauudistukselle. Honkilahden kunnanhallitus päätti laatia lääninhallitukselle kuntauudistuksen edistämistä koskevan lausuntonsa vasta Euran kanssa neuvoteltuaan.

Neuvotteluun ei lähetetty Honkilahdesta delegaatiota, vaan siihen osallistui koko kunnanhallitus.⁶¹ Kunnanhallitus valmistautui 10. heinäkuuta vuonna 1967 Eurassa pidettäviin neuvotteluihin ja kirjasi kannakseen, että Honkilahden kunta voitaisiin liittää Euraan.⁶²

Honkilahden ja Euran kunnanhallitukset neuvottelivat kuntauudistuksesta Eurassa 11. heinäkuuta vuonna 1967. Neuvottelujen jälkeen Honkilahdesta lähti Turun ja Porin lääninhallitukselle koruton kuntauudistustarvetta koskeva lausunto. Siinä todettiin Honkilahden kunnan pienuus. Asukasluku oli laskussa. Elinkeinorakenne oli luonteeltaan sellainen, ettei pysyviä työpaikkoja olisi tulevaisuudessakaan tarjolla, eikä Honkilahden asukasluvun voinut olettaa nousevan jatkossakaan elinkelpoiselta kunnalta edellytetyyn neljään tuhanteen. Kunnan veloitteet ja kuntalaisten tarpeet sitä vastoin olivat suuremmat kuin aikaisemmin. Niinpä Honkilahden kunnanvaltuusto katsoi tarpeelliseksi yhdistää kuntansa Euran kuntaan. Honkilahdesta oli Euraan vanhat historialliset siteet⁶³, ja Eura olikin Honkilahden kunnanvaltuuston käsityksen mukaan ainoa kunta, johon Honkilahti voitiin yhdistää, kun otettiin huomioon sen maantieteelliset ja taloudelliset kytkökset muihin kuntiin.⁶⁴ Honkilahden kunnanvaltuusto päätti maaliskuussa 1968 jatkaa kuntauudistusneuvotteluja Euran kanssa.⁶⁵ Valtuusto lähetti valtioneuvostolle pienkuntakomitean tavoitteiden mukaisen hakemuksen kunnan vapaaehtoisesta liittämisestä Euran kuntaan vuoden 1970 tammikuun 1. päivästä lukien.⁶⁶ Lokakuussa 1968 Honkilahdessa järjestettiin vielä sopuvaali, jossa kunnan viimeiseen valtuustoon nimettiin 15 valtuutettua viemään liitosprosessi päätökseen. Sopuvaali säästi ”paitsi kunnan varoja, myös äänestäjien vaivoja, koska Kuntauudistuksen toteutuessa ovat uudet vaalit edessä syksyllä 1969”.⁶⁷

Euran ja Honkilahden kuntien välisissä keskusteluissa siirryttiin syksyllä 1969 jo käytännön järjestelyihin. Euran kunnanhallitus tiedotti Honkilahden kunnalle, että pian alettaisiin tarvita tietoa koulujen suunnittelun tueksi. Honkilahdessa ryhdyttiin keräämään tarvittavia tietoja.⁶⁸ Kuntaliitoksen suunnittelu oli edennyt käytännön toimiksi.

Valtioneuvosto teki 29. toukokuuta vuonna 1969 päätöksen Hinnerjoen ja Honkilahden kuntien liittämisestä Euran kuntaan 1. tammikuuta vuonna 1970 alkaen. Yhdistetty kunta sai uuden valtuuston 5.–6. lokakuuta vuonna 1969 järjestetyissä kuntavaaleissa. Uusi valtuusto aloitti toimintansa vuoden 1970 alussa. Kunnalliskertomuksen mukaan uuden Euran ensimmäinen vuosi sujui hyvin.⁶⁹ Yhdistyneen kunnan asukasluku oli 10 012. Asukkaista

7051 asui entisen Euran kunnan alueella, 1435 entisellä Hinnerjoella ja 1525 entisessä Honkilahdessa.⁷⁰ Asukasluku ylitti pienkuntakomitean määrittelemän elinkelpoisen kunnan alarajan. Se ylitti myös 8000 asukkaan vahvuutta koskevan suosituksen.

Kuntaliitos repi Kivijärven kylän irti Hinnerjoesta

Hinnerjoen kunta sai alkunsa marraskuussa 1868, kun Hinnerjoelle valittiin ensimmäiset kunnalliset luottamusmiehet.⁷¹ Vuonna 1968 Hinnerjoen keskustaajamassa oli peräti 912 asukasta. Muut Hinnerjoen kylät olivat pieniä: Kivijärvellä asui 150 ja Korvessa 279 ihmistä. Hinnerjoen kunnanvaltuuston puheenjohtajana toimi vuonna 1968 maanviljelijä Urpo Heuru ja varapuheenjohtajana mekaanikko Arvo Vuori.⁷² Kunta oli maatalousvaltainen, mutta sen keskustaajamassa oli teollisuutta. ”Varsinaisia suuria teollisuuslaitoksia ei kunnassa ole. Yksi pieni saha, jonka käyntiaika on 1–3 kk vuodessa. Työssä on silloin 15–20 henkilöä, ja tiilitehdas, jonka käyntiaika on kesäisin 2–3 kk, ja on työssä silloin 15–20 henkilöä, sekä Ky Kaino Leinon konepaja, joka kertomusvuonna on edelleen laajentanut toimintaansa. Nykyisellään tehdas antaa työtä 30–40 henkilölle. Kaupan ja liikenteen palveluksessa työskentelee noin 55–60 henkilöä. Vapaan ammatin harjoittajia on noin 25–30 henkilöä, metsä- ja muista kausiluonteisista töistä saa toimeentulonsa noin 60–70 työntekijää. Lisäksi kunnasta käy töissä jonkin verran Raumalla ja Uudessakaupungissa.”⁷³

Turun ja Porin lääninhallituksen kuntauudistusneuvotteluja käytiin keväällä 1967 Kiukaisissa, Uudessakaupungissa ja Raumalla. Hinnerjoen kuntaa edustivat neuvotteluissa Urpo Heuru, Arvo Vuori ja kunnanhallituksen puheenjohtaja Tauno Tiussa.⁷⁴ Hinnerjoen kunnanhallitus luovutti Euraan koulutussuunnittelutoimikunnan tarvitsemat ja pyytämät tiedot.⁷⁵ Hinnerjoen kunnan uudistustarpeesta lääninhallitukselle laadittavaa lausuntoa valmistelemaan valittiin Tauno Tiussa sekä Veikko Suominen, Toivo Lukkala ja Veikko Kauppi.⁷⁶

Hinnerjoen historialliset yhteydet Laitilaan⁷⁷ ja kunnan orientoituminen Uudenkaupungin suuntaan näkyvät kunnan pöytäkirjoissa ja vuosikertomuksissa. Hinnerjoen kunta osallistui esimerkiksi Laitilan seudun kansalaisopiston ylläpitämiseen. Opiston tehtävä oli ”edistää aikuiskasvatusta opettamalla varttuneille nuorille ja aikuisille heidän vapaa-aikanaan sellaisia tietoja ja taitoja, jotka ovat tarpeellisia kansalaiselämässä, antavat pohjaa jatko-opiskelulle sekä edistävät itseopiskelua ja henkistä itsensä kehittämistä, ynnä ohjata heitä vapaa-ajan oikeaan käyttöön.”⁷⁸ Kunnanhallituksessa keskusteltiin vilkkaasti siitä, mitä

kansalaisopistolle tapahtuisi, jos Hinnerjoki liittyisi Euraan. Keskusteltiin siitäkkin, millaista opetusta paikkakunnalla todella tarvittiin, ja olisiko sitä Eurassa saatavilla. Laitilan seudun kansalaisopiston opintopiirien ohjelmassa oli Hinnerjoella kotitaloutta, maatalouskirjanpitoa, kirjallisuutta, englanninkielen alkeispiiri ja näytelmäpiiri. Kunnanhallitus piti opetusta paikkakunnan tarpeita vastaavana eikä kokenut muutoksia tarpeellisiksi.⁷⁹

Heinäkuussa 1967 Hinnerjoen kunnanhallitukselle saapui käsiteltäväksi Turun ja Porin lääninhallituksen laatima alustava ehdotus kuntauudistusta koskevaksi suunnitelmaksi Turun ja Porin läänissä.⁸⁰ Alustava ehdotus toimitettiin kunnan luottamushenkilöille, jotka perehtyivät siihen. Kunnanhallitus käsitteli ja muokkasi luonnosta 25. syyskuuta vuonna 1967. Keskustelu oli kiivasta. Kokouksessa todettiin, että ehdotuksessa oli virheitä. Ensinnäkin Hinnerjokea koskeva väestöennuste, jonka mukaan kunnassa asuisi vuonna 1970 enää 1300 henkeä ja vuonna 1980 enää 975 henkeä, oli laadittu alakanttiin.

Kunnanhallituksen mielestä pienteollisuus ja maatalous olivat Hinnerjoella kehittymässä suotuisasti, joten kunnassa asuisi vuonna 1980 luultavasti 1300–1350 henkeä. Toiseksi kunnanhallitus painotti, että Hinnerjoki oli pystynyt huolehtimaan ”hyvinkin tyydyttävästi ja kohtuullisella veroäyrin hinnalla”⁸¹ koulutoimen, sosiaalihuollon, terveydenhuollon ja sairaanhoidon kustannuksista. Se painotti, että ”käsityksemme mukaan ei kunnan yhdistäminen naapurikuntiin toisi asioihin parannusta, joten kunta haluaa jatkossakin pysyä itsenäisenä kuntana, ja hoitaa lakisääteisiä velvoitteitaan yhteistoiminta-alueiden puitteissa.”⁸²

Kolmanneksi kuntauudistuksen käsittelyä koskeneessa kokouksessa ehdotettiin, että Hinnerjoen kunta tekisi nyt esitettyä yksityiskohtaisemman ehdotuksen kunnan yhdistämisestä joko Laitilan tai Euran kuntaan. Nythän Laitilaa koskeva kuntaliitosvaihtoehto oli jätetty kokonaan tutkimatta. Tätä kolmatta esitystä kannattivat kunnanhallituksen jäsenet Heimo Hannukoski, Reino Rantala ja Veikko Kauppi. Kunnanhallituksen jäsen Veikko Suomisen ehdotusta, että Hinnerjoen kuntaa esitettäisiin liitettäväksi Euran kuntaan, kannattivat Olavi Heinonen, Toivo Lukkala, Veikko Suominen ja Tauno Tiussa. Hinnerjoen mahdollinen liittäminen Laitilaan jäi siten äänin 4–3 pois kunnanhallituksen lopullisesta esityksestä. Kunnanhallitus päätyi esittämään, että Hinnerjoki, Eura ja Honkilahti muodostaisivat kuntauudistuksen voimaan tultua yhden kuntakokonaisuuden.⁸³ Valtuusto hyväksyi esityksen, ja Hinnerjoki päätti liittyä Euraan. Päätös ei kuitenkaan ollut yksimielinen.

Turun ja Porin lääninhallitukselle lähti loppuvuodesta 1968 kunnan sisäisen opposition vetoamus, jonka mukaan ”Hinnerjoen kunnan liittäminen Euran kuntaan merkitsisi kunnan irrottamista tähänastisista perinteellisistä yhteyksistään” ja ”radikaalinen muutos mitätöisi sen tuloksellisen työn, jota tähän asti on tehty kuntamme ja sen asukkaiden tulevaisuuden hyväksi”. Vetoamuksessa esitettiin, että lääninhallitus lopullista kuntauudistusta tehdessään luopuisi suunnitelmista Hinnerjoen kunnan liittämisestä Euran kuntaan.⁸⁴ Hinnerjoen kuntaliitoksen oppositio kokoontui Rantapereen talossa Kivijärvellä 31. tammikuuta vuonna 1969. Kokouksen puheenjohtaja Heimo Hannukoski kannatti Hinnerjoen kunnan säilyttämistä itsenäisenä, mutta paikan päällä kuultiin myös vaatimuksia liittyä Euran sijasta Laitilaan. Kivijärven kylän asukkaita huolestuttivat erityisesti Laitilan Sähkön sähkötoimitusten jatkuvuus kuntaliitoksen jälkeen, kunnalliskotipaikkojen, kansalaiskoulun ja kansalaisopiston tulevaisuus, sairausvakuutustoimiston sijainti, kouluhammaslääkärin ja kunnanlääkärin sekä työasiamiehen palveluiden jatkuvuus, rakennustarkastuskustannusten mahdolliset korotukset sekä Kivijärven kylätien hoito. ”Euraan ei kenelläkään ollut mitään asiaa, eikä sinne huonon ja pitkän liikenneyhteyden takia helposti pääsekään. Laitilaan kuulutaan itsestään ja luonnollisesti”.⁸⁵

Kivijärvellä pidetyn kokouksen läsnäolijoista 33 kannatti Laitilaan liittymistä, mikäli Hinnerjoen itsenäisyydestä olisi luovuttava. Yksi osallistuja kannatti liittymistä Euraan. Kokous vastusti jyrkästi vapaaehtoista liittymistä Euraan. Kunnanvaltuuston olisi otettava kanta itsenäisyyden säilyttämisen puolesta, tai ainakin tuotava päättäjille tieto, että Hinnerjoen kunta, tai ainakin Kivijärven kylä, pitäisi liittää Laitilan kuntaan.⁸⁶ Kivijärven kokouksen pöytäkirjan hyväksyi läsnäolijoiden lisäksi 58 allekirjoittajaa, jotka vahvistivat jälkikäteen kannattavansa kokouksen päätöksiä.

Hinnerjoella kiersi tammi-helmikuussa 1969 kaksi Euraan liittymisen vastaista adressia. Toinen puoli Kivijärven kylän liittämistä Laitilaan. Toinen puolestaan vetosi Hinnerjoen kunnan itsenäisyyden säilyttämisen puolesta:

”Hinnerjoen kunta on toiminut 100 vuotta itsenäisenä kuntana. Tänä aikana se on menestyksellisesti kantanut vastuuta paikkakuntamme kehityksestä ja sen asukkaiden hyvinvoinnista. Omien kunnallisten elinten toimesta ja yhteistoiminnassa naapurikuntien kanssa kunnalliset palvelut on saatettu varsin korkeatasoisiksi. Vakaa käsityksemme on, että kuntamme asukkaiden tarpeet tulevat vastaisuudessa parhaiten huomioiduiksi itsenäisen Hinnerjoen

kunnan toimesta ja tähänastisista yhteistoimintaa kehittäen. Tästä syystä esitämme kuntamme viranomaisille ja kaikille muille asian ratkaisuun vaikuttaville elimille vakavan huolestumisemme niiden suunnitelmien johdosta, joita on tehty kuntamme lakkauttamiseksi ja sen liittämiseksi johonkin muuhun kuntaan. Koska emme näe mitään sellaista syytä, jonka takia Hinnerjoen kunnallinen itsenäisyys olisi lopetettava, esitämme hartaan toivomuksemme ja vetoomuksemme sen puolesta, että Hinnerjoen kunta vastaisuudessakin saisi pysyä itsenäisenä ja päättää omista asioistaan asukkaattensa parhaaksi.”⁸⁷

Myös enemmistö oli liikkeellä: 11. helmikuuta vuonna 1969 esiteltiin Hinnerjoen kunnanhallitukselle Hinnerjoen Yrittäjät ry:n *Kuntien yhdistämistä koskeva aloite* sekä Euran ja Hinnerjoen kunnanhallitusten ja valtuuston puheenjohtajien kuntien yhdistämistä koskevan neuvottelukokouksen pöytäkirja sekä yhdistämistä koskeva muistio. Muistion mukaan Satakunnan seutukaavaliiton alueella oli todettu, ettei Hinnerjoen kunnan väestö- ja taloudellinen pohja ollut riittävä ”nyt eikä tulevaisuudessa sellaisen kunnallishallinnon harjoittamiseen ja sellaisten kunnallisten palveluiden järjestämiseen, mitä nykyinen yhä edelleen voimakkaasti kehittyvä lainsäädäntö kunnilta edellyttää.” Satakunnan seutukaavaliitto ja Satakunnan Maakuntaliitto olivatkin Euran alueen yhdyskuntatutkimusten ja järkevän yhdyskuntasuunnittelun toteuttamiseksi alueella esittäneet Turun ja Porin lääninhallitukselle sekä Turun ja Porin kuntauudistustoimikunnalle Hinnerjoen ja Honkilahden kuntia kokonaisuudessaan liitettäväksi Euran kuntaan. Turun ja Porin lääninhallitus ja läänin kuntauudistustoimikuntakin ehdottivat Euran, Honkilahden ja Hinnerjoen yhdistämistä Eura-nimiseksi maalaiskunnaksi. Kunnanhallitukset olivat neuvottelleet asiasta ja päätyneet yksimielisesti siihen, että yhdistymisen tulisi tapahtua jo vuoden 1970 alusta lukien. Kunnanhallitusten neuvotteluissa laadittu muistio esitettiin hyväksyttäväksi käsittelyn yhteydessä. Hinnerjoen kunnanhallitus piti vapaaehtoista liittymistä samanaikaisesti Honkilahden kanssa välttämättömänä, jotta Euran yhdyskuntasuunnittelu etenisi jatkossa oikealle väestöpohjalle mitoitettuna. Kunnanhallitus päätti yksimielisesti ehdottaa valtuustolle tämän muistion hyväksymistä, ja että valtuusto tekisi valtioneuvostolle esityksen Hinnerjoen kunnan yhdistämisestä Euran kuntaan samanaikaisesti Honkilahden kunnan kanssa.⁸⁸

Hinnerjoen kunnanhallitus kannatti vetoomuksista huolimatta Hinnerjoen liittämistä Lääninhallituksen ehdotuksen mukaisesti Euraan. Suunnitelman vastustajille kunnanhallitus

totesi: ”(...) liittäminen Euran kuntaan on täysin asiallinen ja tarkoituksenmukainen, sillä kaikilla valtionhallinnon tärkeimmillä aloilla kunnan siteet ovat täysin Satakunnassa. Samoin kaikkien taloudellisten, kaupallisten, aatteellisten, sivistyksellisten ja poliittisten järjestöjen keskuselimet ovat Satakunnassa.”⁸⁹ Kunnanhallituksen esitys eteni valtuuston päätettäväksi.

Lääninhallituksen ehdotus kuntauudistuksen suunnitelmaksi oli ollut kuntalaisten tiedossa hyvissä ajoin ennen vuoden 1968 kunnallisvaaleja. Kuntaliitos oli ollut vaalien teema ja vaaleissa kuntalaiset olivat valinneet Euran. 12 valtuutettua 15:stä oli Euraan liittymisen kannalla. Kunnanhallitus katsoi kuntalaisten esittämät huomautukset aiheettomiksi.⁹⁰ Kunnanhallituksen kanta toimitettiin valtuustolle, joka teki kuntaliitoksesta äänestyspäätöksen 24. helmikuuta vuonna 1969. Euraan liittymisen puolesta äänestivät Olli Kivimäki, Aarre Arvela, Lauri Läiskä, Olavi Siren, Tauno Tiussa, Toivo Heino, Ebba Laajoki, Eero Lammela, Olavi Heinonen, Heikki Uusimaa, Arvo Vuori ja Antti Laine. Euraan liittymistä vastaan äänestivät Heimo Hannukoski, Urpo Heuru ja Simo Vehmaan-Kreula.⁹¹

Hinnerjoen kunnanvaltuuston kokoukselle esiteltiin 24. helmikuuta vuonna 1969 Urpo Heurun laatima vaihtoehto kunnanhallituksen esitykselle. Sen mukaan ”Kunnassamme on siis yleisenä käsityksenä, että Hinnerjoen kunnan tulisi edelleen säilyä itsenäisenä” ja ”Kuntauudistussuunnitelma Hinnerjoen kunnan osalta olisikin laadittava niin, että Hinnerjoki pysytetään itsenäisenä kuntana ja että se voisi jatkaa perinteellistä ja jo tähän mennessä pitkälle kehitettyä yhteistoimintaa Laitilan ja muiden naapurikuntien kanssa.” Lisäksi valtuustolle jätettiin *Eriävä mielipide helmikuun 24 päivänä 1969 pidetyssä Hinnerjoen kunnanvaltuuston kokouksessa tehtyyn kunnanvaltuuston päätökseen, joka koskee esityksen tekemistä valtioneuvostolle Hinnerjoen liittämiseksi Euran kuntaan vuoden 1970 alusta lukien*. Sen mukaan kunnanhallituksen käsitys siitä, ettei väestöpohja tai talous ollut riittävä, oli virheellinen. Kunnan velat olivat alhaiset ja veroäyrin hinta keskimääräistä alhaisempi. Kirkonkylä oli ”suhteellisen voimakkaasti kehittynyt”, mikä oli perustunut kuntalaisten ”omatoimiseen ja omavastuiseen hallintoon”.⁹² Eriävän mielipiteen mukaan Hinnerjoki suuntautui kohti Laitilaa. ”On todettava, etteivät hinnerjokilaiset ole kypsyneet sellaiseen luonnottomaan ratkaisuun, mitä liittyminen Euraan merkitsisi.” Itsenäisyysvetoomuksen oli lopulta allekirjoittanut 263 Hinnerjoen kunnan jäsentä ja muistutuskirjelmän Turun ja Porin läänille 258 Hinnerjoen kunnan jäsentä.⁹³

Eriävän mielipiteen ytimessä oli huoli Hinnerjoen ja Laitilan kansalaiskoulua koskevan yhteistyön loppumisesta. Hinnerjokilaisten käymä kansalaiskoulu sijaitsi Laitilassa. Se oli sopimuksen mukaan Hinnerjoen, Honkilahden, Karjalan, Laitilan ja Pyhärannan yhteinen. Siinä oli 236 oppilaspaikkaa, joista 27 oli varattu Hinnerjoelle.⁹⁴

Hinnerjoen kuntaliitospäätöksen liitteenä oli muistio seikoista, jotka Euran, Hinnerjoen ja Honkilahden kuntien vapaaehtoisessa yhdistämisessä ehdotettiin otettaviksi huomioon. Muistion esikuva oli peräisin Kalannin ja Pyhämaan kuntaliitosprosessista, ja se oli pääosin valmisteltu Honkilahdessa. Muistiassa toivottiin Euran hallintoelimiin jäseniä Hinnerjoelta ja Honkilahdesta asukaslukujen mukaisessa suhteessa. Euran kunnanhallituksen kokoa toivottiin kasvatettavaksi kuudesta kymmeneen, jotta liitoskunnat saisivat mukaan riittävästi edustajia. Liittyvien kuntien viranhaltijat ja työntekijät siirtyisivät pääosin Euran palvelukseen. Hinnerjoelle ja Honkilahteen järjestettäisiin paikallinen palveluvastaanotto. Kunnan rahastoja annettaisiin hoidettaviksi myös Hinnerjoen ja Honkilahden pankkeihin. Liitoskuntien vapaapalokunnat jatkaisivat toimintaa omalla alueellaan. Nuohoustoimi säilyisi liittyvissä kunnissa ennallaan. Hinnerjoen kylän rakennuskaava saatettaisiin valmiiksi. Liitoskuntiin ulotettaisiin asianmukaiset terveys-, hammaslääkäri- ja kodinhoitopalvelut. Vanhainkotipaikat säilyisivät ennallaan. Liitoskuntien koulut säilytettäisiin ja niitä kehitettäisiin tasapuolisesti. Kansalaisopistotoimintaa tuettaisiin tasapuolisesti koko kunnan alueella. Liitoskuntien pääkirjastot jatkaisivat Euran sivukirjastoina. Sivukirjastot säilyisivät ainakin, kunnes ne korvattaisiin kirjastoautoilla. Nuoriso- ja urheilutoimintaa kehitettäisiin tasapuolisesti koko kunnan alueella. Vireillä olevat tiesuunnitelmat ja virkistysalue-suunnitelmat toteutettaisiin. Yksityisteitä avustettaisiin tasapuolisesti koko kunnassa. Ranta-alueilla nykyiset uimarannat, Moision-santa mukaan lukien, säilytettäisiin, muodostamatta niistä leirintä- tai matkailualueita. Kuntien omistamia metsiä hoitaisivat paikalliset metsänhoitoyhdistykset. Maanvuokrasopimukset pysyisivät voimassa ja vuokrat kohtuullisina. Kunnantalojen tiloja luovutettaisiin paikallisten järjestöjen ja yhdistysten käyttöön. Kuntien käyttörahastot yhdistettäisiin Euran rahastoon. Lisäksi Honkilahdessa säilytettäisiin ja Hinnerjoelle hankittaisiin sairausvakuutustoimiston sivuvastaanotto.⁹⁵

Euraan liittyminen oli hyväksyttävä kaikkien liitoskuntien valtuustoissa, joten myös Honkilahden kunnanhallitus laati lausunnon Hinnerjoen kunnan liittämisestä Euraan. Se puolsi liitosta.⁹⁶ Honkilahden kunnanvaltuusto teki päätöksen kuntaliitosta puoltavasta

lausunnosta lääninhallitukselle 26. helmikuuta vuonna 1969. Valtuuston pöytäkirjassa ei ole mainintaa siitä, että asiasta olisi keskusteltu.⁹⁷

Euran, Hinnerjoen ja Honkilahden kuntien lähetystö kävi jättämässä kuntaliitosta koskevan esityksen sisäasiainministeriöön. Kuvassa ovat vasemmalta lukien Euran kunnanjohtaja Mikko Hietala, Euran kunnanvaltuuston puheenjohtaja Esko Kosunen, Hinnerjoen kunnanvaltuuston puheenjohtaja Olli Kivimäki, Honkilahden kunnanvaltuuston puheenjohtaja Eero Karesto, Hinnerjoen kunnanvaltuuston jäsen Toivo Heino, Hinnerjoen kunnanhallituksen puheenjohtaja Tauno Tiussa ja sisäasiainministeri Antero Väyrynen. Kuvasta puuttuu Honkilahden kunnanhallituksen pj. Yrjö Louhi ja Hinnerjoen kunnanvaltuuston pj. Arvo Vuori. Euran kunnanarkiston kokoelmat.

Hinnerjoen Kivijärven kylä ei tyytynyt enemmistöpäätökseen, vaan liittyi Laitilaan 1.1.1972.⁹⁸ Kivijärven kylän mukana Eura menetti 105 kuntalaista.⁹⁹ Hinnerjoki ja Honkilahti alkoivat näkyä Euran kunnanhallituksen asialistoilla koulukyytejä koskevinä kysymyksinä ja muina arkisina asioina. Esimerkiksi Honkilahdesta saapuvassa koulubussissa oli ahdasta.¹⁰⁰ Liitos sävytti myös Euran kansakoululautakunnan työskentelyä. Hinnerjoen ja Honkilahden kansalaiskoulukin oli järjestettävä uudelle pohjalle.¹⁰¹ Kuntaliitoksen jälkitöitä sävytti Eurassa myös tuloaan tekevä peruskoulu. Oli varauduttava uusiin kuluihin.¹⁰² Euran kunnanjohtaja oli uusien euralaisten tavattavissa paitsi toimistopäivinä kunnanvirastossa, myös kerran kuukaudessa tunnin ajan sekä Hinnerjoella että Honkilahdessa.¹⁰³

Olisiko Eurasta tullut kaupunki vuonna 1977?

Euran kunta valvoi 1960-luvulla aktiivisesti etujaan Rauman talousalueen seutukaavaliitossa.¹⁰⁴ Eurasta tuli 1970-luvun alun kuntaliitosten myötä Rauman seutukunnan toiseksi tärkein kunta. Maalaiskunnassa olisi ollut aineksia kauppalaksi. Eura oli teollistunut, kehittynyt ja sen veroäyri oli suhteellisen halpa, vaikka se oli velkaantumisen vuoksi toki nousussa. Kauppala olisi tosin 1970-luvulla alkanut velkaantua vielä nopeammin kuin maalaiskunta, koska sillä oli maalaiskuntaa enemmän velvoitteita.¹⁰⁵

1970-luvun kuntapoliittisen ajattelutavan mukaan kunnan kehittynein muoto oli kaupunki. Kauppala oli kehittyneempi muoto maalaiskunnasta. Eurassa harkittiin kuntamuodon muuttamista kauppalaksi. Sillä olisi osoitettu korkeampi kehitysaste. Risto Harisalo laati vuonna 1975 ilmestyneessä pro gradu -työssään perusteellisen selvityksen Euran kuntamuutoshankkeen edellytyksistä.¹⁰⁶ Mitä hyötyä Euralle olisi kauppalaksi ryhtymisestä voinut olla? 1960-luvun tutkimuksiin perustuvan käsityksen mukaan kauppalassa hallinto olisi saattanut toimia tehokkaammin kuin maalaiskunnassa. Kauppalaa olisi arvostettu enemmän kuin maalaiskuntaa. Kauppalaksi ryhtyminen olisi saattanut edistää Euran kehitystä ja talouskasvua, ja kauppalana Eura olisi saattanut vahvistaa asemaansa suhteessa naapurikuntiinsa.¹⁰⁷

1970-luvun alussa kunnallislain seuraava muutos oli jo vireillä. Uudistuksen jälkeen jäljellä olisi kuntia, joista osalla olisi oikeus kutsua itseään kaupungeiksi. Kauppalaksi pyrkiminen olisi murroksessa ollut keino varmistaa ”oikea yhdyskuntanimitys” lain uudistamisen jälkeen.¹⁰⁸ Uusi Kunnallislaki (953/1976) tuli voimaan vuoden 1977 alussa. Lain 152 pykälän nojalla kauppaloista tuli kaupunkeja 1. tammikuuta vuonna 1977. Eura olisi voinut olla yksi näistä uusista kaupungeista. Vuoden 1977 jälkeen Suomessa oli kuitenkin oikeastaan enää yksi kuntamuoto, sillä kaupungeilla ja muilla kunnilla oli samat tehtävät.

Kasvupyrähdyksestä kohti seuraavaa rakennemuutosta

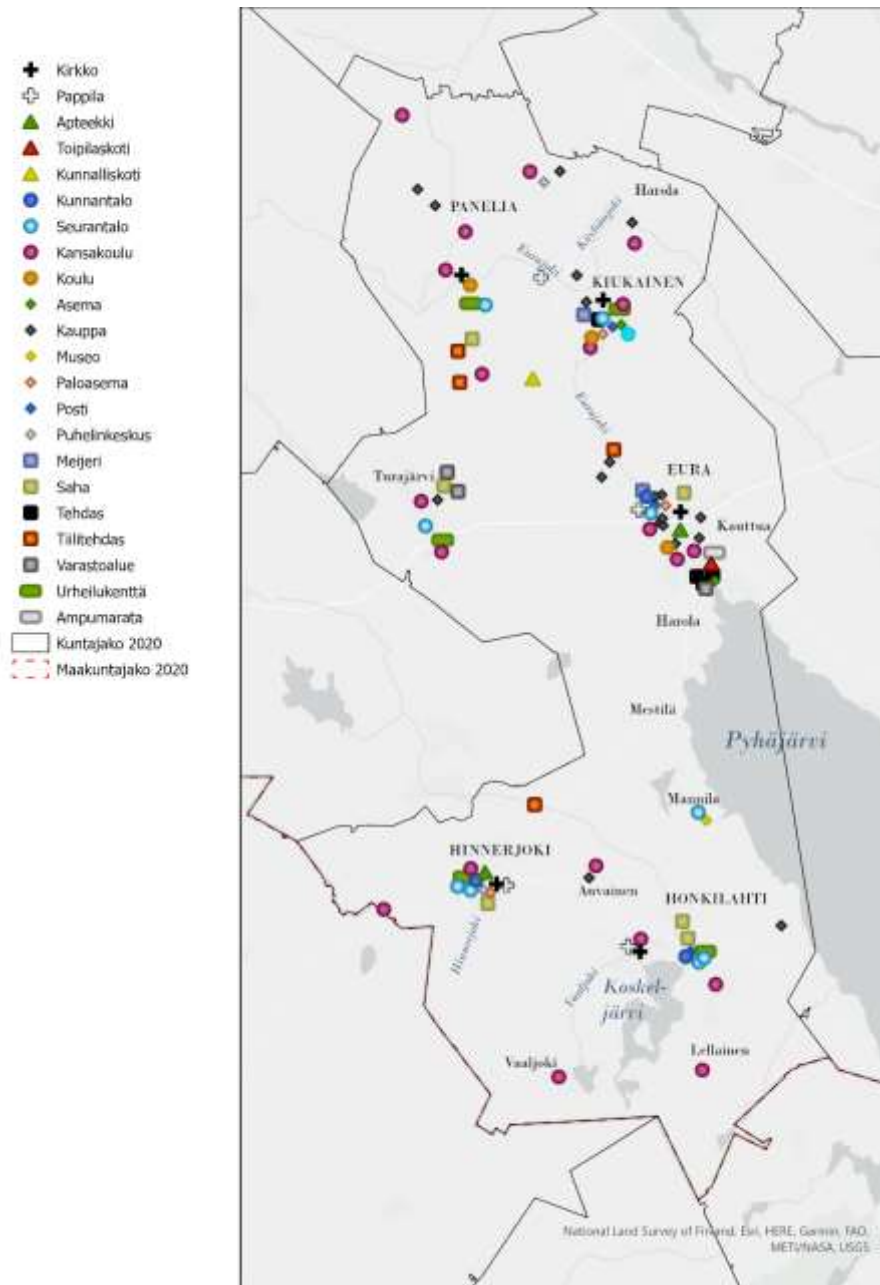
Ennen vuoden 1970 kuntaliitoksia Euran palvelut oli mitoitettu 6500–7000 asukkaalle. Kuntaliitosten jälkeen ne oli mitoitettava 10 000 asukkaalle. Tarvittiin lisää väkeä tuottamaan palveluita, ja se maksoi. Kuntaliitoksen jälkeen Euran menot olivat 17,1 prosenttia suuremmat kuin kolmen liitoskunnan menot edellisenä vuonna.¹⁰⁹ Liitos tuli kunnalle arvioitua kalliimmaksi. Tilivuonna 1971 Euran menot olivat 24,5 prosenttia suuremmat kuin edellisenä vuonna ja ne kasvoivat edelleen.¹¹⁰ Kunta otti Hinnerjoen koulun rakentamista varten 150 000 markan lainan.¹¹¹ Euran yhteiskoulu siirtyi kannatusyhdistykseltä kunnan omistukseen heinäkuussa 1972. Koulurakennukset oli saneerattava kuntoon ja koulu tarvitsi lisätiloja.¹¹² Peruskoulu saapuisi Euraan 1. elokuuta vuonna 1976, ja uudet tilat olisi saatava valmiiksi siihen mennessä.¹¹³ Ne palvelisivat myös kansalaisopistoa.¹¹⁴ Kirkonkylän vanha koulu jouti kunnanhallituksen mielestä jo purettavaksi.¹¹⁵ ”Huomattavimmin ovat nettomenot nousseet opetus- ja sivistystoimen sekä terveyden- ja sairaanhoidon hallinnonaloilla”, analysoi kunnalliskertomus talouden kehitystä vuonna 1972.¹¹⁶

Vuonna 1974 Euran palveluksessa oli jo yli 300 henkeä. Heistä 176 oli naisia. Terveys- ja sivistystoimi olivat suurelta osin naisten käsissä.¹¹⁷ Talouskasvu näkyi paitsi tuloina myös menoina. Talouskasvun myötä lisääntyivät Euran alueellinen merkitys ja vaikuttavuus. Risto Harisalo totesikin vuonna 1975 julkaistun selvityksensä päätelmissä: ”Euran kunnanhallitus tulee rakennesuunnitelmasta annettavassa lausunnossaan kiinnittämään huomiota mahdollisuuteen perustaa uusi seutukunta, jonka keskus olisi Eura.”¹¹⁸ Euralla oli tulevaisuus. Kunta-asioista vastaavalle sisäasiainministeriölle oli jo pohjustettu, että Satakuntaan voisi perustaa yhden tai pari uutta seutukuntaa. Euran johtamaan Pyhäjärvisuudun seutukuntaan olisivat Euran lisäksi kuuluneet ainakin Köyliö ja Säkyli.¹¹⁹

Kunta kasvoi ja kaavoitti. Kauttuan kaavarunko valmistui maaliskuussa 1972.¹²⁰ 1970-luvun alun Euran toiveikas ilmapiiri näkyi investointeina paitsi julkisesti rahoitettuun yhdyskuntarakentamiseen, myös yksityisen sektorin rahoittaman rakentamisen edellytysten turvaamisena. A. Ahlström Oy laajensi Kauttuan tuotantolaitoksiaan ja tilojaan, ja rakennutti alueelle kymmeniä uusia asuntoja. Kauttuan liikekeskukseen tuli kaksi pankkia ja useita myymälöitä. Alueelle rakennettiin tavaratalo, johon sijoitettiin myös posti. Suunnitteilla oli useita kerrostaloja. Kirkonseudulle oli Euran osuuspankin rahoituksella nousemassa rivitaloja sekä uudet tilat osuuspankille, apteekille, kirjakaupalle sekä erikoisliikkeille. Säästöpankki ei jäänyt pekkaa pahemmaksi, vaan rakennutti yhdessä euralaisen rakennustoimisto Rantasen kanssa pankkikonttorin ja asuntoja. Euran liikekeskukseen sijoitettiin pankki, K-halli, paikallislehden toimitus, sairausvakuutustoimisto, poliisilaitos, sekä tietysti baari ja R-kioski. Kariniemi Ky laajensi tuotantotilojaan ja Pintos Ky naula- ja terästehdastaan vuosina 1974–1975.¹²¹ Maalaiskunta, josta ei koskaan tullut kauppala, alkoi 1970-luvulla näyttää kauppalaalta. Kaikki kunnan suunnitelmat eivät toteutuneet, mutta toteutuneiden investointien jäljet näkyvät maisemassa vielä puolen vuosisadan jälkeen.

Kunnan vesilautakuntaa puhuttivat vuonna 1970 Länsi-Suomen vesioikeuden 15. helmikuuta vuonna 1969 antamat ankarat määräykset suojella Pyhäjärveä.¹²² Järvenrantakiinteistöjen jätevesiä ei käsitelty oikein, vaan niitä laskettiin järveen suodattamattomina. Huomautuksen jälkeen 26 kiinteistöä korjasi puutteet, 10 korjasi ne osittain, mutta 23 jätti asian hoitamatta. Ympäristöasenteissa oli parantamisen varaa, joten kaikki euralaiset saivat vuonna 1970 vesiensuojeluun opastavan tiedotteen, jonka otsikko kuului *Suojele pohjolan luontoa, suojele oman järven puhtautta.*¹²³

Euran ja Kiukaisten kuntien taajamien ja kylien toimintoja 1970-luvun alussa. Kiukasten kunnan toiminnot ojat jakautuneet kyliin. Eurakosken tiivis rakenne erottuu Panelian ympäristön laajemmalle alueelle levittäytyneistä toiminnoista. Euran liitoskuntien keskustaajamien lisäksi erottuvat toiminnallisina keskuksina Turajärven alue ja Euran kuntakeskukseen kiinni kasvanut Kauttua. Lähteinä on käytetty Maanmittaushallituksen peruskarttoja 1970-1972. Kartta: Katrina Virtanen.

Euran urheilu- ja uimahalli valmistui vuonna 1974. Uimahallin lisäksi tiloihin tuli judosali, disco, kahvio, hierojan tila, urheiluhalli, keilahalli, kuntosali, pöytätennissali sekä yhdistetty

startti/hyppy/ampumasuora.¹²⁴ Hallia suunnitteli kunnan asettama toimikunta ja sen rakennutti osakeyhtiö Euran Uima- ja urheiluhalli Oy. Toimikunnan mukaan Euran kunnan alueella oli liian vähän sisäurheilutiloja. Halli oli suunniteltu ”monipuolisesti tyydyttämään kunto- ja kilpaurheilun sekä liikunnanopetuksen tarpeet.”¹²⁵ Kunta oli yli kolmen miljoonan markan hankkeessa takuumiehenä. Hanke sai tukea myös veikkausvoittovaroista. Uimahalliin odotettiin Euran lisäksi käyttäjiä Säkylästä, Köyliöstä ja Kiukaisista, ja keilahalliin vielä kauempaa. Lähimmät uimahallit sijaitsivat 20 kilometrin, keilahallit ja kuntosalit 30 kilometrin ja painisalit 35 kilometrin päässä Eurasta. Rakennus tuli päivisin koulujen ja iltapäivästä iltaan muiden kuntalaisten käyttöön.¹²⁶ Vuoden 1974 aikana uimahallissa ehti jo vierailta 17 961 kävijää.¹²⁷ Urheilutalolle laadittiin pysäköinti- ja liikennesuunnitelma, ja sen saavutettavuus varmistui myös autottomille, kun hallin kohdalle tuli uusi linja-autopysäkki.¹²⁸ Investoinnit oli myös maksettava, joten euralaisten kunnallisverotus alkoi kiristyä 1970-luvun jälkipuoliskolla.

Kuntalaiset olivat ottaneet uuden kirjastonsa ahkeraan käyttöön. Kirjaston käyttötilasto vuodelta 1975 paljastaa, että euralaiset lukivat erityisesti historiaa.¹²⁹ Kunta oli ottanut lainaa kirjastoa ja uimahallia varten ja seuraavaksi oli otettava miljoonalaina yhteiskoulun laajennustöihin.¹³⁰ Kaavoittaminen varmisti, että rakentajille ja rakennuttajille olisi tarjolla asuntotuotantoon sopivaa maata. Kunta rakennutti itse asuntoja lähinnä omalle henkilöstölleen ja sosiaalsiin tarpeisiin sekä ikääntyvälle väestölle. Rinnolan vanhustenasunnot sekä Kotipiirin ja Honkilahden vanhustentalot valmistuivat vuonna 1977.¹³¹ Kunnalliskertomuksen kirjoittaja katsoi vuonna 1975 toiveikkaana tulevaisuuteen: ”Kunta on Rauman talousalueen vilkas kuntakeskus. Satakunnan runkokaavassa kunta on luokiteltu v. 1980 kuntaryhmäkeskukseksi. Kehitysaluelainsäädännön edellyttämässä selvityksissä Eura on luokiteltu kasvupisteeksi. Seutukaavaliiton rakennesuunnitelmassa Eura on luokiteltu ylimmän kuntatason keskukseksi.”¹³²

Kirjastoauto toi kirjat lähelle kotia ja niiden nuorten ulottuvilla, joilla ei ollut kyytiä kuntakeskuksen kirjastoon. Kuvan kirjastoauto on pysähtynyt Naarjoella vuonna 1979. Kuvassa ovat Jukka Viitanen, Timo Toivonen, Seppo Aalto, Kari Forsman, Juha Leino ja Jukka Toivonen. Kuva: Soile Siltanen. Euran kunnanarkiston kokoelmat.

1970-lopulla Eura vaikutti useissa kuntainliitoissa. Niitä olivat Kokemäenjokilaakson ammattikoulun kuntainliitto, Länsi-Suomen työlaitoksen kuntainliitto, Rauman ammattikoulun kuntainliitto, Satakunnan erityishuoltoapiirin kuntainliitto, Satakunnan keskussairaalan kuntainliitto, Satakunnan Seutukaavaliitto, Turun yliopistollisen keskussairaalan kuntainliitto ja Vakka-Suomen mielisairaanhoidopiirin kuntainliitto. Lisäksi Euran kunta kuului erilaisiin yhteisöihin ja yhdistyksiin. Niitä olivat vuonna 1977 Lounais-Suomen vesiensuojeluyhdistys ry, Kansalais- ja työväenopistojen liitto, Kunnallinen terveydenhoitoyhdistys ry, Pelastakaa Lapset ry, Pyhäjärven suojeluyhdistys ry, Rauman ja Uudenkaupungin Seudun Väestönsuojeluyhdistys, Satakunnan Maakuntaliitto, Suomen Kunnallisliitto, Suomen Punaisen Ristin Satakunnan piiri ja Tampereen Kauppakamarin Rauman osasto.¹³³

1980-luvun loistavasta tulevaisuudesta 1990-luvun laman kurimukseen

Pitkä kasvun ja vakauden aika taittui lopulta 1990-luvun lamaan. Kunta rakennutti ahkerasti vuoteen 1989, minkä jälkeen suunta kääntyi laskuun. Käyttötalouden ylijäämä laski hitaasti vuodesta 1980 vuoteen 1984, nousi vuonna 1989 ylös ja laski sitten jyrkästi vuoteen 1991. Pudotus kertoo laman saapumisesta. Kunnan velka lähti kasvuun vuonna 1989 ja hyvinä aikoina kootut rahastot hupenivat.¹³⁴

Kuntalaisten työllisyys tarkoittaa kunnalle verotuloja. A. Ahlströmin työllistämien euralaisten lukumäärä oli 1980-luvun alussa kääntynyt vaivihkaa laskuun. Paperin valmistuksen ja jalostuksen työpaikkoja oli Eurassa enää 1759.¹³⁵ Ahlströmin jälkeen seuraavaksi suurin

työllistäjä oli vuonna 1980 Euran kunta itse. Se työllisti jo yli 400 henkeä¹³⁶. Muut työllistäjät olivat paljon Ahlströmiä ja Euran kuntaa pienempiä. Vuonna 1980 Kuljetusliike Y. Auramaa työllisti 118 henkeä, Hannes Kariniemi Oy 83 henkeä, Euran Eristyspalvelu 75 henkeä, Osuusliike Kehä 64 henkeä ja loput euralaiset yritykset kukin alle 50 henkeä. Kunnassa oli ainoastaan 25 yli 10 hengen työllistävää yritystä.¹³⁷

1980-luvulla eniten rahaa meni entiseen tapaan sivistystoimeen, joka kasvatti osuuttaan koko vuosikymmenen. Toisena olevan terveydenhoidon ja kolmantena kirivän sosiaalitoimen kustannukset nousivat vielä hiukan nopeammin kuin sivistystoimen kulut. Yleishallinnon, järjestystoimen, kaavoituksen ja yleisten töiden, kiinteistöjen sekä liike- ja palvelutoiminnan aloilla kustannukset olivat vakiintuneet 1980-luvun alun lukemiin.¹³⁸

1980-luvulla kunta panosti myös asumiseen ja asuinympäristöön. Se omisti yli 200 asuntoa, joista noin 50 oli tarkoitettu vanhuksille. Kotipiiri II valmistui kesällä 1981. Siihen kuului viisi asuntoa. 1980-luvulla istutettiin eri puolille Euraa kunnan kustannuksella tuhansia puita ja pensaita.¹³⁹ Vuonna 1982 valmistui leikkikenttä Kiiskinmäen Tavitielle ja aloitettiin Honkilahden valaistun pururadan rakentaminen. Samana vuonna käynnistyi kaksi uutta miljoonahanketta: Käräjämäen vanhusten asuntojen ja Kauttuan päiväkodin rakennustyöt.¹⁴⁰ Käräjämäkeen valmistui 28 asuntoa vuonna 1983.¹⁴¹ Kauttuan 52-paikkainen päiväkotikoti valmistui myös vuonna 1983.¹⁴² Kunnanvaltuusto hyväksyi vuonna 1983 Euran keskustan osayleiskaavan, ja Koskeljärven ja Pyhäjärven osayleiskaavoitustyö eteni. Lääninhallitus vahvisti Lukkalan ja Luistarin rakennuskaavat toukokuussa 1983.¹⁴³

Verotus kiristyi entisestään, kun Euran veroäyrin hinta nousi vuonna 1983 16 penniin.¹⁴⁴ Vuonna 1984 valmistui Filppulan alueelle uusi pienteollisuustalo, jossa toimi kolme yritystä. Hinnerjoen Hartinpellon kaava-alueelle valmistui puolestaan Hinnerjoen paloasema ja Kiperiin kolme uutta lomamökkiä. Lukkalaan ja Nummeen rakennettiin uutta puistoa ja Sotkatielle leikkikenttä. Kunta kehitti Mansikin aluetta yhteistyössä Lännen Tehtaiden kanssa. Kustannukset oli jaettu puoliksi kunnan ja yrityksen kesken.¹⁴⁵ Lääninhallitus vahvisti 30. toukokuuta vuonna 1984 Filppulan rakennuskaavalaajennuksen.¹⁴⁶ Vuonna 1985 valmistuivat teollisuushalli Rastle Ky:lle¹⁴⁷, terveysaseman laajennus¹⁴⁸, sekä Mansikin alueen leirikatos, keittokatos, WC:t ja valvojan mökki. Lääninhallitus vahvisti Nikkarin rakennuskaavan.¹⁴⁹ Vuonna 1986 kunta rakennutti Mansikin saunan ja pienteollisuustalon PPTH:lle¹⁵⁰. Kunnassa laadittiin istutussuunnitelmia torin seudulle ja Eurajoen varteen.

Puistojen kokonaisala oli vuonna 1985 Eurassa jo 25 hehtaaria. Eurasta oli tulossa puutarhakunta.

Euran yläaste valmistui vuonna 1987.¹⁵¹ Vuonna 1988 valmistuivat terveysaseman laboratorio- ja vastaanottotilojen mittavat saneeraustyöt¹⁵² ja Euran uuden kirjaston rakennustyöt alkoivat. Lääninhallitus vahvisti 1988 Kirkonseudun rakennuskaavan muutoksen ja laajennuksen.¹⁵³ Huomattavin vuonna 1989 valmistunut kohde oli uusi pääkirjasto¹⁵⁴ sekä Kirkonkylän ala-asteen tilojen perusteellinen saneeraus.¹⁵⁵ Virastotalon ahtaat tilat jäivät Euran kirjaston historiaan, ja lokakuussa 1989 Euran kirjasto siirtyi ATK-järjestelmään.¹⁵⁶ Vuonna 1990 valmistuivat Mansikin majoitustilat ja rivitalo Nummenrinteeseen.¹⁵⁷

Euraan liitettyjen alueiden peruspalvelut oli luvattu pitää kunnossa. Hinnerjoen vuonna 1984 valmistunut paloasema oli talvella 1994 vielä valmiudessa. Euran kunnanarkiston kokoelmat.

Eura siirtyi 1990-luvulle kulttuurin ja ympäristön arvosta tietoisena kuntana. Pyhäjärvi-instituutti vietti avajaisiaan ja järjesti luentosarjan satakuntalaisesta rakennusperinteestä sekä Kauttuan alueen rakennuksista. Kauttuan liikekeskus sai vuonna 1990 postmodernille arkkitehtuurille tyypillisen katetun sisäpihan. Kauttuan Ruukinpuisto sai ympäristösuunnitelman vuonna 1991 ja Kauttuan Ruukinpuiston alue kehittämissuunnitelman vuonna 1992.¹⁵⁸

Laman aiheuttamat vaikeudet alkoivat tuntua Eurassa vuonna 1990, kun Neuvostoliiton kaupan tyrehtyminen aiheutti loppuvuodesta lomautuksia ja irtisanomisia. Kunnan väkiluku kasvoi kuitenkin 68 henkilöllä vielä vuonna 1990.¹⁵⁹ Syksyllä 1991 lama ulotti Euraan ensimmäisen ison iskunsa, kun Eurapak Oy ja Kauttuan paperitehdas antoivat lomautusvaroituksen yhteensä 650 työntekijälle ja toimihenkilölle. Siitä huolimatta Euran yhdystielle sytytettiin joulukuun ajaksi jouluvalot.¹⁶⁰

Vuonna 1991 rakennusala oli jo muualla Suomessa vaipunut lamaan, mutta Eurassa rakennettiin vilkkaasti. Sorkkisten liikuntasali nousi harjakorkeuteen vuonna 1991 ja vihittiin

käyttöön vuonna 1992.¹⁶¹ Keskustan kymmenen vuotta odotetut kevyen liikenteen väylät valmistuivat syksyllä 1992¹⁶² ja vuonna 1993 valmistui pitkään työn alla ollut Terveyskeskus/vanhainkodin laajennusosa.¹⁶³ Työ jatkui vielä rakennuksen vanhan osan korjauksilla. Kunta peruskorjautti omistamiaan asuntoja yli miljoonalla markalla vuonna 1993. Kauttuan ala-asteen saneeraus alkoi vuonna 1995 ja valmistui seuraavana vuonna.¹⁶⁴ Vuonna 1995 valmistui Asunto Oy Käräjämäenpuisto.¹⁶⁵ 1990-luvun suuret rakennushankkeet tarkoittivat työpaikkoja lähiseudun asukkaille. Elvytys tuli lama-aikana tarpeeseen, sillä yksityisen sektorin työpaikat vähenivät.

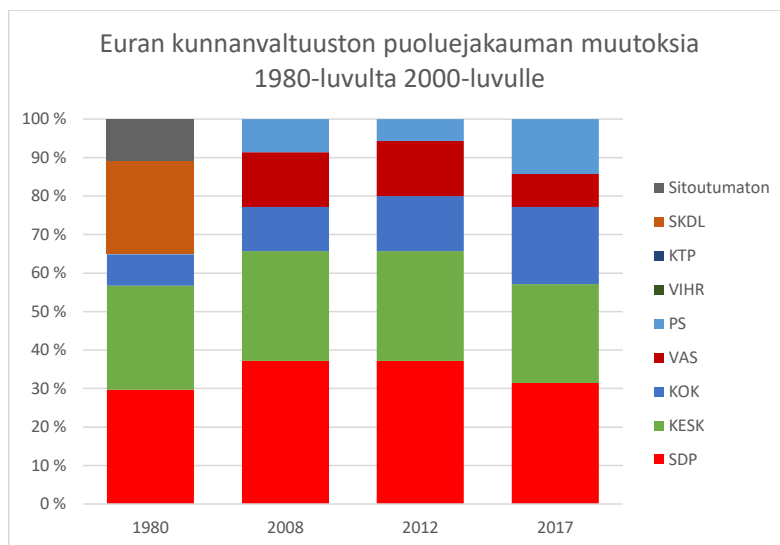
Euran uusi paloasema valmistui vuonna 1992.

Paloaseman tiloihin siirtyivät myös Euran VPK ja Kauttuan Tehtaiden VPK. Kuva on otettu tapahtumasta *Päivä paloasemalla* 27.11.2010. Kuva: Ville Hakala. Alasatakunnan kokoelmat.

Eura sai vuonna 1991 ympäristönsuojelusunnitelman. Kauttuan lehtoalueiden luontoselvitys paljasti alueen luontoarvot. Koskeljärven linnuston ja vesikasvillisuuden seurantaryhmä aloitti toimintansa. Pyhäjärvi-instituutti ja Satakunnan ympäristöntutkimuskeskus käynnistivät kolmevuotisen Eurajoen tilaa kartoittavan tutkimushankkeen. Pyhäjärven kalastusalueelle valmistui käyttö- ja hoitosuunnitelma.¹⁶⁶ Kunta teetti järvitutkimuksia myös Vähäjärvestä, Korpijärvestä, ja Iso Palijärvestä ja tutkitutti Turajärven laskuojien ravinnevirtaamia. Sinileväkukinta oli Pyhäjärvestä vuoden 1992 kesällä huolestuttavan runsasta.¹⁶⁷ Euralaisille suunnatussa kunnalliskertomuksessa järvet, joet ja jätehuolto alkoivat 1990-luvulla saada osakseen aiempaa enemmän huomiota.¹⁶⁸

Uusi Kuntalaki (Suomen säädöskokoelmassa numero 365/1995) tuli voimaan 1. heinäkuuta vuonna 1995. Kunnilla oli yli 500 pakollista tehtävää, mutta niillä oli vapaus ottaa hoitaakseen myös muita tehtäviä. Laki vahvisti kuntien itsehallintoa, mutta ohjasi niitä yhteistyöhön sekä toisten kuntien että muiden kumppanien kanssa. Uuden kuntalain aikana jokainen Satakunnan kunta menetti asukkaita. Eura onnistui jarruttamaan väen vähenemistä

säilyttämällä teollisia työpaikkojaan. Kunnanjohtaja Matti Lahtinen kehui vuoden 2006 huhtikuussa *Helsingin Sanomille* euralaista elinkeinopolitiikkaa ja muistutti, että kunnassa oli omakotitontteja: "Lisäksi me rakensimme laman aikana koko 1990-luvun vuokra-asuntoja kunnan parhaille paikoille silloin, kun monessa kunnassa ihmeteltiin, että miten tässä käy."¹⁶⁹

Kiukainen liittyi Euraan vuonna 2009, Pyhäjärvisseudun liitoshanke kariutui vuonna 2010 ja Eura torjui Rauman kosinnan vuonna 2014

Kiukaisten kunnan historia on kietoutunut Euran historiaan. Kiukainen oli kuroutunut irti Eurasta, kun Paneliaan oli 1600-luvulla perustettu kappeliseurakunta. Kunta perustettiin vuonna 1872 ja Kiukaisten seurakunta vuonna 1915. Kunnan asukasluku pysytteli 1900-luvun yli kolmessa tuhatta ja kasvoi. Esimerkiksi vuonna 1962 elävänä syntyneitä oli 81 ja kuolleita 54.¹⁷⁰ Kunnassa toimi 1960-luvulla kaksi neuvola ja kahdeksan kansakoulua sekä kansalaiskoulu.¹⁷¹ Kunnassa oli kaksi taajamakeskusta, Eurakoski ja Panelia. Kunnan identiteettiä vahvisti maisemaa leimaava esihistoria, joka oli aikanaan antanut inspiraation kunnan nimelle.

Kunnan talous heikkeni jyrkästi vuonna 1997. Se ei toipunut lamasta muiden kuntien tavoin. Syyksi kirjattiin Kiukaisten suuret terveydenhuoltomenot ja valtionosuuksiin kohdistuneet leikkaukset.¹⁷² Satanahkan nahkatehdas ja pukinetehdas menivät konkurssiin vuonna 1997, ja konkurssien jälkeensä jättämät 112 työtöntä heilauttivat työttömyysprosenttia ylöspäin. Näistä 15 sai työllistämistuella uuden työpaikan. Myös kunnan päivähoidon tarve oli kasvanut yli arvioidun: 80 lapsen sijaan päivähoidossa oli 101 lasta. Kiukaisten talous ei laman jälkeen vahvistunut, eikä myöskään heikentynyt.¹⁷³

Moni Kiukaisten kaltainen kunta hakeutui 2000-luvun alussa yhteen suuremman naapurinsa kanssa ilmeisesti peläten, että valtiolta muuten pakottaisi ne liitoksiin. 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolenvälin kunta- ja palvelurakenneuudistuksen myötä alkoi uusi kuntaliitosten aalto.¹⁷⁴ Kiukaisten kuntatalouden alamäki jyrkkeni vuonna 2007, ja kunta päätti liittyä Euraan.¹⁷⁵ ”Viimeistä viedään” totesi kunnanjohtaja Antti Jantunen itsenäisen Kiukaisten kunnan viimeisessä talousarviossa. Terveystalouden menojen kasvu oli jatkunut jo pitkään. Kunnanjohtaja kertoi kiukaislaisten tuovan Euraan ”vähän euroja, enemmän ylijäämää, vähän lainavastuita, sopivasti omavaraisuutta ja paljon henkistä pääomaa, ja toimeliaita ihmisiä niin luottamushenkilöpuolelle kuin työntekijäpuolellekin.”¹⁷⁶

Euran ja Kiukaisten kuntaliitos sinetöitiin allekirjoituksin Helsingissä 26.10.2007. Kuntaliitosta pidettiin välivaiheena kohti suurempaa Pyhäjärvisuudun kuntien liitosta. Lasiaan kohottaa vasemmalla etualalla Jaakko Wärrä, hänen takanaan vähän piilossa Jussi Mäkikalli, sitten Matti Lahtinen ja Harri Lehtonen. Etualalla oikealla hymyilee Päivi Vahtera, oikealla puolellaan Seppo Varjonen, Jorma Hinkkanen ja viimeisenä Antti Jantunen. Euran kunnanarkiston kokoelmat.

Lakkautettavassa kunnassa oli yli 200 työntekijää. Sen viimeiseen valtuustoon kuuluivat Aaltonen Asta (sdp), Ansio Teemu (kesk.), Eklund Taisto (vas.), Heikkilä Hannu (2. vpj, kesk.), Heiska Olli (kok.), Kalli Timo (kesk.), Katila Kari (kok.), Koivumäki Tarmo (sdp), Mäenpää Markku (sdp), Mäkikalli Jussi (kesk.), Paavilainen Hannu (sdp.), Pellikka Leena

(kesk.), Peltonen Virva (kesk.), Perttu Jouko (1. vpj, kok.), Saari Seppo (sdp), Salonen Matti (vas.), Simberg Miia (sdp.), Tuomi Jussi (kok.), Uusitalo Maija (kesk.), Vainio Kai (pj, sdp), Vajanan Ria (sdp) ja Vepsäläinen Johanna (kesk.).¹⁷⁷ PARAS-hanke oli mullistanut kuntien elinehdot.¹⁷⁸ Kuntakenttä kaipasi taas kerran aiempaa suurempia peruskuntia. Moni kuntapäätätjä ajatteli liitosta välivaiheena kohti Pyhäjärvisuudun suurkuntaa. Euran, Säkylän ja Köyliön yhdistymishanke oli jo suunnitteilla vuonna 2008.

Valtioneuvosto teki 28. helmikuuta vuonna 2008 kuntajakolain 11 §:n nojalla päätöksen Kiukaisten kunnan liittämistä Euran kuntaan vuoden 2009 tammikuun 1. päivästä lukien. Vuoden 2008 kunnallisvaalien toimittamisesta vastasi Euran kunta.¹⁷⁹ Käytänteet koulutoimessa yhdenmukaistettiin Euran kanssa liittymistä silmällä pitäen.¹⁸⁰ Euran, Kiukaisten, Köyliön ja Säkylän kunnanvaltuustot hyväksyivät yksimielisesti yhdistymissopimuksen lokakuussa 2008. Valtio avittaisi yhdistymistä kolmen ja puolen miljoonan euron tuella. Entistäkin suuremman Euran valtuustoon valittaisiin 35 kunnanvaltuutettua syksyn kuntavaaleissa.¹⁸¹

Kun Kiukainen vuonna 2009 liittyi Euraan, kohosi Euran asukasluku yli 12 500:een. Eura kipusi kriittisen 10 000 asukkaan rajan yli jälleen kerran elinkelpoisten kuntien joukkoon. Pyhäjärvisuudun liitosten seurauksena olisi Ala-Satakuntaan vuonna 2011 muodostunut yli 20 000 asukkaan Eura. Vuonna 2008 tuleva suurkunta näytti vielä varmalta. Se ei kuitenkaan toteutunut. 12. tammikuuta vuonna 2010 Euran kunnanvaltuuston puheenjohtaja, kansanedustaja Timo Kalli kertoi *Alasatakunta*-lehdelle olleensa yhteydessä kuntaministerin valtiosihteriin ja pyytäneensä käsittelyn keskeyttämistä. Kuntaliitoksen ohjausryhmä oli alkanut epäröidä. Ministeriö voisi jatkaa kuntaliitoksen käsittelyä vasta, kun kolme kunnanhallitusta olisivat hyväksyneet talouden tervehdyttämishojelman. Kuntaliitoksen käsittely keskeytettiin.¹⁸² 14. tammikuuta Euran, Köyliön ja Säkylän kunnanjohtajat ja kunnanhallitusten puheenjohtajat ehdottivat hankkeesta luopumista. Kuntien valtioneuvostolle yhteisesti tekemä esitys kuntajaon muuttumisesta peruttiin. Ohjausryhmän puheenjohtaja Timo Kallin mukaan päätös tarkoitti kuntaliitoshankkeen kaatumista:

”Kyllä se sitä merkitsee. Samalla kuitenkin yhdessä olemme todenneet, että nämä kolme kuntaa jatkavat Pyhäjärvisuudun yhteistä kehittämistä. Ne perustavat perusterveydenhuollosta ja siihen kiinteästi liittyvistä sosiaalitoimen tehtävistä huolehtivan yhteistoiminta-alueen kuntien kesken erikseen sovittavalla tavalla 1.1.2013 alkaen.”¹⁸³

Säkylän kunnanjohtaja kommentoi kuntaliitoksen kohtaloa *Alasatakunta*-lehdessä:

”Olen perustanut virkatyöni 25 vuoden ajan luottamuksellisiin suhteisiin ja yhteistyöhön. Ainakin omasta mielestäni olen Säkylän kunnassa onnistunut tässä henkilökohtaisessa tavoitteessani hyvin sekä luottamushenkilöiden että johtoryhmän ja muun henkilöstön kanssa. Siirtyessäni Säkylässä vuonna 2009 kunnanjohtajan virkaan oli jo solmittu Euran, Köyliön ja Säkylän yhdistymissopimus. Tällöin oli sovittu Säkylän ja Köyliön kuntalaisille tärkeiden palvelujen jatkumisesta. Sumuisena maanantai-aamuna 11.1.2010 kello 9 pidettiin Euran kunnantalolla yhdistyvien kuntien kunnanjohtajien kokous. Paikalla olivat Lahtinen, Saarinen ja Mäenpää. Läsnä oli myös edesmenneen Kiukaisten entinen kunnanjohtaja. Kokous alkoi tiukalla sanelulla. Euran kunnanjohtaja Matti Lahtinen totesi, että uuden Euran rahat saadaan riittämään vain jos Säkylän ja Köyliön yhteisen terveyskeskuksen remontin kolmatta vaihetta ei toteuteta, Säkylän koulukeskuksen remonttia ei toteuteta, Säkylästä lopetetaan lukio heti, Säkylän kaikki pienet koulut lakkautetaan heti, Säkylän ja Köyliön terveyskeskuksesta lopetetaan laboratorio heti, Säkylän ja Köyliön terveyskeskuksesta lopetetaan röntgen heti, ja Säkylän ja Köyliön terveyskeskuksesta lopetetaan vanhusten laitoshoido heti. Kysyin, eikö ole mitään vaihtoehtoja. Ja sain vastauksen: Ei ole. Tämä oli vastoin kaikkea sovittua. Luottamuksen voi menettää vain kerran. Valitettavasti.”¹⁸⁴

Suomen kuntarakenteen uudistuspyrkimykset jatkuivat vuosina 2013–2015, ja 1. toukokuuta vuonna 2015 tuli jälleen voimaan uusi kuntalaki. Se jatkoi PARAS-hankkeen väläyttämää linjaa. Tavoite oli luoda vahvoja peruskuntia. Peruskunta tarkoitti vakavaraista kuntaa, joka pystyi tuottamaan riittävät palvelut kuntalaisille ja kehittämään alueensa elinvoimaisuutta.¹⁸⁵ Rauma oli marraskuussa 2014 mukana kolmessa kuntaliitosselvityksessä. 5. päivä marraskuuta Rauman kaupunginjohtaja Kari Koski kertoi pitävänsä Euraa Raumalle parhaana liitoskumppanina. Euralaiset pelkäsivät päätyvänsä Rauman periferiaksi ja toivat pelkonsa ilmi Koulukeskuksen auditoriossa järjestetyssä tilaisuudessa.¹⁸⁶

Helmikuussa 2015 otsikoihin nousi, että Rauma ja Eura olivat päässeet sopuun. Vuonna 2017 aloittaisi toimintansa uusi kaupunki nimeltä Rauma, joka ottaisi käyttöönsä Rauman vaakunan, ja jonka johtoon astuisi Rauman kaupunginjohtaja. Kuntaliitoksesta piti äänestää vielä Rauman ja Euran valtuustoissa 22. kesäkuuta vuonna 2015¹⁸⁷, mutta kuntaliitos kaatui

jo ennen kuin valtuustot pääsivät lausumaan kantansa. Euran kunnanhallitus esitti valtuustolle esityksen hylkäämistä. Liitosta kannatti kunnanhallituksessa kolme sosiaalidemokraattia, mutta neljäs sosiaalidemokraatti sekä keskustan, vasemmistoliiton ja perussuomalaisten edustajat vastustivat sitä. Valtuusto totesi liitoksen kariutuneeksi. Euran kunnanjohtajakin oli vaihtumassa. Kunnanhallitus oli esittämässä yksimielisesti tehtävään Karkkilan kaupunginjohtajaa Juha Majalahtea.¹⁸⁸

Pro gradu -työnsä Euran ja Rauman kuntaliitosneuvotteluista tehneen Annika Bernitzin mukaan kunnissa oli 2000-luvun alussa väsyttynyt jatkuviin kuntaliitosselvityksiin. Euralaiset pelkäsivät palvelujensa menettämistä. Päätöksentekokeväänä tekivät tuloaan myös eduskuntavaalit, joiden uskottiin muuttavan valtakunnan kuntaliitospolitiikan suuntaa.¹⁸⁹ Historian voi tulkita niinkin, että Eura selviytyi pienten kuntien pudotuspelin voittajaksi. Siitä ei koskaan tullut kauppala eikä kaupunkia, mutta siitä ei myöskään tullut Rauman kaupunginosaa.

Kunnanvaltuusto 2009–2012. Istumassa

vasemmalta Asta Aaltonen, Kari Katila, Anja Kahala, Timo Kalli, Kai Vainio, Harri Lehtonen, Simo Lähteenmäki, Petri Salminen. Seisomassa vasemmalta Juha Myllykoski, Vesa Suvanto, Juha Sainio, Eija Helander-Nieminen, Kalle Lammela, Pertti Susi, Juho Junkkala, Manu Hakala, Maaret Vainio, Jukka Virta, Tero Viilto, Jaakko Kreula, Tarja Anttila, Seppo Juhola, Anne Suominen, Marjatta Sillanpää, Veikko Nurmi, Toivo Raunio, Kari Virtanen, Matti Henell, Hannu Arvola, Esko Korhonen, Juhani Vihervuori, Leena Pellikka, Mari Kuivämäki ja Sanna Vähä-Vahe. Euran kunnanarkiston kokoelmat.

Euran kunnanjohtaja Juha Majalahti 1.2.2022: Kuntaliitokset tämän päivän näkökulmasta

Kunnanjohtaja Juha Majalahti luotsasi Euran 2020-luvulle.

Euran valtuusto kokoontui juhannusviikolla vuonna 2015 päättämään Euran ja Rauman kuntaliitoksesta ja valitsemaan siirtymäkaudelle kunnanjohtajaa, sillä pitkäaikainen kunnanjohtaja Matti Lahtinen oli jäämässä kesällä eläkkeelle. Asiat eivät kuitenkaan edenneet suunnitellusti.

Kunnanhallitus oli päättänyt tehdä Euran ja Rauman kuntaliitoksesta valtuustolle kielteisen esityksen. Kuntaan valittaisiin vakituinen kunnanjohtaja. Valinta sujui nopeasti. Hakuaika päättyi 22. toukokuuta ja kunnanjohtaja valittiin 22. kesäkuuta. Työhaastattelussani todettiin ohimennen, että kunnanjohtajasta saattaisi tulla johtava viranhaltija laajenevaan Rauman kaupungin organisaatioon.

Aloitin kunnanjohtajan työt syyskuun puolivälissä 2015. Euran ja Kiukaisten kuntaliitoksesta oli kulunut runsaat kuusi vuotta. Kun aiemmin vuosina 1989–1998 toimin Euran kunnan talousjohtajana, tehtiin kuntien välistä yhteistyötä enemmän Euran, Säkylän ja Köyliön kuntien kesken kuin esimerkiksi Kiukaisten tai Rauman kanssa. Vuonna 2015 asetelma oli toinen. Kuntaliitos Kiukaisten kanssa oli toteutunut, mutta neuvottelut Säkylän ja Köyliön ja nyt myös Rauman kanssa olivat päättyneet tuloksettomina.

Hinnerjoen ja Honkilahden kuntaliitosten jäljiltä en ole havainnut arjen kunnalliselämään tai kunnallisten palveluiden järjestämiseen liittyvää kipuilua tai kriittisyyttä sen enempää 1990-luvulla kuin 2020-luvullakaan. Honkilahden kunnan kuntaliitospäätös oli helppo, ja Hinnerjoen isoin kivi poistui kengästä vuoden 1972 alusta, kun Kivijärven kylä siirtyi Laitilan kuntaan. Tänäpäin kuntaliitosten välttämättömyys varmaan nähdään ja tunnustetaan vielä paremmin kuin 1960-luvun lopulla.

Rakenteeltaan Hinnerjoki ja Honkilahti ovat hyvin erilaisia; Hinnerjoki muodostuu käytännössä yhdestä taajamasta ja Honkilahti monesta kylästä. Vanhat kuntarajat ovat yllättävän hyvin säilyttäneet merkityksensä. Ne näkyvät oppilaaksiottoalueissa, jotka noudattelevat vanhoja koulurajoja. Ehkä vaikein kädenvääntö eteläisen Euran entisten kuntien välillä käydään lähivuosina palveluverkosta. Ratkaistavaksi tulevat kouluverkon ja varhaiskasvatuspalvelujen järjestäminen.

Pyhäjärvisseudun kuntayhteistyötä 1990-luvulla vaivasivat kuntien kokoero, Euran ”punaisuus” ja henkilökemiat. Yhteistyötä tehtiin muodollisesti Pyhäjärviparlamentissa ja asiakirjatasolla. Kokoeroon liittyvät ongelmat kiteytyivät näkemykseen siitä, mitä palveluja keskitetään tai mitä palveluja jäisi esimerkiksi Köyliön Kepolaan tai Säkylän keskusta. Eura oli paperiteollisuuspaikkakunta, joten valta oli sosialidemokraateilla ja vasemmistoliitolla. Säkylässä ja Köyliössä asioista päättivät pikemminkin keskusta ja kokoomus. Kun osapuolet kunnanjohtajineen tulivat neuvottelupöytiin tällaisista lähtökohdista, ei lopputulos välttämättä olisi paras mahdollinen. Kuntien taloustilanne ei pakottanut 1990-luvulla, muttei myöskään 2010-luvulla, Euraa tai Säkylää kuntaliitoksiin.

Viimeisimmät Euran, Säkylän ja Köyliön keskinäiset kuntaliitosneuvottelut käytiin vuosina 2008–2010 ja niissä ehdittiin jo jakaa kuntien virat ja tehtävät sekä työhuoneet. Minulle kerrotun perusteella liitosprosessi pysähtyi erilaisiin näkemyksiin tulevasta palvelurakenteesta, mutta siihen lienee sisällynyt myös annos henkilökemiaa ja luottamukseen liittyviä kysymyksiä. Minusta liitosneuvotteluissa jätettiin liian suuri pala loppumetreillä ratkaistavaksi, mikä kertoo ehkä neuvotteluiden avoimuudesta ja luottamuksesta.

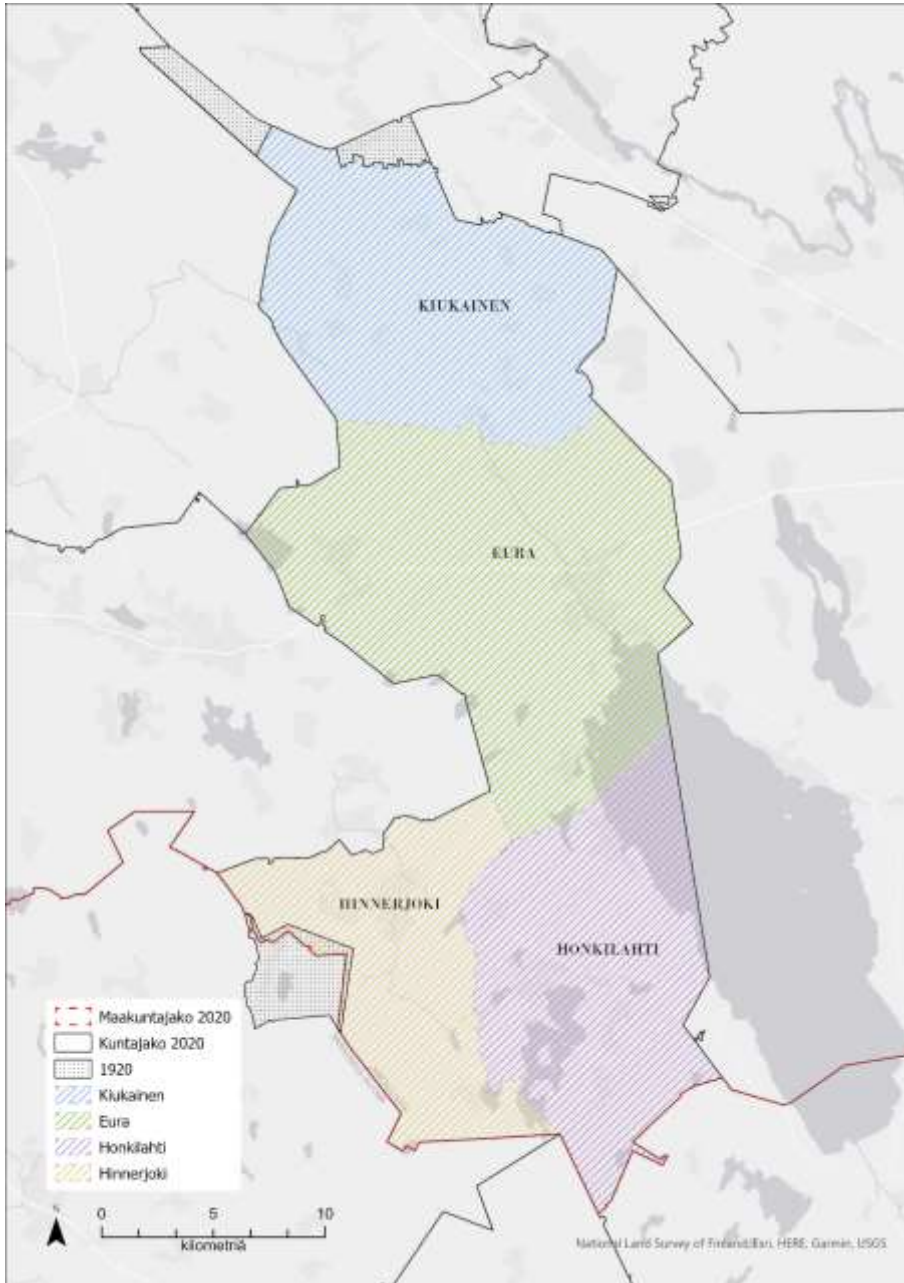
Euran ja Kiukaisten kuntaliitoksen sanotaan tapahtuneen kahden kunnanjohtajan yhteistyönä. Kunnanjohtajat Matti Lahtinen ja Antti Jantunen hoitivat liitoksen eleettömästi ja suoraviivaisesti. Kyse oli järkiavioliitosta ja välttämättömyydestä. Vuoden 2009 alusta toteutettuun kuntaliitoksen eräät piirteet vaikuttivat ehkä Euran, Säkylän ja Köyliön kuntaliitoksen kariutumiseen. Tällaisia piirteitä olivat sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestäminen ja siihen liittyvä yhteistyö sekä julkisuudessa ja muilta naapurikunnilta (Säkylä ja Köyliö) piilossa käydyt kuntaliitosneuvottelut ja -valmistelu. Sivistyspalveluiden sekä sosiaali- ja terveystalvelujen järjestäminen ja erityisesti palveluverkko muodostuivat esteiksi Euran, Kiukaisten, Säkylän ja Köyliön luontevalle kuntaliitokselle. Vuonna 2022 tiedämme, että sosiaali-, terveys- ja pelastuspalvelujen

siirtyminen kokonaisuudessaan maakunnallisten hyvinvointialueiden järjestämisvastuulle 1. tammikuuta 2023 poistaa yhden Pyhäjärvisseudun laajan kuntaliitoksen esteistä. Myös aatteelliset erot ja henkilökemioista johtuneet esteet ovat poistuneet. Minusta niin kauan kuin Pyhäjärvisseudulla on kaksi kuntaa, keskustelu kuntien yhdistymisestä jatkuu eikä seutu pääse täysin hyödyntämään parhaita vetovoimatekijöitään.

2020-luvun Eura

2020-luvun Euran alue muodostui kahdessa kuntaliitosten aallossa. Ensimmäisessä aallossa Euran kuntaan liittyivät Hinnerjoki ja Honkilahti ja toisessa aallossa Kiukainen. Kaikki liitoskuntien alkuperäiset alueet eivät päätyneet osaksi yhdistynyttä Euraa: Kartan lounaisnurkassa erottuu Laitilan kuntaan liittynyt Kivijärven kylä, ja Kiukaisten kunnasta osa on liittynyt Harjavaltaan ja osa Eurajoen kuntaan. Lähteet: Kartta: Katrina Virtanen 2022.

Commented [AS1]: Katrinan pitää lisätä tähän lähteet ja tarkistaa kuvateksti.

TEOLLISTA KASVUA JA TEOLLISEN TYÖN TAITTUVA KAARI

Kauttuan tehtaista suurteollisuusyksikkö

A. Ahlström Oy oli investoinut Kauttuan paperitehtaaseen juuri ennen toista maailmansotaa ja jalostamoon sodan aikana. 1950-luku oli uudistusten osalta seesteisempi, mutta tuotannon kasvaessa yhtiö täydensi molempia yksiköitä. Jalostamossa kehitystyö jatkui läpi 1950-luvun. Vuosikymmenen alussa yhtiö aloitti paperin vahalaminoinnin. Vuonna 1955 ryhdyttiin markkinoimaan pakkauskoneita ja -linjoja elintarvike- ja nautintoaineteollisuudelle. Jalostamissa alkoi myös syväpainanta, muovipäällystys, liima- ja lakkalaminointi sekä alumiinifolioiden valmistus tyhjiöpakkauksia varten.¹⁹⁰ Kauttuan tehtaas sai 1950-luvun alussa myös uuden johtajan, kun Frejvid Borg erosi ja hänen tilalleen nimitettiin Carl-Gustaf von Pfaler¹⁹¹ (1902–1998).¹⁹²

Metsäteollisuuden suhdanteet vaihtelivat koko 1950-luvun, mikä vaikutti puunjalostustuotteiden hintoihin ja tilausmääriin. Vuoden 1950 lopussa vallitsi Korean sodasta johtunut vahva noususuhdanne. Sota kiihdytti kilpavarustelua, teollisuustuotantoa ja raaka-aineiden kysyntää. Noususuhdanne kääntyi laskuun vuoden 1951 lopulla, ja Suomen paperitehtaat joutuivat supistamaan tuotantoa ja irtisanomaan työntekijöitä. Irtisanomisilta ei välttytty Kauttuan tehtaillakaan, ja alimmillaan paperitehtaan ja jalostamon työntekijämäärät olivat vuosina 1952–1953. Vuonna 1953 tehtailla oli yhteensä noin 530 työntekijää. Metsäteollisuuden nousukausi vuonna 1954 oikaisi laskun, ja Kauttuan tehtaas työllistivät vuonna 1955 jo 820 työntekijää.¹⁹³

1950-luvun jälkipuoliskoa värjittivät keväällä 1956 puhjennut yleislakko ja vuonna 1958 alkanut laskusuhdanne. 1950-luvun lopussa Kauttuan tehtaiden tilaus- ja työllisyystilanne oli vaikea. Paperitehdas pysähtyi tammikuussa 1958. Seisokki uhkasi myös syksyllä 1958, mutta siltä välttyttiin.¹⁹⁴

Suomen yleislakko keväällä 1956 näkyi myös Kauttualla. Lakkokulkue marssimassa kohti Euran työväentaloa 16. maaliskuuta vuonna 1956. Työväen Arkiston kokoelmat.

A. Ahlström Oy:n Kauttuan tehtailla oli oma ammattikoulu vuosina 1946–1958. Kuvassa Kuntolan edustalla viimeinen kurssimuotoinen luokka, joka sai päättötodistuksensa keväällä 1958. Eturivissä vasemmalta Seppo Fleming, Reino Mäkinen, Reino Junnila, Toivo Salo, Jarmo Järvinen, Jussi Seppälä ja Eero Heikinpallo. Keskirivissä vasemmalta Martti Grönroos, Mikko Virtanen, Seppo Kiuru, Reima Heinonen, opettajana toiminut insinööri Tauno Tainio, Reijo Hakala ja Juhani Kallio. Takarivissä vasemmalta Aulis Salmi, Raimo Mäkelä, Seppo Mannila, Jukka Kivimaa, Matti Katila, Matti Virtanen, Aulis Ahtola, Taisto Helppolainen ja Eero Lähteenmäki.¹⁹⁵ Kuva: Pekka Helander. Euran kotiseutuarkisto/tehdasmuseon kokoelmat.

Kauttuan tehtaiden hiililämmitteinen höyryvoimala valmistui vuonna 1959, ja se tuotti höyryä sekä paperitehtaan että jalostamon tarpeisiin. Höyryn siirtämistä varten rakennettiin ruukkialueen halki kulkeva putki.¹⁹⁶ Euran kotiseutuarkisto/tehdasmuseon kokoelmat.

Euran Paperin tölkkiosaston työntekijöitä vuonna 1956. Alhaalla vasemmalta lueteltuina Leila Kivimäki, Maire Mäkelä ja Saara Reunanen. Seisomassa työnjohtaja Keijo Ailio, Liisa Rantanen, Kaarina Linden, Irja Rikkinen, Tainio, Ulla Ruusu, Irma Vieno, tunnistamaton, Elvi Mäkinen ja Anja Lehtinen. Takana Mikko Heinonen, Heikki Linnemäki, Matti Grönroos ja Pentti Kirsi. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

1960-luku oli Kauttualla voimakasta kasvun ja investointien aikaa. A. Ahlström Oy kasvatti paperitehtaan tuotantokapasiteettia ja kehitti tuotantomenetelmiä. Tehdasrakennusta laajennettiin. Erikoistuminen hienopapereiden tuotantoon jatkui, ja tehdas tuotti paperia jalostamolle ja vientiin. Paperin päällystyksestä tuli tärkeä erikoisala. Paperitehdas olikin monella tavalla tekninen uranuurtaja Suomessa. Vuonna 1965 siellä ryhdyttiin valmistamaan *Kaubelart*¹⁹⁷-taidepainopaperia, joka hallitsi pitkään Suomen taidepainopaperimarkkinoita. 1960-luvun puolivälissä paperitehdas sai uuden paperikoneen (PK3), joka tuotti ohutta paperia makeispaperin valmistusta varten. Suurten tilausten ansiosta paperikoneesta tuli menestys. Kauttuan paperitehdas ryhtyi ensimmäisenä Suomessa päällystämään paperia *on machine*. Vuonna 1967 alkoi mekaanisesti jäljentävän paperin valmistus. Tehtaan innovaatioihin kuului myös kemiallisesti jäljentävä paperi (*A-Copy*) sekä elektrostaattinen kopiopaperi. Erikoispaperien aktiivinen kehitystyö oli Kauttualla mahdollista, koska tuotanto oli suhteellisen pienimuotoista ja investointikustannukset pysyivät kohtuullisina.¹⁹⁸

Tuotevalikoiman ja markkinoiden kasvun siivittämät investoinnit jatkuivat myös Euran Paperin jalostamolla. 1960-luvulla aloitettiin muun muassa Eskimo- ja TipTop-kuluttajatuotteiden valmistus. 1970-luvun alussa jalostamo investoi erityisesti rullatavaralinjan kehittämiseen. Vakuumpakkauksia käytettiin yhä enemmän ja muovipäällystetyn paperin käyttö oli lisääntymässä. Tehdasrakennuksia laajennettiin monessa

vaiheessa. Vuonna 1973 valmistuneiden laajennusten jälkeen jalostamon pinta-ala oli neljä hehtaaria. Työntekijämäärä kasvoi ennätyslukemiin: Euran Paperi työllisti vuonna 1973 runsaat 900 työntekijää.¹⁹⁹

Erityisen merkittävä tuote Euran Paperille oli Neuvostoliiton markkinoille suunnattu makeispaperi. Toisen maailmansodan jälkeen alkaneet makeispaperin toimitukset Neuvostoliittoon kasvoivat 1950-luvulla noin 2 000 tonniin vuodessa. 1960-luvun kuluessa toimitusmäärät kasvoivat ja nousivat vuosikymmenen puolivälissä 9 000 tonniin. Makeispaperia kuljetettiin Kauttualta Neuvostoliittoon rautateitse, ja sitä toimitettiin lukuisille makeistehtaille. Esimerkiksi 1980-luvun alussa Euran Paperin makeispaperia käyttäviä tehtaita oli noin 200. Euran Paperin taloudelle makeispaperituotanto oli tukipilari. Suuret makeispaperitilaukset kasvattivat myös Kauttuan paperitehtaan peruspaperin tuotantoa.²⁰⁰

Taiteellisia suunnittelijoita ateljee 2:ssa vuonna 1961. Euran Paperiin perustettiin vuonna 1949 taiteellinen osasto, joka takasi tuotteille graafisesti viimeistellyn ulkoasun. Kuva: Pentti Huttunen. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Neuvostoliiton markkinoille menevän makeispaperin vahausta. Koneella ajettiin paperin pintaan kuuma parafiinivaha. Kuva on noin vuodelta 1975. Kuva: Antti Kylänpää. Euran kotiseutuarkisto/tehdasmuseon kokoelmat.

Ilmakuva Euran Paperin jalostamosta 16. toukokuuta vuonna 1974. Lukuisten laajennusten jälkeen tehtaan pinta-ala oli kuvanottohetkellä jo neljä hehtaaria. Euran kotiseutuarkisto/tehdasmuseon kokoelmat.

1960- ja 1970-lukujen kuluessa Kauttuan paperitehdas ja Euran Paperi alkoivat yhä selvemmin kasvaa erilleen. Hallinnollisesti tuotantoyksiköt eriytyivät vuonna 1967 A. Ahlström Oy:n toteuttaman organisaatiomuutoksen yhteydessä. Eriytyminen tarkoitti, että tuotantolaitoksista tuli itsenäisiä yksiköitä, jotka olivat suoraan vastuullisia A. Ahlström Oy:n johdolle. Paperitehtaan alkuaikoina ja vielä Euran Paperin perustamisen jälkeenkin tehtaanjohtaja oli ollut tuotantolaitosten ja koko tehdasyhdyskunnan johtohahmo. Organisaatiomuutoksessa yhtiön kaikille tehtaille nimitettiin tulosvastuullinen johtaja. Kauttuan paperitehtaan johtajaksi nimitettiin diplomi-insinööri Olavi Yrjölä (1922–2006) ja Euran Paperin tehtaanjohtajaksi diplomi-insinööri Erik Silfverberg (1919–2003). Organisaatiomuutoksen jälkeen perinteisten tehtaanjohtajien tilalle tulivat uudentyyppiset paikallisjohtajat, jotka huolehtivat tehdaspaikkakunnilla tehtaiden yhteisistä asioista, kuten asunto- ja henkilöstöasioista sekä suhteista paikalliseen yhteiskuntaan. Kauttuan uudeksi paikallisjohtajaksi nimitettiin diplomi-insinööri Jan Gube (1934–), ja tehtaanjohtajana vuodesta 1951 toiminut Carl-Gustaf von Pfaler siirtyi eläkkeelle.²⁰¹

Kauttuan tuotantoyksiköt eriytyivät myös tuotannollisesti. Paperitehtaan tuotanto keskittyi konttori- ja taidepainopaperiin. Euran Paperi puolestaan suuntautui muoveihin ja metallikalvoihin. Euran Paperin merkitys paperitehtaan tuotteiden käyttäjänä väheni. Esimerkiksi vuonna 1981 alle viidesosa paperitehtaan tuotannosta meni jatkojalostukseen Euran Paperin tehtaalle. Heti toisen maailmansodan jälkeen vastaava määrä oli ollut yli puolet.²⁰²

1980-luvun alkua sävytti metsäteollisuudessa vallinnut laskusuhdanne, jonka vuoksi paperiala menetti 2 000 työpaikkaa. Myös Kauttuan paperitehtaan tilauskanta vaihteli vuoden 1981 aikana, mutta tehdas ei joutunut lomauttamaan. Euran Paperissa laskukausi ei tuntunut. Tilauskanta jopa kasvoi. Laskukauden jälkeen 1980-luku oli metsäteollisuudelle suotuisa, mutta Kauttualla huolta aiheutti hienopaperimarkkinoiden ylikapasiteetti. Toivottua helpotusta sekä paperitehtaalle että jalostamolle toi vuonna 1984 Neuvostoliitosta saatu makeispaperin lisätilaus. Paperitehtaan hyvä kausi jatkui 1980-luvun lopulle saakka, ja tehtaalla tehtiin investointeja laadun ja tehokkuuden parantamiseksi.²⁰³

Euran Paperi ryhtyi 1980-luvun alussa valmistamaan kahvisuodattimia ja painattamaan EAN-koodeja pakkauksiin. Vuonna 1983 tuotantoyksikkö lopetti koteloiden valmistuksen offsetpainomenetelmällä ja aloitti seuraavana vuonna kartonkirasioiden tuotannon *Lemantic*-syväpainokoneella. 1980-luvun puolivälissä tehdas rationalisoi toimintaansa järjestelemällä tuotantoaan.²⁰⁴

1980-luvulla Kauttuan tehtaiden työntekijämäärä kääntyi laskuun. Vuosina 1983–1985 työntekijöitä vähennettiin vapaaehtoisilla eläkejärjestelyillä. Eläkejärjestelyjen tuloksena tehtailla ei vuoden 1985 lopussa ollut enää montaa yli 55-vuotiasta työntekijää. Kun vuonna 1982 tehtailla työskenteli noin 1 800 henkilöä, vuonna 1985 heitä oli enää noin 1 420.²⁰⁵ Kauttuan tehtaat olivat silti seudun suurimpia työllistäjiä.

1980-luku päättyi Kauttualla kaksijakoisissa tunnelmissa. Vuosi 1989 oli Kauttuan teollisuuden juhlavuosi, ja kesällä juhlittiin 300 vuotta jatkunutta paikallista teollisuutta. Juhlintaa varjosti huoli työpaikkojen säilymisestä. Paperitehdas oli taloudellisissa vaikeuksissa syksyllä 1989, sillä erikoispaperiteollisuuden tuottavuus laski. Paperitehtaan yt-neuvottelut käynnistyivät marraskuussa. Myös Euran Paperi ilmoitti vuoden 1989 lopulla henkilöstövähennystarpeesta ja aloitti yt-neuvottelut.²⁰⁶ Tehtaiden vaikeassa tilanteessa työntekijöitä hakeutui muualle töihin tai koulutukseen. Entiset työntekijät aloittivat myös uutta, kilpailevaa yritystoimintaa. Vuonna 1989 syntyi Oy Avanspack Oy, joka valmisti joustopakkauksia elintarviketeollisuudelle.²⁰⁷

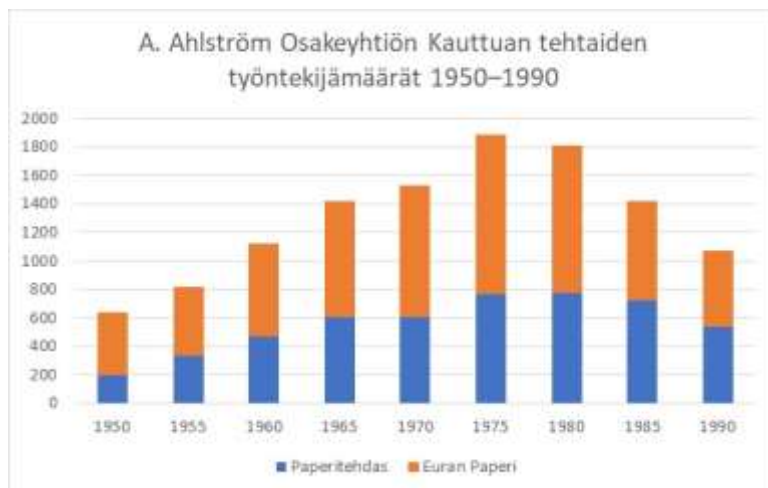

Kauttuan paperitehdas vuonna 1986.

Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Kauttuan tehtailla tehtiin yhtiöjärjestelyjä sekä tuotantoa koskevia muutoksia. A. Ahlström Oy:n hallitus päätti vuoden 1989 lopulla Euran Paperin jalostamon jakamisesta kahdeksi yhtiöksi. Uudet yhtiöt olivat Eurapak Oy ja Kuluttajatuotteet Oy, ja ne aloittivat toimintansa vuoden 1990 alussa.²⁰⁸ Paperitehdas puolestaan ryhtyi valmistamaan lämpöherkkää paperia. A. Ahlström Oy ja japanilaiset Jujo Paper Company Ltd ja Mitsui & Co. Ltd solmivat vuonna 1989 sopimuksen *thermal*-paperin valmistamisesta Jujo-lisenssillä. Paperin tuotanto käynnistyi vuoden 1990 lopulla.²⁰⁹ Globalisaatio oli saapunut Kauttualle.

A. Ahlström Osakeyhtiön Kauttuan tehtaiden työntekijämäärät 1950–1990. (Lähde: Mäkinen 2014)

PAPERITYÖLÄINEN JA KIRJAILIJA ANJA ESKO (1929–2017)

”Ahlströmmi on ollu kans niinko tukipilar näit seutui ajatellen. Kaik me töihi mentii meiän tehtaal, sillai prukattiin sanno.”²¹⁰

Anja Inkeri Salminen syntyi 30. kesäkuuta vuonna 1929 Kauttualla Harolan torpassa. Anjan isovanhemmat Isak Salminen (synt. 1875) ja Hilma Salminen o.s. Hartman (synt. 1869) sekä hänen isänsä Osmo Salminen (synt. 1907) olivat muuttaneet Kauttualle Lapista (TL) vuonna 1920.²¹¹ Harolan torppa oli Ahlströmin omistuksessa ja Salmiset asuivat siellä, koska Isak oli tehtaan verstaalla puuseppänä. Myös Osmo työskenteli tehtaalla vartuttuaan. Osmo meni vuonna 1927 naimisiin Köyliöstä kotoisin olleen Helmi Stenbergin (synt. 1906) kanssa.²¹²

Anja asui Harolassa suurimman osan lapsuudestaan. Torpassa oli neljä huonetta ja siellä asui kolme sukupolvea. Navetassa oli kaksi lehmää ja kanalassa kanoja. Anjan äiti hoiti tilalla myös tohtori Borgin ankoja. Lapsuusmuistoihin kuuluivat kesäiset veneretket Pyhäjärvellä. Kesän kohokohta oli juhannus, jolloin juotiin järvivedestä keitettyä kahvia, jonka joukkoon lisättiin hippunen suolaa. Kesällä perhe saunoi torpan savusaunassa, jonka lämmittämiseen kului koko päivä. Talvisin saunottiin yhtiön saunassa. Vuonna 1936 Anjan perhe muutti Luvalahdelle, mutta Anja palasi myöhemmin Harolaan muutamaksi vuodeksi asumaan äitinsä kanssa ja hoitamaan sairastunutta isoäitiä.²¹³

Anjan lapsuudessa luokkaerot näkyivät Kauttualla selkeästi. Kauttuan Klubilla kävi syömässä ainoastaan ruotsinkielinen herrasväki, ja Anjan äiti kielsi tytärtään edes kulkemasta Klubin pihan läpi. Erityisesti Anjan mieleen jäi se, kun hänen mummonsä eräänä talvipäivänä lähetti hänet ja hänen serkkunsa ostamaan suolaa Kauttuan aseman luona sijainneesta kaupasta. Kauppias sanoi, että suolaa oli juuri tulossa, mutta kestäisi tunnin, ennen kuin se saapuisi. Anja ja hänen serkkunsa menivät istumaan kaupan yhteydessä sijainneeseen kahvilaan. Kauppias tuli häätämään heidät pois todeten, etteivät he saaneet istua siellä, koska se oli herrasväen kauppa. Tytöt joutuivat odottamaan suolan saapumista ulkona pakkasessa.²¹⁴

Kansakoulun Anja kävi Kauttualla.²¹⁵ Toripäivinä eli torstaisin hän poikkesi Kerttu-siskonsa (synt. 1927) kanssa koulumatkalla Kauttuan torilla. Siskokset saivat kotoa pari markkaa, jolla he ostivat possumunkit Seppäsen myyntikojusta. Joka toinen torstai oli suurtori, jolloin myyjiiä ja kojuja oli tavallista toripäivää enemmän. Torin vieressä sijaitsi puutarhamyymälä, josta sai ostaa kukkia ja vihanneksia. Alueella oli myös maitokoppi, josta kyläläiset hakivat

aamuisin maitoa ja kermaa. Pakarista leijaili aamuisin hyvä leivän tuoksu. Kun leipojat olivat saaneet työnsä tehtyä, kyläläiset saivat mennä pakariin paistamaan omia leivonnaisiaan.²¹⁶

Ahlström tarjosi töitä kansakoulun päättäneille nuorille. 13-vuotias Anja pääsi yhtiön turvesuolle Tyrisevänskorpeen. Siellä kaksi miestä nosti turpeita ja neljä lasta käänsi niitä kuivumaan. Anja muistaa olleensa myös ripustamassa märkiä paperiarukkeja narulle kuivumaan sen jälkeen, kun Ahlströmin paperivarastona toiminut väliaikaiseksi navetaksi rakennettu rakennus paloi.²¹⁷ 14-vuotiaana Anja pääsi paperitehtaalle juoksutyöksi. Silloin elettiin sota-aikaa, ja Anja muisteli myöhemmin, että tehtaan naistyöntekijät olivat kovin hermostuneita, sillä monen puoliso oli rintamalla. Hermostuneen ilmapiirin vuoksi naisilla oli usein riitoja keskenään.²¹⁸

Sota-aikana paperitehtaalle tulleet inkeriläiset toivat eloa ja iloa tehtaalaisten arkeen. Inkeriläiset tytöt olivat kovia tanssimaan, ja Anjakin tanssi heidän kanssaan valkaisulaitoksen vintillä päivällistunnilla. Suru oli kova, kun inkeriläiset lähtivät. Eräskin kautturalainen tyttö oli seurustellut inkeriläisen pojan kanssa, ja ero otti koville. Euran Paperiin tuli sota-aikana paljon uusia naistyöntekijöitä, ja heidät majoitettiin tehdashalleista eristettyyn makuusaliin sekä parakkiin, joka tehtiin keskeneräisen konepajan siipiosiin.²¹⁹ Sinne ei olisi saanut viedä poikia ja Kauttuan tehtaan poliisi Anders Emil Lönnberg (1886–1946) kävi aika ajoin ajamassa poikia pois tyttöjen sängyistä.²²⁰

Lyhyen aikaa juoksutyttönä työskenneltyään Anja pääsi ottamaan papereista malleja mallivintille. Se oli tarkkaa työtä, jonka hän oppi kokeneempien työntekijöiden opastuksella. Anja teki paperitehtaalla koko ajan päivätyötä, kuten muutkin naiset. Työpäivä alkoi seitsemältä ja kesti neljään saakka. Työmatkat Anja kulki kävellen, sillä hän osti ensimmäisen polkupyöränsä vasta naimisiin mentyään. Palkan sai kahden viikon välein käteisenä. Vapaa-ajalla nuoret järjestivät tansseja Hiittenkarin mutkassa ja Harolassa. Tansseissa Anja tapasi tulevansa miehensä Antti Eskon (1926–1966).²²¹

Tehtaalla vallitsi hierarkia ja ero tehtiin esimerkiksi alaa opiskelleiden työnjohtajien ja työssä oppineiden työnjohtajien välille. Erottelu päti myös sosiaalisten suhteiden solmimiseen: Virkailijat seurustelivat keskenään ja työläiset keskenään. Poikkeuksiakin toki oli. Huonoon kohteluun työläiset eivät alistuneet. Anja todisti erästä kertaa, jolloin naistyöntekijät olivat istumalakossa, koska eivät pitäneet ylilajittelijasta. Lakon seurauksena ylilajittelija siirrettiin toisiin tehtäviin.²²²

Vuonna 1946 Anja otti paperitehtaalta lopputilin. Hän kertoi myöhemmin katuneensa päätöstä, sillä häntä oli pyydetty tehtaaseen laboratorioon töihin ja siellä hänellä olisi ollut ylenemismahdollisuuksia. Anja tahtoi kuitenkin kokeilla jotain muuta ja meni kesäksi Porin Yyterin ravintolaan tarjoilemaan. Syksyllä hän palasi Euraan ja työskenteli Kauttuan Omakaupassa myyjänä. Anja suunnitteli kauppakouluun menoa, mutta opiskelut jäivät, sillä hän meni nuorena naimisiin, ja miehen opiskelu meni Anjan opintoaaveiden edelle. Antti Esko työskenteli sittemmin työnjohtajana Euran Paperissa. Anja piti työstään Omakaupassa, mutta jäi sieltä pois, kun Raija-tytär syntyi vuonna 1947. Seuraava työpaikka löytyi Kauttuan Kehän myymälästä. Työpäivät olivat kuitenkin pitkiä ja Anja joutui lopulta jäämään työstä pois, koska ei löytänyt lapselle hoitajaa.²²³

Vuonna 1950 Anja pääsi töihin Euran Paperiin. Hän työskenteli aluksi Offset-koneella. Suuri kone kävi puhdistettaessakin täydellä teholla, ja Anja pelkäsi koneen väliin putoamista. Työtapaturma hänelle vähän myöhemmin sattui, mutta ei Offset-koneella vaan jalan jäätyä paperilavan alle. Puolen vuoden sairausloman jälkeen Anja pääsi rasiapuolelle leimaamaan rasioita. Työtä tehtiin sekä päivätyönä että kaksivuorotyönä. Ennen kesälomia tehtiin ylitöitä, jotta saatiin tilaukset tehtyä. Anjan työuran seuraava etappi oli mittaripaperiosasto, jossa tehtiin erikokoisia paperirullia, joita käytettiin esimerkiksi kassakoneissa ja sairaaloissa. Työ oli Anjan mielestä kevyttä ja mukavaa, vaikka sitä tehtiin urakalla. 1970-luvun lopulla työt alkoivat vähentyä, ja työntekijöiden kesken syntyi kilpailua työpaikkojen säilymisestä. Ennen eläkkeelle jäämistään Anjan työtä oli tarkastaa valmiit tuotteet ja lähettää ne tilaajille. 54-vuotiaana Anja pääsi omasta toiveestaan odottamaan työttömyyseläkettä²²⁴. Se tarkoitti viikoittaisia käyntejä työvoimatoimistossa, mutta hänen paperinsa luvattiin aina piilottaa pinkan alimmaisiksi. Eläkkeelle Anja pääsi 55-vuotiaana vuonna 1984.²²⁵

Työuransa aikana Anja asui perheineen Kauttualla monessakin eri paikassa. Vuonna 1965 Anja ja Antti rakensivat omakotitalon Antinpellolle. Alue oli tarkoitettu tehtaaseen toimihenkilöille. Samoihin aikoihin Anja ja Antti vuokrasivat Mannilasta niin ikään Ahlströmin toimihenkilöille tarkoitetun huvilatontin edulliseen hintaan. Tuotantotyöntekijät saivat vuokrata huvilatontteja Mestilästä. Antti ehti nauttia huvilapaikasta yhden kesän. Hän kuoli vuonna 1966 vain 40-vuotiaana. Vuonna 1989 Anja rakennutti talon Kiiskinmäkeen. Samana vuonna hän lunasti Ahlströmiltä huvilatonttinsa.²²⁶

Arkielämä oli 1960-luvulla Anjan perheessä kaavamaisista: Maanantaisin pestiin pyykit, tiistaina silitettiin, keskiviikko oli kyläilypäivä, torstaina leivottiin, perjantaina siivottiin ja

lauantaina käytiin saunassa. Pyykki pestiin jokisaunalla, jonka alakerrassa sijainneeseen pesulaan tehtaan toimihenkilöt saivat viedä oman pesukoneen. Antin vielä eläessä Anja kävi saunassa Teknillisten Mestarikerholla. Ruokaostoksia hän teki Kehässä, joka oli OTK:n myymälä. Sekundalaatuaisia paperituotteita, kuten kahvisuodattamia, saivat työntekijät halvalla tehtaalla toimineesta myymälästä. Maitoa sai vielä 1960-luvun lopulla hakea Ahlströmin navetasta. Ensin oli ostettava Euran Paperin konttorista maitolappu, jonka kanssa maidon sai lunastaa. Maito oli rasvaista ja siitä sai kuorittua kerman päältä.²²⁷

Vapaa-ajallaan ja eläkkeelle jäätyään Anja harrasti kirjoittamista ja kävi kirjoittamiseen liittyviä kursseja. Hän julkaisi kaksi romaania: *Toiset jäivät ja yksi lähti* (1985) ja *Näkymätön käsi* (1995).²²⁸ Jälkimmäinen kertoo kauttulaisten tehdastyöläisen elämästä ja tehdasyhteisön arjesta. Lisäksi Anja kirjoitti paljon muutakin, esimerkiksi Kirjalassa esitettyjä näytelmiä.²²⁹ Anja Esko kuoli Eurassa 6. kesäkuuta vuonna 2017.

Anja Esko työskenteli 1980-luvulla mittapaperiosastolla. Kuva: Pekka Helander. Euran kotiseutuarkisto/tehdasmuseon kokoelmat.

Kauttuan saunaseura työmarkkinasuhteiden rakentajana

1960-luvun lopulla Suomessa käynnistettiin neuvottelut tulopoliittisesta kokonaisratkaisusta eli tuposta. Kyse oli työnantajakeskusjärjestöjen, työntekijäkeskusjärjestöjen sekä Suomen hallituksen tekemästä sopimuksesta, joka koski työmarkkinaratkaisuja. Suurista ammattijärjestöistä Paperiliitto jätti tupo-sopimuksen aluksi allekirjoittamatta, mutta vuoden 1969 alussa Paperiliittokin pääsi sopimukseen työmarkkinaehdoista.²³⁰

Kautilaisilla ja Kauttualla luodulla sopimuskulttuuri näytti esimerkkiä 1960- ja 1970-lukujen vaihteen sopimusneuvotteluilta. Vuonna 1969 perustettiin *Kautilaan Saunaseura*, jonka tavoite oli parantaa vuoropuhelua paperiteollisuuden työntekijäpuolen ja työnantajien edustajien välillä. Saunaseuran alullepanijana toimi Euran Paperin silloinen pääluottamusmies Veikko Lehto, ja seuraan kuului kautilaisten lisäksi edustajia Paperiliitosta ja työnantajaliitosta. A. Ahlström Oy ei ollut ensimmäistä kertaa mukana työmarkkinaosapuolten neuvotteluissa, sillä talvisodan aikana yhtiön silloinen pääjohtaja Harry Gullichsen oli osallistunut työmarkkinaosapuolten suhteita koskeviin neuvotteluihin *Kuusisaaren piirissä*. Neuvottelujen tuloksena osapuolet pääsivät tammikuussa 1940 ensimmäisen kerran sopimukseen yleisten työehtosopimusten periaatteista (*tammikuun kihlaus*).²³¹

Kautilaan Saunaseuraan kuuluneita paperiteollisuuden työnantajien ja -tekijöiden edustajia Kautilaan Klubilla 1970-luvulla. Tapaamisen isäntinä toimineita Kautilaan tehtaiden edustajia olivat kuvassa vasemmalta lueteltuna paikallisojohtaja Jan Gube, neljäs vasemmalta Nils Östman sekä eturivissä Martin Isaksson, Björn Sumelius ja Ismo Stenberg. Seuran alullepanija, Veikko Lehto seisomassa Sumeliuksen ja Stenbergin välissä. Euran kotiseutuarkisto/tehdasmuseon kokoelmat.

Kautilaan Saunaseuran toiminta oli epävirallista mutta tuloksekasta. Tapaamisissa keskustelu oli vapaamuotoisempaa kuin neuvottelupöytien ääressä. Myös saunaseuran omat rituaalit ja omanlainen sisäpiirihuumori lähensivät osapuolia, mikä osaltaan lisäsi luottamusta. Saunan lauteilla päätettiin muun muassa Paperiliiton ajaman kausipalkkasopimuksen ja olosuhdemuutospykälän raamit. Olosuhdemuutospykälää kutsuttiinkin toisinaan ”Lex Kautilaaksi”.²³²

Kautilaan Saunaseura kokoontui noin kerran vuodessa. Seuran nimestä huolimatta saunaseuralaiset kokoontuivat ja saunoivat myös muualla kuin Kautilaalla. Tapaamisia oli

1970- ja 1980-luvuilla Tampereella, Helsingissä ja Loviisassa sen mukaan, mikä taho kulloinkin oli koollekutsumisvuorossa. Seuralla oli oma logo ja seuralaisilla oli seuran haarikka virvokkeiden nauttimista varten. Haarikkaa kutsuttiin myös *Aapelin haarikaksi*.²³³

Kauttuan saunaseuran ansiosta Paperiliiton ja Metsäteollisuuden Työnantajaliiton suhteet olivat parhaimmillaan juuri 1970- ja 1980-luvuilla. Epävirallisen luonteensa vuoksi seura piti kuitenkin niin matalaa profiilia, etteivät edes kaikki Kauttuan ammattiosaston toimikunnan jäsenet tienneet sen toiminnasta.²³⁴

Nouseva elintarviketeollisuus – Broileria ja herkkusieniä suomalaisiin ruokapöytiin

Pyhäjärvisetu kasvoi 1950-luvulta lähtien merkittäväksi elintarviketuottajaksi. Säkylässä valmistettiin sokeria ja Eurassa elintarviketeollisuus keskittyi broilerintuotantoon. Kaikki alkoi Euran Savikolta, jonne Hannes Kariniemi (1926–1986) ja Liisa Kariniemi (1927–1993) olivat muuttaneet Huittisista vuonna 1955. Aluksi Kariniemien tilalla kasvatettiin munituskanoja, mutta 1960-luvun alussa syntyi ajatus broilerikanojen tuottamisesta. Ensimmäiset broilerit kasvoivat pannuhuoneessa, ja sieltä ne siirrettiin navetan vintille kasvamaan lisää. Kariniemet ryhtyivät markkinoimaan broileriaan grillattuna. He kiersivät Suomea ja myivät grillibroileria markkinoilla, messuilla ja maatalousnäyttelyissä.²³⁵

Kun Savikon tuotantotilat alkoivat käydä ahtaiksi, Kariniemet hankkivat Euran kunnalta tontin Fankkeen teollisuusalueelta ja rakensivat sinne kevytrakenteisen lautaparakin, jossa jatkettiin broilerien kasvatusta. Aluksi linnut teurastettiin säkyläläisellä kanateurastamolla. Oma teurastamo Fankkeen alueelle valmistui vuonna 1968. Samana vuonna Eurassa aloitti myös Satakunnan Osuusteurastamon (SOT) siipikarjateurastamo, joka siirrettiin Porista Kauttuan Luvalahdelle Sataran meijerin entisiin tiloihin. Vuoden 1969 loppuun mennessä Eurasta oli kasvanut yksi Suomen tärkeimmistä broileripitäjistä: yli 60 prosenttia Suomen broilerituotannosta pakattiin Eurassa.²³⁶

Hannes ja Liisa Kariniemi Fankkeen teurastamolla 1960-luvun lopulla. Hanneksella on käsissään broilereita, joita alkuvaiheessa pakastettiin ja myytiin ainoastaan kokonaisina. Kuvassa etualalla oleva pieni poika on Pertti Kariniemi. Kariniemien kotiarkiston kokoelmat.

1960- ja 1970-luvuilla broileri oli vielä uusi ja harvemmin nähty herkku suomalaisissa ruokapöydissä. Kariniemien työ broilerin menekin lisäämiseksi tuotti vähitellen tulosta. 1970-luvulla broilerin kysynnän kasvaessa Kariniemien oma kasvatus ei enää riittänyt, ja he hankkivat kasvattajia eri puolilta maakuntaa. Tuotantotiloja laajennettiin ja työntekijöitä tarvittiin lisää. Kariniemien suoramyynti väheni, kun keskusliikkeet ottivat broilerituotteita valikoimiinsa. Hieman yllättäen Kariniemet myivät broilerituotantonsa Turun Muna Oy:lle joulukuussa 1978. Osasyynä oli kova kilpailu ja Hannes Kariniemen heikentynyt terveydentila. Omistussuhteet muuttuivat jälleen vuonna 1981, kun Suomen Sokeri osti Turun Muna Oy:n koko osakekannan. Yrityskaupan myötä Hannes Kariniemi Oy siirtyi Suomen Sokerin elintarvikeryhmään.²³⁷

Vuonna 1985 Kariniemi Oy vankisti asemaansa siipikarjatuotannossa, kun Köyliössä sijainnut Raimo Tuomela Ky:n siipikarjateurastamo siirtyi Kariniemi Oy:n omistukseen. Kariniemen osuus erityisesti *raskaiden lintujen* markkinoista vahvistui. 1980-luvun puolivälissä Euran–Säkylän–Köyliön alue oli Suomen merkittävintä siipikarjan jalostusalueetta. Alueella teurastettiin 65 prosenttia Suomen broilereista ja 75 prosenttia muusta siipikarjasta. Kariniemi Oy työllisti Eurassa 145 henkeä. Köyliössä työntekijöitä oli 25. Seudun siipikarjatuotannossa tapahtui myös muita muutoksia, kun Kauttualla sijainnut SOT:n siipikarjatuotanto siirtyi Säkylään, jonne oli vuonna 1983 valmistunut uusi, Lounais-Suomen Osuusteurastamon (LSO) ja SOT:n yhteinen broilerilihan tuotantolaitos, Broilertalo. Kauttuan tuotantoyksikköön jäi kanojen, broilerien ja kalkkunoiden käsittely.²³⁸

1980-luvun loppua kohti suomalaisten broilerinkulutus kasvoi huimaa vauhtia ja kasvun ennustettiin jatkuvan. Kariniemi Oy:n osuus Suomen markkinoista oli noin 28 prosenttia ja yhtiö oli ainoa pelkästään siipikarjatuotantoon erikoistunut lihateollisuusalan yritys. Kasvavan kysynnän johdosta yhtiö rakennutti uuden teurastamon vuonna 1990. Fankkeen alueelle nousseen suurinvestoinnin tavoite oli varmistaa Kariniemen markkinaosuus. Teurastamo työllisti noin 220 työntekijää, ja tuotantolaitteistolla oli mahdollista teurastaa enemmän kuin yksi broileri sekunnissa.²³⁹ Omistaja vaihtui jälleen keväällä 1993, kun LSO-konserniin kuuluva Broilertalo Oy osti Kariniemi Oy:n siipikarjatuotannon. Kaupan myötä silloiset tuotantolaitokset Eurassa ja Köyliössä sekä niiden 290 työntekijää siirtyivät LSO:lle.²⁴⁰

Syksyllä 1997 Fankkeen tuotantolaitosta laajennettiin. Tavoite oli nostaa teurastuskapasiteetti 6 000 broilerista 9 000 broileriin. Vuonna 2002 Eurassa ja Säkylässä työskenteli Broilertalo Oy:n palveluksessa noin 750 työntekijää. Broilertalo Oy oli Pyhäjärvisen suurin työllistäjä.²⁴¹

Broilerituotannon ohella Euran seudulla alkoi myös herkkusienituotanto, kun Kemira Oy perusti vuonna 1990 Kiukaisiin tuotantolaitoksen, jossa ryhdyttiin kasvattamaan kotimaisia herkkusieniä. Suunnitelma oli tehdä Satakunnasta sienimaakunta ja saada herkkusienien viljelyllä tuloja maaseudulle. Herkkusienien viljely oli suomalaisessa teollisuudessa uutta. Se perustui Kemiran bioteknisen ryhmän tutkimusprojekteissa tuotettuun tietotaitoon. Tuotantoidean syntymiseen vaikutti myös teollisuuden rakennemuutos. Työllisyyden ylläpito vaati uusia ideoita. Herkkusienien tuotannosta ja markkinoinnista vastaamaan perustettiin Kemiran tytäryhtiö Mykora Oy, ja kuluttajille herkkusieniä myytiin *Champ*-tuotemerkillä.²⁴²

1990-luvun alussa tuoreiden herkkusienien kulutus kasvoi nopeasti. Koska Mykora Oy ei saanut sopimusviljelijöitä, kuten alun perin oli suunniteltu, yhtiön oli pakko laajentaa tuotantotilojaan. Laajennus toteutui vuonna 1992, ja herkkusienituotannon odotettiin kaksinkertaistuvan. Lisäksi Mykora Oy ryhtyi jalostamaan herkkusieniä teollisuudelle.²⁴³

1990-luvun puolivälissä Mykora Oy hallitsi Suomen sienimarkkinoita. Se tuotti lähes kaiken kaupossa myytävistä kotimaisista tuoresienistä. Herkkusienien kysyntä oli kuitenkin kovaa eikä yhtiön oma tuotanto riittänyt tyydyttämään kysyntää. Niinpä yhtiö käynnisti keväällä

1996 koulutussienimön kouluttamaan noin kymmenen uutta sieniviljelijää vuodessa. Uusia yrittäjiä ilmaantui, ja vuonna 1998 Mykora Oy:llä oli 14 yhteistyöviljelijää.²⁴⁴

2000-luvun alussa Mykora Oy:n vuosituotanto oli jo runsaat miljoona kiloa herkkusieniä, ja yritys työllisti yli 60 henkilöä. 1990-luvun alussa aloitettu yhteistyö osterivinokkaita ja siitakesieniä kasvattavien yhteistyöviljelijöiden kanssa osoittautui menestyksekkääksi.

Vuonna 2002 Mykora Oy:llä oli sopimustuottajineen hallitseva asema Suomen siitakesienimarkkinoilla ja yhtiö oli Euroopassakin kolmanneksi suurin. Kesällä 2002 herkkusienien tuotanto siirtyi uudelle omistajalle, kun Kemira Agro myi Mykora Oy:n Timo Rapilalle ja Honkajoella toimivalle Honkatarhat Oy:lle.²⁴⁵

Mykora Oy:n pakkauslinjasto toukokuussa 2002. Kuvassa etualalla Sisko Mäkinen pakkaamassa herkkusieniä. Kuva: Mirja Ruohomaa. Alasatakunnan kokoelmat.

Biolan Oy – kananlannasta kestävä kehityksen ympäristötuotteisiin

Broilerituotannon kasvaessa 1970-luvun alussa ongelmaksi muodostui broilerin kasvuaikainen lanta. Kasvattamoiden lantavuoret kasvoivat, eikä kaikkea voitu hyödyntää pelloilla. Hannes Kariniemi näki liikeidean: jalostettu ja pussiin pakattu kananlanta olisi oivaa lannoitetta. Idean pohjalta Kariniemi kehitti rakeistetun, luonnonmukaisen lannoitteen, jota ryhdyttiin valmistamaan vuonna 1974. Lannoitetehdas perustettiin Köyliön rajan tuntumaan. Valmistusta ja markkinointia varten perustettiin Hannes Kariniemi Oy:n sisaryritys Biolan Oy.

Biolan Oy:n toiminta lähti liikkeelle vaatimattomasti yhdellä tuotteella, mutta tuotekehittelyn myötä valikoima kasvoi. Vuonna 1978 yhtiö lanseerasi Suomen ensimmäisen kompostorin. Samana vuonna tuotantopäällikkönä toiminut Pekka Kariniemi (1953–) nimitettiin

perheyhtiön toimitusjohtajaksi. Yksi merkittävä virstanpylväs oli vuosi 1985, jolloin vihittiin käyttöön Euroopan nykyaikaisin lannoite-, multa- ja turvetehdas. 1990-luvulla Biolan Oy valmisti jo kymmeniä tuotteita, jotka kuuluivat neljään tuoteryhmään: puutarha, sisäkukat, kompostointi ja kasvualustat.²⁴⁶

Toimintojen laajentuessa yhtiöstä muodostui konserni. 1990-luvulta lähtien liiketoiminta kansainvälistyi. 2010-luvun lopulla Biolan oli lujasti kiinnittynyt Euraan, mutta yrityksellä oli tuotantolaitokset myös Virossa ja Kiinassa. Yritys panosti tuotekehityksessä kestävään kehitykseen ja ekologisuuteen. Luonnonmukaisten lannoitteiden, kasvualustojen ja kompostorien lisäksi tuotevalikoimaan kuului myös ekologisen asumisen tuotteita, kuten vedenpuhdistus- ja aurinkoenergiatuotteita.²⁴⁷

Biolan Oy:n uusi, kokeilevaa arkkitehtuuria edustava ja ekologinen pääkonttorirakennus valmistui vuonna 2010 yhtiön Euran tuotantoalueelle. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Nahkateollisuuden suuruuden vuodet

Suomen nahkateollisuus oli 1950-luvulla kotimarkkinoiden varassa. Sodan jälkeisinä vuosina nahkateollisuudella ei ollut mahdollisuuksia kehittää tuotantoaan. Vientiä estivät tullimuurit, joita monet valtiot olivat asettaneet suojatakseen omaa teollisuuttaan.²⁴⁸ Satanahka Oy:n nahkapukineiden ja -asusteiden tuotanto kasvoi nahkatuotannon ohella ja valmistettiinpa tehtaalla pesäpalloräpylöitäkin. Jo ennen sotavuosia tuotevalikoimiin kuulunut kromipohjanahka oli edelleen valikoimissa, mutta sitä ryhdyttiin 1950-luvun alussa markkinoimaan MAMMUT-tuotemerkillä. Tuotannon kasvun vaatima tuotantotilojen laajennus valmistui vuonna 1957. Nahkatehtaalla työskenteli 1950-luvun lopulla noin 300 työntekijää.²⁴⁹

1960-luvulla Satanahka Oy:n kehitys noudatteli yleistä nahkateollisuuden kehityslinjaa: Nahkapukineiden menekki kasvoi, ja monet nahkatehtaat muuttuivat nahka-alan monialayrityksiksi. Satanahka Oy:n nahkatuotannossa valmistettiin kengänpäällis- ja pukunahkoja. Nahkateososastolla valmistettiin nahka-asusteita, laukkuja, salkkuja ja armeijan käyttöesineitä. Vuonna 1967, kun Satanahka Oy vietti 50-vuotisjuhlavuottaan, tehtaalla oli noin 350 työntekijää. Ammattitaitoisen työvoiman varmistamiseksi tehtaalla järjestettiin 1960-luvun kuluessa useita teollisuusompelun ja nahka-alan ammattikursseja, joilta valmistui noin 150 ammattityöntekijää.²⁵⁰

1960-luvulla suomalaisten nahkateollisuusyritysten johto oli muuttumassa. Tehtaita luotsannut vanha sukupolvi alkoi vähitellen väistyä. Sukupolvenvaihdos oli ajankohtainen myös Satanahka Oy:ssä. Yhtiön johto siirtyi Aarne Hellemaan poikien käsiin vuonna 1969. Raino Hellemaa nimitettiin toimitusjohtajaksi ja Alpo Hellemaa puolestaan toimi teknillisenä johtajana. Pekka Hellemaa toimi pukinetehtaan johtajana ja yhtiön hallituksen puheenjohtajana.²⁵¹

1970-luku oli nahkateollisuuden kasvun aikaa. Pukinenahan kysyntä siivitti nahkatuotannon kehitystä niin Satanahka Oy:n tehtaalla kuin muillakin suomalaisilla nahkatehtailla.²⁵² Myös pukinetuotannon osuus Satanahka Oy:n tuotannosta kasvoi merkittävästi. 1970-luvun alkupuolella nahkapukineiden osuus tehtaan tuotannosta oli runsas kolmannes. Satanahka Oy oli tunnettu erityisesti mokka- ja nahkapuseroistaan. Yhtiö perusti vuonna 1974 Raumalle uuden pukineompelimon. Samana vuonna Kiukaisten tehtaan nahkapukujen leikkaamaa laajennettiin, koska tarvittiin lisätilaa Rauman ompelimolle menevän leikkuunahan tarpeisiin. Kiukaisten tehtaan konekanta uusittiin. Tehtaan työtilanne oli 1970-luvun puolivälissä hyvä. Asuntotilanne Kiukaisissa oli tosin ongelmallinen. Yhtiöllä oli työsuhdeasuntoja, mutta uusia asuntoja kaivattiin kipeästi. Kiukaisten asutuspula oli myös yksi syy siihen, että yhtiö perusti uuden pukineyksikön Raumalle.²⁵³

Raino Hellemaa esittelee elokuvatähti Kirk Douglasille Satanahka Oy:n nahkatakkaa Pariisin messuilla vuonna 1969. Kiukaisten Wanhan Pappilan kokoelmat.

Nahkateollisuuden ”hullut vuodet” päättyivät vuonna 1977. Nahkapukimien kysyntä romahti, ja pukinenahan tuotanto laski. Yksi syy oli nahkatuotteiden halpatuonti. Kotimaisten nahkapukimien kysynnän laskuun vaikutti myös talouslama ja muodin muuttuminen. Tilannetta vaikeutti nahkateollisuutta koetellut lakkoaalto. Satanahka Oy joutui pienentämään henkilöstöään lähes puolella.²⁵⁴

Satanahka Oy:tä koetteli huhtikuussa 1979 myös tulipalo. Sähkömoottorin ylikuumentumisesta alkunsa saanut palo pääsi valloilleen pohjanahkojen viimeistelyosastolla. Tulipalossa vaurioitui pohjanahkoja sekä osa nahankäsittelykoneista. Pohjanahkojen valmistus oli keskeytettävä ja noin 30 työntekijää lomautettava.²⁵⁵

Suomalaisten nahkatehtaiden ahdinkoa helpotti kenkäteollisuuden vienti Neuvostoliittoon. Kun pukinenahan kysyntä romahti, nahkatehtaat siirsivät tuotantoaan päällisnahan valmistukseen. 1980-luvun alussa idänkauppa kasvoi, ja Neuvostoliittoon vietiin sekä kenkiä että pukineita. Nahan tuotanto Suomessa keskittyi viiteen suurimpaan tehtaaseen, jotka olivat Viialan nahkatehdas, Friitala Oy, Satanahka Oy, Lapuan Nahka- ja valjastehdas Oy sekä Loimaan Nahka Oy.²⁵⁶

Suomalaisissa nahkatehtaissa ei tehty 1980-luvulla suuria investointeja. Tehtaiden kannattavuus oli heikko, vaikka idänkauppa kukoisti. Nahkatehtaat eivät pystyneet hyötymään idänkaupasta yhtä paljon kuin kenkätehtaat. Satanahka Oy oli poikkeus, sillä yhtiö rakensi uuden pukinetehtaan vuonna 1981. Tehtaan tuotanto oli kasvanut tasaisesti: kenkäteollisuudelle valmistettiin nahkaa ja vietiin menä yhä enemmän pukineita.

Neuvostoliitosta oli saatu jättitilaus. Vuonna 1980 yhtiö toimitti Neuvostoliittoon 22 000 nappanahkatakkia. Nappatuotteiden ohella pukutehdas tuotti lammasmokkaturkkeja, joiden osuus pukutehtaan tuotannosta oli noin kolmannes. Työvoimapula hankaloitti kuitenkin erityisesti pukutehtaan toimintaa. Resurssipulan vuoksi jouduttiin ajoittain turvautumaan jopa rahtityöhön. Tehtaalla oli 1980-luvun lopulla noin 260 työntekijää.²⁵⁷

Hiiliä Honkilahdesta

Euran seudulla talonpojat polttivat hiiliä Kauttuan rautaruukkia varten vuosisatojen ajan. Rautaruukin toiminnan päätyttyä puuhiilen valmistus jatkui, ja erityisesti Honkilahdesta muodostui seudun hiilipitäjä. Puuhiiltä tarvittiin kyläseppien pajoissa, metalliverstaissa ja teollisuudessa. Hiili oli korvaamaton teräksen ja muiden metallien karkaisemisessa sekä kuparin sulattamisessa. Outokummun Porin kuparitehdas käytti 1950-luvulla suuret määrät Honkilahdessa poltettua hiiltä. Myös vesijohtotyömailla taivutettavat vesiputket kuumennettiin puuhiilen avulla. 1950-luvun alussa Honkilahdesta lähti päivittäin teollisuuden käyttöön 1 000–2 000 hehtolitran hiiltä.²⁵⁸

Ennen hiiliuuneja hiilet poltettiin mullalla peitetyissä maamiiluissa. Kuvassa Frans Anttilan ja Juuso Kareston hiilimiilut Honkilahden Auvaisissa 1950-luvulla. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Honkilahden hiilenpolto keskittyi erityisesti Auvaisten kylään, vaikka hiilämöitä toki oli muissakin kylissä. Varsinkin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Auvaisten kylässä saattoi lähes joka talon pihasta nousta hiilimiilun savu. Kyläläiset hankkivat hiilenpoltolla lisäansioita. Miiluissa voitiin polttaa paperipuuksi tai teollisuuden muihin tarpeisiin kelpaamatonta puuta. Poltettaviksi kelpasivat myös aidanseipäät, vanhojen rakennusten seinälaudat ja sahojen jätepuu. Honkilahtelaisille puusta poltettu hiili oli ”mustaa kultaa”.²⁵⁹

1900-luvun alkuvuosikymmeninä hiiliä valmistettiin mullalla peitetyissä maamiiluissa. Ajan myötä valmistustapa muuttui, ja hiiliä ryhdyttiin polttamaan hiiliuuneissa. Honkilahden ensimmäinen hiiliuuni valmistui ilmeisesti vuonna 1946 Löyttylän kylässä sijainneelle Taito Suomen tilalle. 1960-luvulla hiiliä valmistettiin jo enimmäkseen betonisissa uuneissa.²⁶⁰ Hiilenpolttoon kuului monta vaihetta. Ensin ladottiin puut uuniin ja sen jälkeen miilu sytytettiin joko alta tai päältä. Sitten uunin ovet suljettiin ja tiivistettiin muuraamalla. Uunin kumpaankin päähän jätettiin vain pienet avonaiset ilmaluukut. Polttaminen kesti kahdesta viiteen vuorokautta riippuen poltettavien puiden laadusta. Palamisen täytyi tapahtua hitaasti kytemällä. Kun puut hiiltyivät, miilun ilmaluukut suljettiin ja uuni sai sammua ja jäähtyä. Tämä vaihe kesti neljästä viiteen vuorokautta. Sen jälkeen alkoi työn nokisin ja mustin vaihe: hiilien säkittäminen.²⁶¹

1960-luvulla kivihiilen ja kaasun käyttö alkoi syrjäyttää puuhiilen käyttöä teollisuudessa. Hiilenpoltto väheni. 1960- ja 1970-lukujen taitteessa Suomeen levinnyt grillausvillitys antoi hiilenpoltolle piristysruiskeen ja Honkilahteen perustettiin uusia hiiltämöitä. 1980-luvun alussa Honkilahdessa oli kymmenkunta hiiltämöä, jotka valmistivat huomattavan osan kotimaan grillihiilestä. Hiilenpolttoon liittyi kuitenkin omat haasteensa. Se oli kausityötä, sillä grillihiilet kävivät kaupaksi lähinnä kolmen kesäkuukauden ajan. Toinen haaste oli hiiltämöiden savu, josta oli usein haittaa lähialueiden asukkaille. Ohikulkijat saattoivat luulla savua tulipalon aiheuttamaksi, ja hiilenpoltto aiheuttikin paljon turhia palohälytyksiä. Hiiltämöiden lähetyville asennettiinkin 1990-luvun alussa Teollisuussavua-kylttejä.²⁶²

Veijo Raitanen, jota kutsuttiin ”Honkilahden hiilikuninkaaksi” grillihiilisäkkivuoren äärellä vuonna 1980. Raitasen hiiltämö sijaitsi Vaaljoentien läheisyydessä noin pari kilometriä Honkilahden kirkonkylästä Vaaljoen suuntaan.²⁶³ Satakunnan Kansan kokoelmat.

1990-luvun alussa Honkilahdessa oli seitsemän hiilenpolttajaa, joista yksi oli Reino Ojala Auvaisista. Hiilenpolttajien määrä oli vähenemässä. Uusia yrittäjiä ei ollut tiedossa ja vanhat polttajat olivat jäämässä eläkkeelle. Parikymmentä vuotta myöhemmin hiiliuunit eivät olleet täysin kylmenneet, sillä kotimaiselle grillihiilelle oli kysyntää, vaikka ulkomainen, halpa grillihiili valtasikin jo markkinoita. Keväällä 2015 Honkilahdessa oli muutama ammattimainen polttaja sekä jokunen, joka valmisti hiiliä lähinnä harrastamisen ilosta. Esimerkiksi honkilahtelaisen Pasi Lähtenmäen uunissa valmistui edelleen koivupuusta poltettua grillihiiltä.²⁶⁴

Nauloista ja kiukaista kohti monipuolistuvaa metalli- ja erikoislasiteollisuutta

Metalli- ja konepajateollisuus vahvistuivat Satakunnassa 1950- ja 1960-luvuilla.

Teollisuuskaupunkien suuryritysten ohella kehitys näkyi myös muualla maakunnassa. Pieniä konepajoja ja metallialan yrityksiä perustettiin runsaasti.²⁶⁵

Yksi Euran seudun metalliteollisuuden uranuurtajista oli Niilo Pere (1907–1996), joka harjoitti liiketoimintaansa²⁶⁶ maanviljelyksen ohessa Euran Sorkkisissa omistamallaan Valli-Björnin tilalla sekä Euran Pysäkinkulmalla. Jälleenrakentamisen vuosina rakennettiin paljon, mutta nauloista oli alituista puutetta. Pere päätti perustaa naulatehtaan. Tuotanto alkoi vuonna 1956. Yritys otti nimekseen Pintos. Aluksi Pintos valmisti nauvoja kahdella koneella, mutta jo 1960-luvulla tehtaalla oli kuusi naulakoneita. Vuonna 1966 tehtaalla työskenteli yhdeksän henkilöä.²⁶⁷

Pintoksen naulatehtaan työntekijä Lauri Kuusisto naulakoneiden äärellä vuonna 1965. Pintos Oy:n kokoelmat.

1960-luvun lopussa Niilo Peren poika, Jorma Pere (1940–) siirtyi perheyrittäjäksi palvelukseen. Nauloja ryhdyttiin myymään Keskolle ja muille liikkeille. 1970-luvun alku oli yrityksen laajentumisen aikaa. Vuonna 1972 valmistui naulatehtaan yhteyteen teräsbetoniverkkoa valmistava yksikkö, ja tuotantotiloja laajennettiin myös seuraavina vuosina. Vuonna 1974 käynnistyi naulojen sinkityslaitos, johon kuului myös automaattinen jätevesien puhdistuslaitos. Tehdas tuotti nauloja noin 2 500 tonnia vuodessa ja betoniteräsvverkkoa 500 tonnia vuodessa.²⁶⁸

1980-luvun alussa Pintos keskittyi erikoisnauloihin, sillä niiden vientinäkömät olivat hyvät. Nauloja myytiin Pohjoismaihin ja Neuvostoliittoon. Tuohon aikaan Suomessa oli kuusi naulatehdasta ja Pintoksen osuus markkinoista oli noin viisi prosenttia. 1980-luvulla yhtiö laajensi tuotantoaan puutavaraan ostamalla entisellä tervatehtaan tontilla sijainneen Lauri Kivimaan höyläämön. Pintos-yhtiöt työllistivät 1980-luvun lopussa jo 65 työntekijää.²⁶⁹

1980-luvulla tehtyjen investointien myötä Pintos Oy:n tuotanto kasvoi, ja 1990-luvun alussa myös vienti vauhdittui. Toiminta laajeni, kun yritys osti vuonna 1996 raudoitetehtas Jäki Oy:n liiketoiminnan Lapista (TL). 1990-luvun lopulla Pintos Oy toimi jo kolmannessa sukupolvessa. Yhtiön toimitusjohtajana vaikutti Jorma Pere ja hallintopäällikkönä Irmeli Pere. Tuomas Pere toimi vientipäällikkönä ja Samu Pere vastasi Pintopuu Oy:n toiminnasta.²⁷⁰ Yhtiön kasvu jatkui 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Vuonna 2005 Tuomas Pere nimitettiin yhtiön toimitusjohtajaksi, ja vuonna 2007 Jokioisten Naulatehdas siirtyi Pintos Oy:n omistukseen. Vuonna 2009 yhtiö osti ruotsalaisen naulatehtaan NTS Trådspik AB:n liiketoiminnan.²⁷¹

Euran seudun toinen merkittävä metalliteollisuuskeskittymä muodostui Kiukaisten Paneliaan. Kaikki sai alkunsa 1950-luvun alkupuolella saunankiukaista, joita panelialainen Asser Uusi-Jaakkola (1918–2012) ryhtyi valmistamaan vaatimattomissa oloissa. Myöhemmin yritys alkoi valmistaa viljankuivaus- ja käsittelylaitteita, ja pian oli tarvetta uusille tuotantotiloille. Vuonna 1964 Kiukaisten kunta rakennutti ns. Pinokunnan maalle tehdashallin, jonka se vuokrasi Uusi-Jaakkolan Jaakko-Tehtaille. Lehtitietojen mukaan kyseessä oli ensimmäinen maalaiskunnan rakennuttama ja vuokraama halli Suomessa. Kuivuritehtaan vuosituotanto kasvoi ja monipuolistui, ja 1970-luvun alkuun mennessä Jaakko-Tehtaat oli noussut Pohjoismaiden johtavaksi kuivuritehtaaksi.²⁷² 1970-luvun alussa Jaakko-Tehtailla oli

Paneliassa kaksi sisaryhtiötä. Huonekalutehdas Oy Finnbrass Ab keskittyi messinkisten huonekalujen valmistukseen. Jaakko-Tuotteen tiloissa valmistui laminoitua lasia pöytälevyiksi ja autojen tuulilaseiksi.²⁷³

Jaakko-Tehtaat ja sen 120 työntekijää siirtyivät vuonna 1976 Turun Muna Oy:n haltuun. Omistajavaihdos heijasteli silloista maatalouskoneteollisuuden kehitysvaihetta, jossa tavoiteltiin tehokkuutta ja suuria tuotantokokonaisuuksia. Jaakko-Tehtaiden toiminta ja tuotteiden markkinointi jatkui omistajavaihdoksen jälkeen itsenäisesti, ja syksyllä 1977 tehtaalla otettiin käyttöön uuden laajennusosan halli.²⁷⁴

Jaakko-tehtaiden koekuivaamo ja viljavarasto syksyllä 1978. Satakunnan Kansan kokoelmat.

Vuonna 1981 Turun Muna Oy myi Jaakko-Tehtaat Suomen Sokeri Oy:lle. Seuraava omistajanvaihdos tapahtui loppuvuodesta 1986, kun Suomen Sokeri Oy luopui maatalouskonealasta ja myi Panelian tuotantolaitoksen tanskalaiselle Dronninborg Maskinfabrik -konsernille. Tanskalainen yhtiö oli jo parin vuoden ajan edustanut Jaakko-Tehtaiden tuotteita. Muutaman vuoden kuluttua Jaakko Tehtaat Oy jätti konkurssihakemuksen. Tanskalaisella emoyhtiöllä ei ollut eväitä kehittää yhtiötä. Ilmoitus oli shokki niin tehtaan 80 työntekijälle kuin Kiukaisten kunnallekin. Konkurssipesä jatkoi tehtaan toimintaa, kunnes heinäkuussa 1992 kuivurivalmistaja Antti-Teollisuus Oy Kuusjoelta osti Jaakko-Tehtaat ja yrityksen kiinteistöt. Jaakko-kuivureiden tuotanto jatkui Paneliassa noin 20 työntekijän voimin vuoteen 1993 saakka. Tämän jälkeen tuotanto siirrettiin Antti-Teollisuus Oy:n tehtaalle Kuusjoelle.²⁷⁵

Finnbrass Oy:n toimitusjohtaja Matti Raiskio ja kalusteiden suunnittelija, teknikko Jouni Heine esittelivät valmistuksessa ollutta sairaalan hoitopöytää vuonna 1980. Satakunnan Kansan kokoelmat.

Myös messinkisiä huonekaluja valmistavan Finnbrass Oy:n kehityskaari oli monipolvinen. Huonekalutuotanto käynnistyi 1970-luvulla, ja vuonna 1972 yli 65 prosenttia tuotannosta meni vientiin. Aluksi yritys toimi Jaakko-Tehtaiden tiloissa, mutta oma tuotantohalli valmistui vuoden 1974 tienoilla.²⁷⁶ 1980-luvun alussa Finnbrass Oy:n kalustetehdas ryhtyi valmistamaan sairaalakalusteita, joita myytiin kotimaan markkinoille, Neuvostoliittoon ja kehitysmaihin. Kalusteet suunnitteli tehtaan oman henkilöstö ja pääsuunnittelijana toimi panelialainen teknikko Jouni Heine. Liiketoiminta laajentui liimatuotantoon. Tätä varten Finnbrass Oy:lle perustettiin sisaryhtiö Emmer Oy, joka valmisti ja markkinoi länsisaksalaisella lisenssillä liimoja ja massoja Pohjoismaiden ja Neuvostoliiton markkinoille. Lisäksi Finnbrass Oy osti Loimu-Sisustus Oy:n Järvenpäästä. Koska Panelia oli nopeita toimituksia silmällä pitäen syrjäinen paikka, yhtiö suunnitteli Emmer Oy:lle myyntivarastoa Järvenpäähän. Vuoden 1984 lopulla Finnbrass Oy ilmoitti fuusioivansa kaikki yhtiönsä ja keskittävänsä toimintaansa Järvenpäähän. Fuusion myötä yhtiön pääkonttori siirtyi Paneliasta Järvenpäähän.²⁷⁷

Finnbrass Oy osti syksyllä 1986 yhdessä G. W. Sohlberg Oy:n kanssa Belgian suurimman myymälä-, sairaala- ja kodinkalusteita valmistavan yrityksen. Yrityskaupan myötä Panelian tehtaalle ennustettiin laajoja vientinäkymiä.²⁷⁸ Seuraavan vuoden toukokuussa Finnbrass Oy myi osuutensa G. W. Sohlberg Oy:lle. Muutosten tuulet jatkuivat, kun syksyllä 1987 Finnbrass Oy myi sairaalakalustelinjansa Instrumentariumille. Kesän 1988 kynnyksellä Finnbrass Group ilmoitti luopuvansa huonekalutuotannosta. Päätös merkitsi huonekalutuotannon päättymistä Paneliassa. Osan tyhjiilleen jääneistä tiloista osti vuonna 1992 harjavaltalainen kivialan yritys Vientikivi Oy, joka siirsi tuotantoaan Paneliaan.

Vientikivi Oy osti vuonna 1999 loputkin Finnbrassin rakennukset sekä neljän hehtaarin tontin, ja yhtiön konttori muutti Harjavallasta Paneliaan.²⁷⁹

Jaakko-Tuote Oy kasvoi tasaisesti 1970-luvulla. Yhtiö täydensi tuotantoaan vuonna 1976 profiililevyjen valssauksella ja osti tonttimaata Uusi-Jaakkoloilta. Uusi tuotantohalli valmistui syksyllä 1977. 1980-luvulla yritys ryhtyi valmistamaan karkaistua lasia. Rakennusteräksen lujista turvalasia käytettiin liikkeiden näyteikkunoihin ja autoihin. 1980-luvun lopussa Jaakko-Tuote Oy valmisti lähes 40 prosenttia Suomessa myydystä suorasta laminoidusta lasista. Viennin osuus yrityksen liikevaihdosta oli noin 20 prosenttia, ja tuotteita vietiin pääasiassa Pohjoismaihin. Yritys työllisti noin 70 henkilöä.²⁸⁰

1990-luvun alussa Jaakko-Tuote Oy ryhtyi valmistamaan linja-autojen tuulilaseja. Helmikuussa 1996 yritys osti Antti-Teollisuus Oy:ltä Jaakko-Tehtaiden entiset kiinteistöt. Linja-autojen sivulasien valmistuksen yritys aloitti vuonna 1998, ja 2000-luvun alussa alkoi eristyslasien valmistus. Vuonna 2003 yritys toimitti Eduskunnan lisärakennuksen eristyslasit. 2000-luvun alussa Jaakko-Tuote Oy työllisti Paneliassa noin 140 työntekijää.²⁸¹

Euran seudulle syntyi runsaasti pienteollisuutta 1960-luvun lopulta lähtien. Yksi pienteollisuusyrityksistä oli vuonna 1968 Honkilahden entisessä meijerissä toimintansa aloittanut Metallipaja Veljet Sillanterä. Yritys valmisti muun muassa öljy- ja vesisäiliöitä, hihnakuljettimia, minkkitarhojen resusoittimia ja rehukuljettimia. Kuvassa Kalle Sillanterä, Esa Myllymaa ja Juha Sillanterä mankeloimassa teräslevyä.²⁸² Satakunnan Kansan kokoelmat.

Hiipuva sahateollisuus

1950- ja 1960-luvuilla vilkastunut asuntorakentaminen lisäsi puutavaran kysyntää, mutta Euran seudun sahoilla puutavaraa sahattiin myös vientiin. Seudulla toimi useita puutavarakauppiaita, ja monella sahalla harjoitettiin rahtisahausta. Euran höyrysaamalla puutavaraa sahasivat paikalliset puutavaraliikkeet Kivimaa & Reinvall sekä Lindén & Haapanen. Myös Turajärven saha oli käynnissä. Marraskuussa 1956 Turajärven sahan kuivaamo paloi, mutta saha säästyi vahingoilta.²⁸³ Kiukaisissa sahattiin Panelian Kahalan sahalla ja Eurakosken Mylly- ja Sahayhtymän sahalla.²⁸⁴

Hinnerjoella sahaus keskittyi Raulan sahalle. Epäonnea oli Hinnerjoellakin matkassa, sillä tuli tuhosi sahan kesäkuussa 1954. Tulipalon jälkeen Väinö Raula rakennutti uuden sahan, joka valmistui keväällä 1956. Puutavara myytiin pääasiassa Englantiin. Saha kävi yhdessä vuorossa ja työllisti hieman alle 20 työntekijää, jotka sahauskesonin jälkeen siirtyivät työskentelemään yhtiön tiilitehtaalle.²⁸⁵

Honkilahden Mannilan kylässä aloitti vuoden 1954 tienoilla uusi, Honki Oy:n sahalaitys. Paikalliset ostivat runsain joukoin sahan osakkeita, ja niinpä sahayhtiöllä oli 1960-luvun lopussa noin 600 osakasta. Honki Oy:n saha oli rahtisaha. Sahauttajina toimivat lähiseudun puutavarakauppiaat, ja puutavara myytiin pääasiassa ulkomaille.²⁸⁶ Honki Oy oli 1960-luvun lopulla Honkilahden kunnan suurimpia työllistäjiä. Sahalla oli vuosittaisten tuotantosesonkien aikana nelisenkymmentä työntekijää, jotka kaikki olivat honkilahtelaisia.²⁸⁷

Honkilahden saha 15.3.1966. Honki Oy.

Sahurit Honki Oy:n sahalla vuonna 1966. Kuvassa vasemmalla seisomassa Frans Huhtanen. Kuva: Pekka Helander. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

1970-luvulla sahateollisuuden toimijakenttä alkoi muuttua: Sahoja lopetettiin ja osa vaihtoi omistajaa. Eurakosken sahalla tuotanto päättyi vuonna 1971, kun tulipalo tuhosi sekä saharakennuksen että sahan yhteydessä toimineen myllyn. Saha oli palohetkellä maanviljelijä Jukka Uusitalon hallinnassa, ja hän perusti melko pian tulipalon jälkeen uuden sahan Kiukaisiin, Eura–Kiukainen–Harjavalta -tien varteen.²⁸⁸ Honkilahdessa puolestaan sahaus päättyi kokonaan. Koskenkylän höyrysaamalla sahaus oli loppunut jo 1960-luvun lopulla, ja Honki Oy:n saha hiljeni 1970-luvun puolivälin tienoilla.²⁸⁹

Kolme seudun sahoista sai 1970-luvun aikana uuden omistajan. Turajärven saha siirtyi vuonna 1970 Pentti Valtoselle, joka sahasi puutavaraa Naarjoella sijainneen puusepänerveensa tarpeisiin. Sahausmäärät olivat pieniä, ja saha oli vuosittain käynnissä vain viikosta kahteen viikkoon.²⁹⁰ Kahalan saha myytiin vuonna 1977 Harjavallan Saha Oy:lle, jolla oli toinen lähes samankokoinen sahalaitos Harjavallassa. Vuonna 1980 Harjavallan Saha Oy oli halukas keskittämään koko sahaustoimintansa Paneliaan. Laajennushanke olisi vaatinut lisämaata sekä Kiukaisten kunnan takauksen investointien rahoittamiseen. Kiukaisten kunta ja Harjavallan Saha Oy neuvottelivat asiasta vielä kesällä 1982, mutta hanke ei lopulta toteutunut.²⁹¹

Euran Pysäkinkulmalla toiminut Euran saha siirtyi vuonna 1979 Luvian Saha Oy:n omistukseen. Yrityskauppaa siivitti kesäkuussa 1979 Luvian sahalla riehunut tulipalo, jossa saharakennus tuhoutui, mutta tukkivarasto saatiin pelastettua. Luvian sahan tukkeja ryhdyttiin sahaamaan Eurassa, ja Luvian sahan työntekijät siirtyivät Euran sahalle. Omistajavaihdoksen toivottiin tuovan uusia mahdollisuuksia Euran sahalle, joka oli lähinnä rahtisahauksen varassa ja jonka toiminta oli ajoittain ollut pitkiäkin aikoja pysähdyksissä. Luvian sahan jälleenrakentaminen käynnistyi kuitenkin nopeasti, ja tukkeja sahattiin Luvialla jo keväällä 1980. Euran sahalla toiminta jatkui, mutta saha myytiin pari vuotta myöhemmin Pintokselle, jonka tuotantolaitokset sijaitsivat sahan läheisyydessä. Yhtiö ei jatkanut sahausta, vaan osti sahan alueen lähinnä kasvaneen tilantarpeen vuoksi.²⁹²

Vaikka Euran seudun sahat olivat pieniä, näkyivät suhdanteiden vaihtelut niiden toiminnassa. Keväällä 1979 Suomen sahateollisuus oli vahvassa noususuhdanteessa. Puutavaralle riitti kysyntää. Noususuhdanteen ongelma oli raaka-aine- ja työvoimapula. Maaseudun sahojen työvoimapula paheni kylvöaikana, kun työvoima tarvittiin maataloille. Esimerkiksi Raulan sahalla siirryttiin kevään kylvöajaksi kahdesta sahausvuorosta yhteen vuoroon, ja peltotöiden

jälkeen palattiin taas kaksivuorotyöhön. Panelian sahalla puolestaan sahattiin yhdessä vuorossa heinäkuulle saakka, ja sen jälkeen sahan työntekijät jatkoivat töitä sahalla paketointi- ja lastaustehtävissä tai siirtyivät omiin peltotöihinsä. Sahat työllistivät myös runsaasti koululaisia ja opiskelijoita, joita tarvittiin apuvoimana lähinnä sahojen paketointi- ja lastaustehtävissä.²⁹³

1970-luvun lopun noususuhdanteen jälkeen seurasi laskusuhdanne 1980-luvun alussa. Lama rokotti erityisesti pieniä sahoja, jotka tekivät tappiota, lomauttivat työntekijöitään tai jopa lopettivat toimintansa.²⁹⁴ 1990-luvun alussa Euran seudulla toimi enää muutama sahalaitos. Jukka Uusitalon sahalla Kiukaisissa ja Raulan sahalla Hinnerjoella sahaus jatkui, vaikka niiden oli vaikea pysyä hengissä suurten sahayritysten puristuksessa. Raulan ja Uusitalon sahat olivat esimerkkejä siitä, miten tärkeää sahojen, paikallisten metsänhoitoyhdistysten ja metsänomistajien yhteistyö oli pikkusaohjen toiminnan jatkumiselle. Raulan saha osti puut paikallisilta metsänomistajilta ja metsänhoitoyhdistyksen metsurit hoitivat puunkorjuun. Metsänhoitoyhdistyksen tuottamien palveluiden ansiosta pienen sahan ei tarvinnut ylläpitää omaa korjuuorganisaatiota, joka olisi tullut kalliiksi. Myös Uusitalon saha käytti hakkuutöihin metsänhoitoyhdistyksen palveluita.²⁹⁵

1990-luvun lopulla Euran seudun teollinen sahaus tuli tiensä päähän. Talouslama kuritti Suomen sahateollisuutta, ja osansa siitä sai myös Raulan saha. Vielä 1990-luvun alkupuolella sahayhtiössä katsottiin luottavaisin mielin tulevaisuuteen ja oliin toteuttamassa sukupolvenvaihdosta. Syksyllä 1996 tilanne muuttui ja sahayhtiö ajautui konkurssiin. Sahaus päättyi Hinnerjoella.²⁹⁶ Myös Turajärvellä ajoittain käynnissä ollut saha hiljeni ennen 1990-luvun loppua.²⁹⁷ Kiukaisissa Jukka Uusitalon saha oli toiminnassa vielä 2000-luvun alkupuolella, ja saha toi lisäansioita usealle lähiseudun viljelijälle. Yli 50 vuotta sahausta harjoittanut Jukka Uusitalo toivoi sahalle jatkajaa, mutta saha hiljeni muutaman vuoden kuluttua.²⁹⁸

Puutavarasta piharakenteisiin ja kuormalavoihin

Euran seudulle perustettiin 1950-luvulta lähtien puutavaran jatkojalostukseen erikoistuneita puutyöliikkeitä. Euran Pysäköintialueella puutavaran jalostus alkoi vuonna 1957 Puutavaraliike Kivimaa & Reinvallin toimesta.²⁹⁹ Vuonna 1982 höyläämö siirtyi Pintoksen omistukseen,

kun Lauri Kivimaa jäi eläkkeelle. Pintos jatkoi puutavaran jalostusta, ja vuonna 1988 jalostusyksikkö alkoi toimia nimellä Pintopuu Oy. 2010-luvulla yrityksen tuotteisiin kuuluivat erilaiset ulko- ja sisäverhoustuotteet, listat, kyllästetyt puutuotteet sekä sahatavara.³⁰⁰

Tammiston Puu Oy:n tarina alkoi Hinnerjoella vuonna 1981, kun Euran Paperissa työskennellyt Tarmo Tammisto aloitti kuormalavojen ja puisten raamien nikkaroinnin omissa autotallissaan. Tammisto sai aluksi myydyä lavoja Euran Paperi Oy:lle. Vähitellen asiakaskunta ja tuotanto laajenivat ja valmistus koneellistui. Vuonna 1992 Tarmo Tammisto myi yrityksen Petri Tammistolle ja Markku Heinoselle, joka siirtyi yrityksen johtoon. 1990-luvun lamavuosista huolimatta yritys löysi tuotannolleen täysin uuden suunnan, kun Maskun Kalustetalo tilasi keväällä 1993 yritykseltä 140 000 kappaleen erän puisia pihalaattoja. Yrityksen toiminta sai lisäpotkua, kun pihalaatat ja -kalusteet pääsivät japanilaisille markkinoille. Tuotanto kasvoi vuosien mittaan huolimatta kahdesta tuhoisasta tulipalosta, jotka riehui vuosina 1998 ja 2005. Tammiston Puu Oy oli 2010-luvun lopulla yksi Suomen johtavista piharakenteiden ja -kalusteiden valmistajista.³⁰¹

Toimitusjohtaja Markku Heinonen Tammiston Puu Oy:n varastolla vuonna 2020. Kuva: Riina Kaski. Alasatakunnan kokoelmat.

Honkilahden Auvaisten kylässä Pentti Virtanen ryhtyi vuonna 1965 valmistamaan Euran Paperi Oy:lle pakkausmateriaaleja. Virtanen sorvasi Neuvostoliittoon toimitettavien makeispaperirullien hylsyihin puisia tukikeppejä. Lisäksi hän valmisti kovalevykiekkoja makeispaperirullien päihin. Virtasen puutyöliike teki myös kuormalavoja. Aluksi valmistus oli käsityötä, mutta 1970-luvun lopulla siirryttiin paineilmanaulaimien käyttöön. 1960-luvulla Virtanen alkoi rakentaa vuokrattavia varastohalleja Honkilahteen. Varastoja tarvitsivat Euran Paperi Oy sekä Suomen puolustusvoimat. Virtanen tarjosi varastointipalvelua myös muille asiakkaille. Makeispaperirullien pakkausmateriaalien valmistus päättyi 1970-luvun lopulla, ja

sen jälkeen yritys keskittyi kuormalavatuotantoon. 2010-luvun lopulla Puutyöliike P. Virtanen valmisti kuormalavojen lisäksi muitakin kuljettamiseen, varastointiin ja pakkaamiseen tarvittavia puutuotteita. Vuonna 2013 yhtiössä toteutetussa sukupolvenvaihdoksessa yhtiö siirtyi Pentti Virtasen lasten, Elina Majanderin ja Markus Virtasen, omistukseen.³⁰²

Pyörät pyörivät perheyritysten voimin

Suomi alkoi autoistua 1920- ja 1930-luvulta lähtien, ja sen myötä myös henkilö- ja tavaraliikenne yleistyi maanteillä. 1950- ja 1960-luvuilla tieverkosto laajeni ja maantiekuljetukset lisääntyivät. 1970- ja 1980-luvuilla kuljetusalan tekniikka kehittyi nopeasti ja ajokalustot suurensivat. Pitkistä yhdistelmäajoneuvoista alkoi tulla maanteillä tavanomainen näky. Sekä henkilö- että tavarakuljetusten tarve synnytti uutta yrittäjyyttä. Kuljetusalan yrittäjät vastasivat teollisuuden, rakennustyömaiden, maatilojen ja henkilöliikenteen kuljetustarpeisiin. Euran seudulle perustettiin lukuisia kuljetusalan yrityksiä. Osa niistä oli pieniä ja paikallisia, osa kasvoi merkittäviksi yrityksiksi. 2010-luvun lopulla seudulla oli vahvaa kuljetus- ja logistiikka-alan osaamista. Joukossa oli yrityksiä, joissa pyörät olivat pyörineet jo useamman sukupolven ajan.

Yksi Euran seudun kuljetusalan uranuurtajista oli Yrjö Auramaa (1906–1986), joka aloitti liiketoimintansa jo 1930-luvun alussa. Auramaa kuljetti kuorma-autoillaan muun muassa tukki- ja halkokuormia, kananmunia ja lihaa Turkuun sekä teuraseläimiä Lounais-Suomen teurastamoille. Paluukuormassa oli tavaroita paikallisiin kauppoihin. Vuonna 1938 Auramaa sai ensimmäisen linjaliikenneluvan reitille Kiukainen–Turku. Rahtina kulki esimerkiksi raakavuotia Satanahka Oy:n tehtaalle. Toisen maailmansodan jälkeen Auramaan autokanta kasvoi nopeasti, ja yritys sai 1950-luvulla liikennelupia myös Helsingin, Tampereen ja Vaasan suuntiin. 1950-luvulla perustettiin Kaukokiito- ja Kiitolinja-ketjut, joissa Auramaa oli alusta asti mukana. 1960-luvun alussa Auramaalla oli kymmenkunta ajoneuvoyhdistelmää, jotka liikennöivät useiden tavara-asemayhtiöiden terminaaleissa.³⁰³

Vuodet 1970-luvulta 1990-luvun loppuun olivat Auramaan yritykselle laajentumisen ja muutosten aikaa. Vuonna 1978 Auramaan kuljetusliike muuttui osakeyhtiöksi, jonka nimeksi tuli Kuljetusliike Y. Auramaa Oy. Vuosikymmenen lopussa Auramaan kuljetuskalustoon

kuului jo 40 autoa.³⁰⁴ Vuonna 1982 yhtiö osti porilaisen Martti Alamäki Oy:n kuljetusliikkeen, joka liikennöi etenkin Pori–Helsinki -linjalla. Seuraavana vuonna yhtiössä toteutettiin sukupolvenvaihdos ja toimitusjohtajaksi nimitettiin Yrjö Auramaan poika, Matti Auramaa. Yrjö Auramaa kuoli vuonna 1986, ja samana vuonna valmistui Fankkeen teollisuusalueelle uusi terminaali. Vuosikymmenen lopussa yhtiö jatkoi laajentumistaan uusien yritysostojen kautta, ja 1990-luvun alussa Auramaa aloitti ulkomaanliikenteen Venäjälle, Puolaan ja Unkariin. 1990-luvun loppuun mennessä Auramaa oli kasvanut Kaukokiito-järjestelmän suurimmaksi osakasliikenteenharjoittajaksi.³⁰⁵

2000-luvun alkuvuosina Auramaan toiminta laajeni, ja perheyhtiön johtoon astui kolmas sukupolvi.³⁰⁶ 2010-luvulla kasvu jatkui, ja vuonna 2011 Euran Fankkeen teollisuusalueelle valmistui uusi varastohotelli. 2010-luvun lopulla yhtiö oli yksi Suomen suurimmista logistiikka-alan yrityksistä.³⁰⁷

2000-luvun alussa Auramaan perheyhtiö siirtyi kolmannelle sukupolvelle. Kuvassa vasemmalta oikealle Kalle, Jussi ja Pekka Auramaa. Kuva: Juha Kaita-aho. Alasatakunnan kokoelmat.

Hinnerjokilainen kuljetus- ja logistiikkayritys, Koskinen-yhtiöt, sai myös alkunsa 1930-luvulla. Auno Koskinen (1907–1964) Hinnerjoen Vaaljoelta aloitti puutavarakuljetukset yhdellä kuorma-autolla vuonna 1937. Kuljetusyrittäjän uralle lähti myös Auno Koskinen poika, Kauko Koskinen (1943–2015), joka hankki ensimmäisen oman kuorma-autonsa vuonna 1966. Koskinen autokanta kasvoi 1960-luvun loppua kohti, ja autoilla kuljetettiin monenlaista tavaraa puutavarasta hiekkaan, kananmuniin ja öljyyn. 1970-luvulla ryhdyttiin kuljettamaan myös soraa.³⁰⁸

Vuonna 1980 Kauko Koskinen osti helsinkiläisen kuljetusyhtiö Oy T. Gylling Ab:n ja aloitti ulkomaankuljetukset. Aluksi Koskinen liikennöi kolmella autolla Saksaan ja Italiaan, ja

myöhemmin Irakiin ja Saudi-Arabiaan saakka. 1980-luvulla yritys siirtyi maahantuonti- ja huolintaliikkeiden kuljetuksiin. Myös kappaletavarakuljetukset lisääntyivät. Koskisen liiketoiminta laajeni yritysostojen kautta, ja vuonna 1988 konsernin nimeksi tuli Koskinen-yhtiöt. Yhtiön toiminnassa tapahtui tärkeä käänne 1990-luvun alussa, kun se alkoi liikennöidä Venäjälle. Itäliikenne laajeni nopeasti, ja vuonna 1998 yhtiöllä oli jo parikymmentä autoa Venäjän liikenteessä. 2010-luvulla Koskinen-yhtiöt oli noin 90 auton ja 130 henkilön konserni, jossa vetovastuu oli kolmannella sukupolvella.³⁰⁹

Auno Koskinen joutui sota-aikana

luovuttamaan kuorma-autonsa Suomen armeijan käyttöön, mutta hän sai itse ajaa autoa. Hänen tehtäviinsä kuului muun muassa haavoittuneiden kuljettaminen rintamalta sairaalaan, ja siitä syystä auton oveen maalattiin kuvassa näkyvä punainen risti. Koskinen-yhtiöiden kokoelmat.

Euran seudun tavaraja matkustajaliikenteessä oli mukana myös yrittäjiä, jotka yritystoimintansa alkuvaiheessa liikennöivät niin sanotuilla seka-autoilla, jotka olivat linja-auton ja kuorma-auton yhdistelmiä. Liikennöinti seka-autoilla käynnistyi Suomessa 1920-luvulla ja päättyi 1950-luvun kuluessa, kun matkustaja- ja tavaramäärät kasvoivat. Yksi seudun seka-autoilijoista oli hinnerjokilainen Toivo Heino (synt. 1921). Hän aloitti kuorma-autokuljetukset 1940-luvun puolivälissä, mutta myi kuorma-autonsa pois 1950-luvun alussa ja ryhtyi liikennöimään seka-autolla Hinnerjoki–Pori -reitillä. Heino seka-autossa oli 18 matkustajapaikkaa ja väliseinällä erotettu tavaratila. Heino seka-autoilu jäi lyhyeksi, sillä hän jatkoi jo vuonna 1955 matkustajaliikennöintiä linja-autoilla ja aloitti tavarankuljetukset umpikorisilla kuorma-autoilla. Vuonna 1965 Heino luopui linja-autokuljetuksista ja myi linjansa ja linja-autonsa Satakunnan Liikenteelle. Tämän jälkeen hän hankki säiliöautoja ja ryhtyi kuljettamaan öljyä. Säiliöautoista hän luopui vuonna 1972, ja vuonna 1979 hän myi kuorma-autonsa Auramaalle.³¹⁰

Toinen seka-autoilija oli turajärveläinen Väinö Salonen (1899–1953), joka kuljetti seka-autollaan maitoa Euran Osuusmeijerille. Chevrolet-merkkisessä autossa oli hytti matkustajia varten ja avolava, jolla matkustivat maitotonkat. Salonen ajoi seka-autollaan 1940-luvun puolivälistä kuolemaansa saakka. Hänen poikansa, Leo Salonen, jatkoi autoilijan uralla. Seka-autot tosin saivat jäädä, ja Leo Salonen teki yrittäjäuransa taksi- ja kuorma-autoilun parissa.³¹¹

Leo Salosen seka-auto, Esko Nurmisen kuorma-auto ja Viljo Soinin hevoscärryt Euran Osuusmeijerin edustalla vuonna 1954. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Kokonaan henkilökuljetuksiin keskittyi kauttualainen Klaus Lönnberg (1914–1984), joka hankki ensimmäiset pikkubussit vuonna 1954 ja palkkasi niihin kuljettajat. Suomessa rakennettiin 1950-luvulla tieverkkoa, ja Lönnbergin autot kuljettivat tietyömaiden työväkeä majoituspaikoista työmaille. Vuonna 1957 Lönnberg sai liikenneluvan reitille Kauttua–Eura–Kiukainen. Reitillä kulkenutta linja-autoa kutsuttiin *Lönnbergin saunavaunuksi*. Nimi juonsi aikalaiskertomusten mukaan siitä, että autossa oli varsin tehokkaat lämmityslaitteet ja toisaalta myös siitä, että Lönnbergin Maire-puoliso (1917–1993) hoiti Kauttualla työväen saunaa ja pesulaa. Lönnbergin kuljetusliike hoiti päivittäin myös Satanahka Oy:n työntekijöiden kuljetuksia Panelian ja Eurakosken välillä. 1960-luvulla Lönnberg ryhtyi hoitamaan koululaiskuljetuksia sekä kuljetuksia seudun tanssipaikoille. Lisäksi tilausliikenteelle alkoi olla yhä enemmän kysyntää reittiliikenteen ohella.³¹²

Lönnbergin kuljetusliikkeessä toteutettiin sukupolvenvaihdos vuonna 1974, kun Klaus Lönnbergin poika, Olli Lönnberg (1948–), otti liikennöinnin nimiinsä. Tilausliikenne kasvatti jatkuvasti osuuttaan. Tilausmatkat Leningradiin³¹³ olivat erityisen suosittuja 1970-luvulla. 1980-luvulla tilausmatkoja ryhdyttiin tekemään myös muualle Eurooppaan. 1990-luvun

lopussa Lönnbergillä oli kuusi erikokoista linja-autoa, ja niillä hoidettiin koululaiskuljetuksia, reittiliikennettä ja tilauskuljetuksia. 2010-luvun lopussa Liikenne Lönnberg Oy keskittyi pääasiassa tilausliikenteeseen ja erilaisten räätälöityjen matkapakettien sekä valmismatkojen järjestämiseen.³¹⁴

Henkilö- ja tavarakuljetusten lisäksi Euran seudulla harjoitettiin 1950-luvulta lähtien erilaisia nosto- ja erityiskuljetuksia. Kauttualainen Niilo Salomaa (1921–1981) aloitti kuorma-autoilun 1950-luvun lopulla. Aluksi Salomaa kuljetti lähinnä halkoja ja hiekkaa. Lisäksi Kauttuan tehtaiden laajennustyöt tarjosivat kuljetustöitä aina 1950-luvulta 1980-luvun alkuun saakka. Niilo Salomaan poika, Hannu Salomaa (1948–1992) jatkoi kuljetusliiketoimintaa vuonna 1980. Hannu Salomaan poika Ari Salomaa (1970–) ryhtyi hoitamaan yritystä isänsä kuoleman jälkeen. 2010-luvulla Nosto- ja kuljetus Salomaa Oy:n palveluita olivat erilaiset nostot, tavarankuljetukset ja erikoiskuljetukset.³¹⁵

Kiukaislainen Raimo Tuomi (1931–2014) aloitti 1960-luvulla uusien autojen kuljetukset Turun satamasta eri puolille Suomea. 1960-luvun lopulla Tuomi siirsi yritystoimintansa Euraan ja hankki omistukseensa Euran autokoulun. Vuonna 1985 Tuomi myi kuljetusliikkeensä harjavaltaiselle Niinivirran Kuljetusliikkeelle, mutta autokoulutoiminta jäi perheyrittäjän omistukseen.³¹⁶ Kuvassa Fiat-autoja lähdeössä uusille omistajilleen 1970-luvun alussa. Lavettiauton ohjaamossa Raimo Tuomi. Sirkku Tuumin kokoelmat.

Suurten rakennemuutosten vuosikymmenet

Neuvostoliiton kaupan tyrehtyminen 1980-luvun lopulta lähtien merkitsi suuria vaikeuksia monelle suomalaiselle teollisuudenalalle. 1990-luvun alun kansainvälinen lama, idänkaupan lopullinen romahtaminen ja kotimainen pankkikriisi rokottivat entisestään suomalaista teollisuutta.³¹⁷

Nahka- ja kenkäteollisuudelle itävienti oli elintärkeää. Kun kenkäteollisuuden alamäki alkoi, myös nahkateollisuuden tuotanto laski. Idänkaupan romahdus koetteli erityisesti päällisnahen tuotantoa. Nahkapukineitakin valmistettiin entistä enemmän ulkomaisesta nahasta.³¹⁸

Taloudellisiin vaikeuksiin joutuneita nahkatehtaita katosi vähitellen markkinoilta tai niiden toimintoja sopeutettiin. Satanahka Oy joutui ahtaalle. Suunnitelmissa siinsi kolmen suuren nahkatehtaan, Viialan nahkatehtaan, Satanahka Oy:n ja Lapuan Nahka Oy:n yhdistäminen. Toinen vaihtoehto olisi ollut sopimus, jolla tuotanto olisi jaettu tehtaiden kesken. Suunnitelmat eivät toteutuneet. Kaikki kolme nahkatehdasta alkoivat olla 1990-luvun puolivälissä konkurssin partaalla, ja niiden toiminta oli enemmän tai vähemmän pankkien valvonnassa.³¹⁹

Taloudellisten ongelmien kanssa kamppailnut Satanahka Oy pääsi keväällä 1996 yrityssaneeraukseen. Henkilökuntaa vähennettiin. Saneeraus ei tuottanut tulosta, sillä tilauksia ei ollut riittävästi. Syksyllä 1997 Satanahka Oy, joka oli viimeinen suuri kenkä- ja laukkunahkaa valmistava yritys Suomessa, ajautui konkurssiin. Konkurssin myötä noin 110 nahka-alan ammattilaista jäi työttömäksi. Konkurssista huolimatta kotimainen laukkuteollisuus halusi nahanvalmistuksen jatkuvan Kiukaisissa. Uusi yhtiö Sata Leather Oy aloitti toimintansa 17. maaliskuuta vuonna 1998. Yhtiössä oli 60 osakasta, joista suurimpana Kiukaisten kunta, joka panosti hankkeeseen miljoona markkaa. Sata Leather Oy keskittyi kenkä- ja laukkunahan valmistukseen. Pukinetuotantoa Kiukaisissa jatkoi siilinjärveläinen Avart Oy.³²⁰

1990-luvun lopussa suomalaisen nahkateollisuuden kaksi merkittävää toimijaa olivat Sata Leather Oy ja Lapuan Nahka Oy, jotka kilpailivat laukkunahan markkinoista. Kenkä- ja laukkuteollisuudessa oli runsaasti halpatuontia. Sata Leather Oy:n toiminta oli jo alkumetreillä uhattuna. Huhtikuussa 1998 Venäjän kaupan romahduksen seurauksena yhtiön tilauskannasta hävisi yli puolet. 2000-luvulle siirryttäessä ongelmat jatkuivat. Raakanahan hinnat nousivat, kun maailmalla puhkesi hullun lehmän tauti sekä sitä seurasi vielä suu- ja sorkkatauti-epidemia. Sata Leather Oy:n rahoittajana toiminut Merita-pankki päätti laittaa pisteen yrityksen toiminnalle. Yhtiö asetettiin konkurssiin keväällä 2003. Koska sillä oli vielä toimittamattomia tilauksia, ja isoimmille asiakkaille haluttiin antaa aikaa hankkia uusia

raaka-aineiden toimittajia, konkurssipesä jatkoi tehtaan toimintaa juhannukseen 2003 saakka.³²¹

Seudun suurin työllistäjä oli pitkään ollut A. Ahlström Oy:n Kauttuan tehtaat. Paperitehtaan tulosparannusohjelman toinen vaihe käynnistyi vuonna 1990, ja itsejäljentävän A-Copy - paperin tuotanto siirrettiin A. Ahlström Oy:n Katajajarjun tehtaalle Kuusankoskelle. Paperitehtaan työntekijämäärä laski 73 työntekijällä. Vuosi 1991 jatkui synkissä tunnelmissa, ja paperitehtaan toiminta oli tappiollista. Vaikka paperitehtaalla aloitettiin uuden lämpöherkän paperin tuotanto, työpaikkoja ei syntynyt lisää, koska samalla pysäytettiin paperikone (PK3), jolla valmistettiin pohjapaperia makeispaperia varten. Vuoden 1991 alussa pysäytettiin myös Suomen pienin paperikone (PK4), jonka tuotanto siirrettiin Italiaan. Kauttualla nähtiin pitkästä ajasta, miten yhtiö irtisanoi työntekijöitään.³²²

Kesällä 1992 paperitehtaalle perustettiin uusi yhtiö Jujo Thermal Oy, joka vastasi lämpöherkän paperin tuotannosta. Uuden yhtiön palvelukseen siirtyi 74 paperitehtaan työntekijää. Jujo Thermal Oy osti lämpöherkän paperin valmistuslinjan, johon kuului paperikone 2 (PK2). Ahlström Kauttua Oy:lle jäi kolme paperikonetta: PK1, PK3 ja PK4, joka oli vuoden 1991 lopulla käynnistetty uudelleen. Vuonna 1994 yli 30 vuotta Kauttualla tuotannossa olleen taidepainopaperin valmistus loppui, ja PK1 siirtyi tuottamaan korkeakiiltoista etikettipaperia. Vuosi 1995 päättyi ikävissä tunnelmissa, kun PK3 vaurioitui sylinterin räjähdyksestä, eikä sitä enää korjattu käyttökuntoon.³²³

Vuonna 1997 Ahlström-konserni pyrki poistamaan päällekkäistä tuotantoa ja parantamaan yhtiön kokonaistulosta. Uudessa divisioonaorganisaatiossa Ahlström Kauttua Oy siirtyi osaksi Ahlström Paper Groupia. Muutoksen myötä PK1:tä ja PK4:ää uudistettiin. 1990-luku päättyi kahteen melko laihaan vuoteen. Tilauskannat vaihtelivat markkinoiden kilpailutilanteiden mukaan, ja Ahlström Kauttua Oy:n tehtaalla oli ilmassa lomautusten uhka. Vuoden 1999 kuluessa tilauskanta kuitenkin parani ja lomautuksilta vältyttiin.³²⁴

Neuvostoliiton kaupan romahtaminen vuoden 1990 lopulla merkitsi suuria vaikeuksia Eurapakille. Tuotanto supistui kolmanneksella, kun makeispaperin tuotantolinja pysähtyi. Yritys lomautti 122 työntekijää tammikuussa 1991. Neuvostoliiton kauppaa ei saatu uudelleen käyntiin, ja vuodesta 1991 tuli jalostamon historian vaikein. Myös Kuluttajatuotteet

Oy:lle 1990-luvun alku oli vaikea. Tilauskanta heikentyi, mutta lomautuksilta säästyttiin. Vuonna 1993 mittaripaperien valmistus loppui ja osasto myytiin. Vuonna 1994 Eurapak Oy alkoi toimia nimellä Åkerlund & Rausing Oy. Tilauskanta oli hyvä, ja tehdas investoi ja palkkasi lisää työntekijöitä.³²⁵

Vuosikymmenen lopussa pakkaustehtaalla tapahtui monia muutoksia. Kuluttajatuotteet Oy:n tuotanto siirtyi vuonna 1998 yrityskaupan kautta Lappiin (TI.). Åkerlund & Rausing Oy:n tilauskanta ja tulos taantuivat, eikä irtisanomisiltakaan vältytty. Marraskuussa 1999 jalostustehtaan kakkosvarasto tuhoutui tulipalossa. Sammutustöissä menehtyi yksi tehdaspalokuntalainen, 19-vuotias Ville Jantunen, ja kaksi muuta palokuntalaista loukkaantui.³²⁶

2000-luvun luvun ensimmäinen vuosikymmen oli sekä paperitehtaalle että pakkaustehtaalle kasvun aikaa. Ahlström Kauttua Oy:n investoinnit paperikoneisiin PK1 ja PK4 nostivat tuotantomääriä. Jujo Thermal Oy:n tilauskanta oli hyvä. Pakkaustehtaalle 2000-luvun alku merkitsi jälleen yhtiömuutoksia. Vuonna 2000 kotelopakkausien valmistus siirtyi Å & R Carton Oy:lle, josta Ahlströmin omistusosuus oli 46 prosenttia. Åkerlund & Rausing Oy jatkoi joustopakkausten valmistamista. Yrityskaupat saivat jatkoa jo vuonna 2001, minkä jälkeen joustopakkausten valmistuksesta vastasi Amcor Flexibles Finland Oy.³²⁷ Omistaja vaihtui myös paperitehtaalla, kun Ahlstrom Oyj³²⁸ myi syksyllä 2005 Ahlstrom Kauttua Oy:n koko osakekannan Jujo Thermal Oy:lle. Ennen yrityskauppaa Ahlstrom Kauttua Oy myi PK4:n toiminnan Ahlstrom Tampere Oy:lle, joka jatkoi Kauttualla krepattujen paperien valmistamista.³²⁹

2010-luvulla globalisaation vaikutukset alkoivat tuntua Kauttuan tehtailla entistä selvemmin. Vuonna 2014 lämpöherkän paperin tuotanto siirtyi japanilaisten käsiin, kun Ahlstrom Oyj myi osuutensa Jujo Thermal Oy:stä Nippon Paper Industries -yhtiölle. Vuonna 2015 krepkipaperin tuotantoon keskittynyt Ahlstrom Tampere Oy lopetti toimintansa paperitehtaalla, koska maalariteipin pohjapaperin tuotannossa oli markkinoilla ylikapasiteettia. Noin 20 työntekijää menetti työpaikkansa.³³⁰

Jujo Thermal Oy:n tehtaalla keväällä 2017. Paperitehtaan prässäipoikana 1970-luvun alussa työuransa aloittanut Jouni Ylitalo toimi päällystyskoneen hoitajana. Taustalla tehtaanjohtaja Pertti Mäkelä, markkinointivastaava Meri Anckar sekä toimitusjohtaja Yoshihide Kimura. Kuva: Mirja Linnemäki. Alasatakunnan kokoelmat.

Muutokset eivät jääneet tähän, vaan näkymät Kauttuan tehtailla muuttuivat yhä synkemmiksi. Vuonna 2018 Å & R Carton Oy lopetti pakkaustuotannon, ja vuonna 2019 Amcor Flexibles Finland Oy ilmoitti lopettavansa joustopakkausten tuotannon. Muutokset olivat historiallisia: Ahlströmin tarina paperin ja pakkausten valmistajana Kauttualla oli lopussa. Teollisuuden rakennemuutosten, globalisaation ja Ahlström-yhtiöiden liiketoiminnallisten ratkaisujen vaikutukset olivat dramaattisia paikallisella tasolla.³³¹

Amcor Flexibles Oy:n Kauttuan pakkaustehtaan viimeinen rulla lähdössä ajoon ennen tehtaan lakkauttamista keväällä 2020. Kuvassa on koneenhoitaja Kari Kekki ja viimeinen rulla Juhla Mokka -pakkausmateriaalia. Kuva: Harri Nurminen. Työväenmuseumo Werstaan kokoelmat.

Joustopakkausiin erikoistunut Oy Avanspack Ab siirtyi saksalaisen Klöckner Pentaplastin omistukseen vuonna 2004. Omistaja vaihtui jälleen vuonna 2007, kun yritys siirtyi Wihuri-konserniin kuuluneelle Wipakille. Wipak Avans Oy ehti toimia viisi vuotta, kunnes se vuonna 2012 suljettiin. Taustalla oli pakkausalan kiristynyt kilpailu.³³²

2010-luvun suuriin murroksiin lukeutui myös broilerituotannon päättyminen Eurassa. Taustalla oli lihanjalostusyhtiö HKScanin³³³ suunnitelmat uudesta

tuotantolaitosinvestoinnista Länsi-Suomeen. Yhtiö pohti Euran jättämistä ympäristösyiden vuoksi.³³⁴ Päätös uuden tuotantolaitoksen rakentamisesta tehtiin vuoden 2015 kuluessa, ja yhtiö päätti siirtää tuotannon Raumalle. Vaihtoehtoisia sijoituspaikkoja olisivat olleet Eura, Säkylä ja Forssa. Rauman tuotantolaitos valmistui vuoden 2017 lopulla. Eurassa toiminta jatkui uuden laitoksen käyttöönottoon saakka, mutta sen jälkeen Fankkeen teollisuusalueelta vapautuivat noin kolmen hehtaarin tilat.³³⁵

Teollisuus ja teollisuuden perintö 2010-luvun Eurassa

Teollisuuden murros, 1990-luvulta kiihtynyt globalisoituminen ja suurteollisuusyritysten ratkaisut jättivät jälkensä Euran seudulle. Eri teollisuudenaloja koskeneet muutokset tapahtuivat vaihteittain runsaan 30 vuoden pituisella ajanjaksolla. Pitkäkestoinen murros antoi paikallisyhteisölle aikaa sopeutua.

Vaikka Euran seudulta katosi murroksen myötä paljon teollisuutta, seudulle jäi vanhaa teollista rakennetta. Kauttuaa vahvasti määrittänyt paperi- ja pakkausteollisuus koki suurimman muutoksen. 2010-luvun lopulla paperiteollisuuden perintöä ylläpiti japanilaisomisteinen Jujo Thermal Oy, joka oli ainoa lämpöherkkää paperia valmistava yritys Pohjoismaissa. Noin 200 työntekijää työllistävä tuotantolaitos toimi samassa paikassa, Eurajoen varrella, jossa paperinvalmistus oli alkanut vuonna 1907. Paperiteollisuuden perillinen oli myös vuonna 1994 perustettu Euran Erikoispaperit Oy, joka jatkoi A. Ahlström Oy:n 1940-luvulla aloittamaa liiketoimintaa piirturipaperien valmistuksessa.³³⁶

Euran seudun vahvoista perheyrytyksistä monet toimivat 2010-luvun lopulla jo kolmannen sukupolven voimin. Teollisuusyrityksistä esimerkiksi raudotteisiin, nauloihin ja betonivalutarvikkeisiin erikoistunut Pintos Oy kasvoi läpi 2010-luvun. Vuonna 2017 yhtiö oli alansa johtava toimija Pohjoismaissa ja viennin osuus oli 20 prosenttia.³³⁷ Toinen merkittävä perheyhtiö, Jaakko-Tuote Oy, jatkoi turvalasien ja profiililevytuotteiden valmistusta. Panelian Jokiahteentien molemmin puolin sijoittuneet Jaakko-Tuote Oy:n tuotantolaitokset jatkoivat sitä paikallista teollisuuden perintöä, joka oli syntynyt Jaakko-Tehtaiden ympärille. Teollisten toimijoiden ohella seudulla toimi perheyrytyksiä myös kuljetus- ja logistiikkasektorilla.

Elintarviketeollisuuden murroksesta huolimatta seudulla oli edelleen myös vahvaa elintarviketuotantoa. Vuodesta 1990 lähtien herkkusieniä kasvattanut Mykora Oy oli 2010-

luvulla johtava pohjoismainen valkoisten herkkusienien tuottaja. Herkkusieniä kasvoi kaikkiaan 16 kasvihuoneessa ja työntekijöitä yrityksessä oli noin 75.³³⁸ Mykora Oy:n läheisyyteen valmistui vuonna 2005 Satamuna Oy:n pakkaamon uudet toimitilat. Neljännessä polvessa toimineella perheyhtiöllä oli yli sadan vuoden historia kanatalouden ja siipikarjatuotannon harjoittamisessa.³³⁹

1990- ja 2010-lukujen välisen rakennemuutoksen aikana Euran seudun teollisuudesta katosi suuria toimijoita. Tilalle tuli useita pienempiä yrityksiä, joiden vahvuutena oli monipuolinen teollisuuden erityisosaaminen. 2010-luvun lopulla seudun tärkeimpien työllistäjien ja teollisuuden harjoittajien joukkoon kuului rakennus- ja lvi-alan yrityksiä sekä yrityksiä, joiden tuotanto keskittyi laivateollisuuden keittiö- ja saniteettitilojen valmistukseen, metallirakenteiden valmistukseen, teollisuuden eristys- ja telinetöihin sekä teollisuuden kunnossapitoon. Osa toimi sekä kotimaassa että globaaleilla markkinoilla.³⁴⁰

Teollisuutta koetelleista murroksista ja 2000-luvun laskusuhdanteista huolimatta teollisuudella oli 2010-luvulla keskeinen rooli Satakunnan talouden moottorina ja työllisyyden ylläpitäjänä.³⁴¹ Euran seudun syntynyt monipuolinen teollisuus ja vireä yritystoiminta loivat pohjaa tulevaisuudelle.

Japanilaisomisteinen Jujo Thermal Oy jatkoi yli 110-vuotista paperituotannon perinnettä Kauttualla edelleen syksyllä 2021. Kuva: Maarit Grahm. Maarit Grahnin kokoelmat.

KAUTTUA, YHTIÖ JA YHTEISÖ

Toisen maailmansodan jälkeisten kolmen vuosikymmenen aikana Kauttuan paperitehdasyhdyskunta kasvoi nopeasti. Teollisuustuotannon laajeneminen toi tehtaille runsaasti uutta työvoimaa. Valtaosa Kauttuan tehtaiden ympärille muodostuneen yhdyskunnan väestöstä oli suomenkielistä työväestöä, ja lähes joka perheestä joku oli töissä tehtailla. Lisäksi Kauttualla asui ruotsinkielisiä toimihenkilöitä ja johtajia perheineen. Ruotsinkielisten osuus yhdyskunnan väestöstä oli melko pieni. Enimmillään ruotsinkielisiä asukkaita oli noin 150³⁴². Tästä huolimatta ruotsinkielisyys näkyi ja kuului Kauttualla. Suurteollisuuden ja ruotsinkielisyyden myötä tehdasyhdyskunnasta muodostui omaleimainen teollinen saareke ja samalla myös erityinen kielisaareke keskelle suomenkielistä maaseutua.³⁴³

Kauttuan paperitehtaan ympärille muodostui tyypillinen maaseudun tehdasyhdyskunta, jonka paikallinen sosiaalinen järjestys muodostui tehdasyhtiön ja työväestön välisistä suhteista. Kauttuan tehdasyhdyskunta oli kuin ”yhteiskunta yhteiskunnassa”³⁴⁴. Elämä A. Ahlström Osakeyhtiön Kauttuan tehtaiden lähiympäristössä linkittyi tehtaisiin sekä työajalla että vapaa-ajan riennoissa. Elämä oli yhteisöllistä, ja yhteisössä oli vahvasti läsnä tietynlainen ”ahlströmiläisyys” tai ”Ahlströmin henki”.³⁴⁵ Yhtiö huolehti monista tehdasyhdyskunnan sosiaalipalveluista. Kauttualla toimi yhtiön ylläpitämä lastentarha, Lastentalo, joka oli aluksi tarkoitettu vain tehtaan työntekijöiden lapsille. Lastentarha helpotti monen kauttualaisen arkea, sillä usein perheen molemmat vanhemmat kävivät tehtaalla töissä.³⁴⁶ Tehtailla oli jo varhain myös oma terveydenhuolto, jota kehitettiin 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa.³⁴⁷

Askartelua Lastentalossa syksyllä 1965. Kuvassa lastenhoitaja Liisa Koskinen, joka työskenteli Lastentalossa vuodesta 1953 vuoteen 1983, jolloin päiväkodin toiminta päättyi.³⁴⁸ Kuva: Pekka Helander. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Yhtiö harjoitti myös maataloutta, mikä takasi tehdasyhdyskunnalle tietyn omavaraisuuden. Yhtiöllä oli kaksi suurta kasvihuonetta, joissa kasvatettiin kukkia, juureksia ja vihanneksia. Lisäksi yhtiö viljeli maata ja kasvatti lypsykarjaa. Yhteisön asukkaat saivat ostaa kasvihuoneiden tuotteita ja maitoa. Lypsykarjan pidosta luovuttiin vuonna 1970, kun maidontuotannosta tuli kannattamatonta. Myös kasvihuoneiden toiminta päättyi 1970-luvun alussa.³⁴⁹

Ruukin alue oli Kauttuan kylän keskus. Siellä sijaitsivat posti, pankki, ruokakauppa, sekatavarakauppa, vaatetusliike ja kemikalio-kampaamo. Päärakennuksen läheisyydessä sijaitsevassa Keskusrakennuksessa oli Kauttuan puhelinkeskus. Rakennus toimi myös matkahuoltona ja linja-autojen pysähdyspaikkana, koska Kauttuan kylän läpikulkuliikenne kulki Sepäntietä pitkin.³⁵⁰ Ruukin alueelta palvelut siirtyivät vähitellen Kauttuan uuteen kyläkeskukseen, joka rakentui 1950- ja 1960-lukujen kuluessa.

Kauttuan ruukissa oli oma Kahvitupa. Sotavuosina rakennuksessa toimi Euran Lotta Svärd -paikallisyhdistyksen ylläpitämä kahvila. Kahvituvan 20-vuotisjuhlia vietettiin 1950-luvulla. Kahvitupaa hoitivat Toini Nieminen ja hänen sisarensa Terttu. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Yhteisöllisyydestä huolimatta Kauttuan tehdasyhdyskunta oli hierarkkinen, kuten monet muutkin tuon ajan tehdasyhdyskunnat. Varsinkin 1950- ja 1970-lukujen välisenä aikana yhteisö oli jakautunut suomea puhuviin työläisiin ja ruotsinkielisiin toimihenkilöihin ja johtajiin. Luokkaerot näkyivät sosiaalisessa kanssakäymisessä ja asumismuodoissa.³⁵¹ Suomenkielisillä ja ruotsinkielisillä oli myös omat harrastuksensa ja ajanviettopaikkansa. Työväestön harrastuksia olivat muun muassa kalastus, pilkkiminen, hiihto ja muu urheilu eri muodoissaan. Tennis oli yksinomaan toimihenkilöiden ja johtajien harrastus, ja monien muiden tehdasyhdyskuntien tapaan Kauttualla oli oma tenniskenttä.³⁵² Työväestö kokoontui

vapaa-ajallaan palokunnantalolla tai Kuntola-nimisessä rakennuksessa, joka oli samalla ammattiyhdistystoiminnan keskus. Toimihenkilöt kokoontuivat ruukin vanhassa päärakennuksessa, Klubilla, joka oli tärkeä ruotsinkielisten statusta osoittava paikka: Klubilla suomea puhui ainoastaan palvelusväki.³⁵³

Kevään 1956 yleislakon aikana A. Ahlström Oy kielsi ammattiosastoilta Kuntolan käytön kokous- ja juhlatilana. Tämän johdosta Kauttuan Kirjatyöntekijäin yhdistys ryhtyi suunnittelemaan omaa toimitaloa, Kirjalaa, joka valmistui vielä saman vuoden lopulla. Vuonna 1958 rakennusta laajennettiin ja salin jatkeeksi rakennettiin näyttämötilat.³⁵⁴ Kuvassa Kirjalan näyttämön talkooväkeä syksyllä 1958. Seisomassa vasemmalta lukien Urho Järvinen, Erkki Mäkilä, Pekka Helander ja Toivo Mäkilä. Istumassa vasemmalta lukien Aaro Välinummi, Erkki ja Maire Toivonen sekä Yrjö, Eeva ja Jaakko Virtanen. Kuva: Pekka Helander. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Ruukissa oli jo 1900-luvun alkupuolella työväkeä varten sauna, joka sijaitsi Eurajoen partaalla, Alisenkosken yläpuolelle. Toisen maailmansodan jälkeisen uudisrakentamisen myötä saunarakennus purettiin ja yhtiö rakennutti vuonna 1946 joen varteen uuden yleisen saunan Aino ja Alvar Aallon suunnitelmien pohjalta. Kaksikerroksisen rakennuksen yläkerrassa sijaitsevissa sauna- ja pesutiloissa perheet kävivät kerran viikossa kylpemässä pientä saunamaksua vastaan. Rakennuksen alakerrassa sijaitsevan pesulan palvelut oli tarkoitettu ensi sijassa toimihenkilöitä varten.³⁵⁵ Euran kotiseutuarkisto/tehdasmuseon kokoelmat.

Ruotsinkielisten perheiden lapsille oli tarvetta

saada opetusta omalla äidinkielellään, ja siksi A. Ahlström Oy perusti Kauttualle yksityisen kansakoulun. Koulu oli pieni sekä kooltaan että oppilasmäärältään, ja siksi sitä kutsuttiin epävirallisesti *Lilla skolaniksi*. Ruotsinkielinen kansakoulu toimi vuosina 1948–2002, ja siellä annettiin opetusta luokille 1–4. Oppilasmäärät vaihtelivat vuosittain ja enimmillään koulussa oli 1950-luvulla 27 oppilasta.³⁵⁶ Kuvassa koulun viimeiset oppilaat Tuuli Pihlava, Sonja Mäkelä, Irene Mäkelä, Laura Katila, Alekski Aro-Heinilä, Tomas Tuumi ja Mikko Katila sekä opettaja Pia Lindqvist välitunnilla toukokuussa 2002. Kuva: Mirja Ruohomaa. Alasatakunnan kokoelmat.

A. Ahlström Oy:n vahva paikallinen rooli näkyi varsinkin asuntopolitiikassa. Yhtiö rakennutti asuntoja työntekijöilleen. Enimmillään työsuhdeasuntoja oli noin 440. 1960-luvulla yhtiö ryhtyi tarjoamaan tontteja työläisten ostettavaksi. Vastaavanlaista asuntopolitiikkaa yhtiö harjoitti muillakin tehdaspaikkakunnillaan. Asuntojen suunnitteluun yhtiö käytti sekä rakennusmestareita että nimekkäitä arkkitehteja.³⁵⁷ Työväestön ja toimihenkilöiden asunnot sijoitettiin omille asuinalueilleen. Luokkaerot näkyivät asuntojen koossa, yksilöllisyydessä ja suhteessa ympäristöön. Työväestön asuinalueita olivat Omakotialue, Kiiskinmäki, Mikolanmäki, Vohlonen ja Harola. Lähinnä toimihenkilöitä varten oli Varkaudenmäen asuinalue, jonka rakennuskanta perustui yhtiön Varkauden talotehtaan A-taloihin. Toimihenkilöiden ja ylempien toimihenkilöiden asuntoja oli myös Pyhäjärven tuntumassa Lohiluoman alueella.³⁵⁸

1970- ja 1980-luvut merkitsivät murrosta Kauttuan tehdasyhdyskunnalle ja sen yhteisölle. A. Ahlström Oy ryhtyi myymään rakennuttamiaan asuntoja vuokralaisilleen ja muille yksityishenkilöille. Tehtaan asunnoista tuli yksityiskoteja, ja asuntoalueille alkoi muuttaa asukkaita tehtaan ulkopuolelta ja toisilta paikkakunnilta.³⁵⁹ Tehdasyhdyskuntaa määrittänyt

ruotsinkielisyys alkoi kadota 1980-luvulla. Ruotsin kielen asema teollisuusyritysten virkakielenä oli yleisesti hiipunut, ja globalisaatio toi mukanaan englannin kielen. Lisäksi monet ruotsinkielisistä toimihenkilöistä muuttivat eläköitymisen jälkeen pois Kauttualta.³⁶⁰ Lukuisat 2000-luvun alun yrityskaupat muuttivat Kauttuan teollista toimijakenttää. 2010-luvun lopulla toimijoita oli useita, mutta Ahlströmin teollinen tuotanto oli päättynyt. A. Ahlström Oy:n tehtaiden ympärille aikanaan syntynyt tehdasyhteisö ja ahlströmiläinen henki olivat kadonneet jo tätä aiemmin.

A. Ahlström Oy lahjoitti sodan jälkeen rintamalta palaaville, yhtiön palveluksessa olleille henkilöille tonttimaata Luisterista, jonne alkoi nopeasti rakentua Asevelikylän asuinalue.³⁶¹ Kuva: K. J. Pohjola. Euran kotiseutuarkisto/tehdasmuseon kokoelmat.

Omakotialue Kauttuan Mikolanvainiolla. Ensimmäisiä taloja työväestölle ryhdyttiin rakentamaan vuonna 1937, mutta varsinaisesti asuinalue rakennettiin vasta 1940-luvun alkuvuosina. Elokuussa 1946 asuinalueella järjestettiin kolmen asunnon asuntonäyttely Maire Gullichsenin toimesta.³⁶² Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Lohiluoman asuntoalueelle 1960-luvun aikana valmistuneita A. Ahlström Oy:n toimihenkilöiden rivitaloasuntoja. Euran kotiseutuarkisto/tehdasmuseon kokoelmat.

1970-luvun alussa jalostamon läheisyyteen valmistuneet, työväestölle tarkoitetut kerrostalot olivat A. Ahlström Oy:n viimeinen asuntorakennuskohde Kauttualla. Euran kotiseutuarkisto/tehdasmuseon kokoelmat.

Arkkitehti Alvar Aalto ja Kauttua

Arkkitehti Alvar Aalosta (1896–1976) tuli 1930-luvulla A. Ahlström Oy:n luottoarkkitehti. Tehdasyhdyskuntien kehittäminen funktionalististen periaatteiden mukaan oli yhtiön keskeisenä tavoitteena, ja kehityksen taustavoimana toimi A. Ahlström Oy:n johtajapariskunta Harry (1902–1954) ja Maire Gullichsen (o.s. Ahlström, 1907–1990). Gullichsenit olivat kiinnostuneita taiteesta ja modernista arkkitehtuurista sekä yhteiskunnallisista uudistuksista. Asuinympäristöjen kehittämisessä ryhdyttiin korostamaan omakotiasumisen merkitystä. Yhteiskunnallisille näkemyksilleen ja suunnitelmilleen Gullichsenit saivat pontta ystävystyttyään arkkitehtipariskunta Alvar Aallon ja Aino Aallon (1894–1949) kanssa.

Alvar Aalto laati Kauttualle vuosina 1937–1938 yhdyskunnan vanhan keskustan tuntumassa sijaitsevaan mäenrinteeseen lukuisia kaava- ja rakennussuunnitelmia. Suunnitelmista

keskeisin tyyppi oli monikerroksinen, rinteeseen pystysuoraan porrastettu rakennus, jonka kerroksiin päästiin suoraan ilman kerrostaloille ominaisia portaikkoja. Tämä valittiin aloituskohteeksi, mutta vain yksi porrastalo ehti valmistua vuonna 1938 ennen kuin alueen rakentaminen keskeytyi toisen maailmansodan takia.³⁶³

1940-luku oli Kauttualla vilkkainta asuntorakentamisen aikaa. Rakentaminen perustui uuteen, nopeampaan puurakennustekniikkaan, joka korvasi perinteisen hirsirakentamisen. Alvar Aallolla ja hänen toimistollaan oli merkittävä rooli 1940-luvun kasvuvaiheessa. Aalto suunnitteli A. Ahlström Oy:n Varkauden puutalotehtaalle perusvalikoiman tyyppitaloja (A-talot) sekä kaavoitti Kauttuan yhdyskuntaa osa- ja yleiskaavoin.³⁶⁴

Vuosina 1937–1938 Alvar Aallon Kauttualle

suunnittelemissa rakennuksista toteutui vuonna 1938 vain yksi, rinteeseen porrasmaisesti laskeutuva Terassitalo. Ylemmän toimihenkilöstön asunnoiksi tarkoitettu rakennus oli 2020-luvun kynnyksellä edelleen asuinkäytössä, mutta yksi asunnoista toimi Alvar ja Aino Aallon tuotantoa esittelevänä näyttelytilana. Kuva on vuodelta 1947. Kuva: Matti Pietinen. Museoviraston kokoelmat.

Kauttuan tehtaiden toimihenkilöille tarkoitettuja

asuntoja Varkaudenmäen Timmintiellä. Alvar Aallon toimiston suunnittelemat talot olivat yhtiön Varkauden talotehtaan tuotantoa. Kuva on vuodelta 1999, jolloin talot olivat asukkaiden yksityisomistuksessa. Kuva: Pekka Helander. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

YHDISTYSTOIMINTAA 1940-LUVUN LOPULTA 2000-LUVULLE

Sotien jälkeen syntyneet yhdistykset

Yhdistystoiminta elpyi ja vilkastui Suomessa sotien jälkeen, vaikka moni yhdistys ja muutama valtakunnallinen järjestö olikin rauhansopimuksen nojalla lakkautettu. Moni seura jatkoi toimintaansa ja uusia seuroja syntyi ympäri maata. Ihmiset liittyivät jäseniksi etenkin urheiluseuroihin, metsästysseuroihin, marittayhdistyksiin, kotiseutuyhdistyksiin ja vapaaehtoisiin palokuntiin. Myös työväenyhdistysten ja nuorisoseurojen kulttuuri- ja harrastustoiminta virisi sotien jälkeen.³⁶⁵

Suoraan sotien seurauksena syntyneitä yhdistyksiä olivat Sotainvalidien Veljesliiton paikalliset alaosastot, entisten sotilaiden toverikunnat, kaatuneitten omaisten yhdistykset sekä siirtokarjalaisten perustamat yhdistykset. Euran seudulla perustettiin 1940-luvun puolivälissä Entisten Sotilaiden Euran ja ympäristökuntien Toverikunta, Sotainvalidien veljesliiton Euran osasto, Sotainvalidien Veljesliiton Kiukaisten-Panelian osasto, Sotainvalidien Veljesliiton Honkilahden-Hinnerjoen alaosasto, Entisten Sotilaiden Naarjoen-Turajärven Toverikunta, Entisten Sotilaiden Panelian Toverikunta sekä Kaatuneitten Omaiset Eura ry. Samaan aikaan omia yhdistyksiään perusti myös Euraan, Kiukaisiin, Honkilahteen ja Hinnerjoelle muuttanut karjalainen siirtoväki.³⁶⁶

Sotainvalidien Veljesliiton Euran osasto järjesti

pilkkikilpailut Pyhäjärvellä 10. huhtikuuta vuonna 1961. Kuvassa kilpailuun osallistuneet osaston jäsenet osaston saunatuvan seinustalla: Esko Ahti, Pauli Tammiranta, Aarne Rosendahl, Kauko Kivinen, Esko Julin, Erkki Toivonen, Toivo Antonen, Matti Fred, Antti A. Soupas, Olavi Salo ja Pauli Linnemäki. Kuva: Pekka Helander. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Vapaaehtoisia palokuntia Euran seudulla oli jo ennen sotia toiminnassa kuusi ja seitsemäs, Länsi-Euran VPK sai alkunsa vuonna 1946. Sotien jälkeen vapaaehtoiset palokunnat perustivat poika- ja naisosastoja. Esimerkiksi Kauttuan Tehtaiden VPK perusti poikaosaston vuonna 1947.³⁶⁷ Metsästysseuroja Euran seudulla oli perustettu jo 1920- ja 1930-luvuilla: Lapin-Hinnerjoen metsästyshoito- ja ampumaseura r. y. (1926), Panelian Metsästysseura (1928), Kiukaisten Metsästäjät (1932) ja Lallin Pojat ry (1933). Sotien jälkeen syntyivät Honkilahden Eräveikot ry (1945) ja Hinnerjoen Salo-Veikot ry (1951).

Urheiluharrastusten suosio kasvoi merkittävästi sotien jälkeen ja uusia urheiluseuroja syntyi runsaasti. Euran seudulla alkunsa saivat Voimistelu- ja Urheiluseura Kiukaisten Kisailijat ry (1945), Eura-Kauttuan Urheilijat ry (1945), Kiukaisten Naisvoimistelijat r.y. (1946) sekä Voimistelu- ja urheiluseura Panelian Toive r.y. (1946).³⁶⁸ Jo asemansa vakiinnuttaneet urheiluseurat alkoivat sotien jälkeen elvyttää lamaannuksissa ollutta toimintaansa. Hinnerjoen Yritys otti vuonna 1945 ohjelmaansa uuden lajin, suunnistuksen, joka saavutti heti suuren suosion. Seuran jäsen Paavo Selimo sai ensimmäisenä satakuntalaisena suunnistuksen mestarimerkin. Hän myös toimi pitkään Yrityksen suunnistajien kouluttajana.³⁶⁹

Kiukaisten Kisailijoiden urheilijoita TUL:n liittouhlilla vuonna 1946. Eturivissä vasemmalta lukien: E. Snäll, H. Koivisto, I. Siren, A. Fält, O. Koivisto, M. Malmi, V. Viljanen. Ylärivissä vasemmalta lukien A. Saine, M. Alanne, E. Aaltonen, V. Osmanen ja L. Heine. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Kauttuan Ilmailukerho

Purjelento- ja lennokkiharrastus nousi nuorisoon toisen maailmansodan jälkeen. Vuonna 1947 Suomessa toimi noin 70 purjelentokerhoa sekä noin 80 lennokkikerhoa. Myös monessa nuorisojärjestössä harrastettiin lennokkien rakentamista.³⁷⁰ Kauttuan lennokkikerho³⁷¹ laajeni huhtikuussa 1948 käsittämään myös purjelentojaoston. Samalla nimi muuttui Kauttuan Ilmailukerhoksi. Purjelentojaoston alulle panijoita olivat paikkakunnalle

muuttanut, tunnettu purjelentäjä, Pentti Sutinen sekä jatkosodassa kunnostautunut, viipurilaissyntyinen hävittäjälentäjä, Emil Vesa. Mukana juonessa olivat myös Veikko Päivistö ja Ahto Seppänen.³⁷² Ilmailukerhon ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Kauttuan tehtaiden isännöitsijä Harry Etholén. Vuotta myöhemmin pestin otti vastaan teollisuusmies ja intohimoinen purjelennon harrastaja Erik Silfverberg, joka hoiti tehtävää neljännesvuosisadan ajan.³⁷³

Ensimmäiset lennot Kauttuan Ilmailukerho suoritti vuoden 1949 alussa Suomen Ilmailuliitolta vuokraamallaan alkeiskoneella. Hinausauto, jota tarvittiin purjelentokoneen taivaalle saamiseen, vuokrattiin A. Ahlström Oy:ltä. Myöhemmin kerho osti tarkoitukseen Buick-merkkisen auton. Ensimmäisen oman koneensa kerho hankki vielä vuoden 1949 puolella. Se oli alkeisliitokone SG-38 (Schulgleiter), jonka tunnus oli SG-7.³⁷⁴ Koneen tarina sai surullisen lopun maaliskuun 23. päivänä vuonna 1951, kun se joutui päivän neljännellä lennolla hinauksesta pystysyöksyyn ja putosi maahan. Koneetta ohjannut 18-vuotias kauttualaistuorokainen, Ossi Suominen, menehtyi matkalla kunnanlääkärin vastaanotolle. Onnettomuuden syy ei selvinnyt.³⁷⁵

Kerhohuoneena ja verstaana ilmailukerholaiset saivat alkuvuosina käyttää A. Ahlström Oy:n ammattikoulutaltoa. Sittemmin kerholaiset rakensivat itselleen parakin messuhallin läheisyyteen.³⁷⁶ Lentokenttää ei Eurassa vielä tuolloin ollut, joten lennot suoritettiin kesäisin Kokemäellä Piikajärven kentältä ja talvikaudella Pyhäjärven jäältä.³⁷⁷ *Kunnallis-Sanomat* kertoi maaliskuussa 1957, että Pyhäjärven pohjoispäähän, Kauttuan lahteen, oli aurattu noin neljä kilometriä pitkä ja 7–8 metriä leveä jäärata.³⁷⁸ Purjekoneen säilytyspaikasta messuhallin takaa oli matkaa Pyhäjärven rantaan noin kilometri. Kerholaiset kuljettivat koneen jäälle ja takaisin aluksi osiin purettuna. Suuren vaivannäön palkkana oli pisimmillään muutaman minuutin ja lyhyimmillään 15 sekunnin lento.³⁷⁹

Kauttuan Ilmailukerhon jäsenten itse rakentama PIK-5b – purjekone (OH-PAY), valmistui keväällä 1957. Matti Päivistö ja Lasse Virtanen rakensivat sen pääosin Jämillä ja viimeistely tapahtui Kauttualla. Kaksi vuotta myöhemmin kerho hankki 2-paikkaisen, puolalaisen koulukoneen SZD-10bis Czaplan³⁸⁰ (OH-KCC).³⁸¹ Vuoden 1967 huhtikuun lopulle mennessä ensiksi mainitulla koneella oli tehty noin 1000 starttia ja jälkimmäisellä 1600.³⁸² Ilmailukerhon parakki jouduttiin purkamaan tiejärjestelyjen takia 1960-luvulla ja kerholaiset kunnostivat Ahlström Oy:n tuella uudeksi kerhohuoneistoksi osan tehtaan entisestä kutomorakennuksesta.³⁸³

1960-luvun lopulla Kauttuan Ilmailukerhon toiminta muuttui, kun kerholaiset päättivät luopua liito- ja purjelentotoiminnasta ja siirtyä moottorilentokaudelle. Kerhon vuosikokous päätti vuonna 1967 rakentaa moottorikoneen hinaus- ja koulukoneeksi. Kerho sai hanketta varten paljon lahjoituksia. PIK-15 Hinu -tyyppistä konetta rakennettiin pari vuotta ja työtunteja kertyi 5 400.³⁸⁴ Kerholaiset lensivät Hinulla kahden vuoden ja kolmen kuukauden aikana noin 430 tuntia. Tämän jälkeen ilmailukerho myi³⁸⁵ koneen, sillä kaksipaikkaisena se ei soveltunut matkakoneeksi. Hinun tilalle kerho hankki runsaat kaksi vuotta Kajaanin Ilmailukerhon käytössä olleen Rallye Commodore 180:n (OH-SCD). Konetta käytettiin kerholaisten matkakoneena ja A. Ahlström Oy:n tilauslentoihin.³⁸⁶

Kauttuan Ilmailukerhon ensimmäinen moottorilentokone, PIK-15 Hinu valmistui maaliskuussa 1969. Satakunnan Kansan kokoelmat.

Lentokentän rakentaminen Euraan tuli ajankohtaiseksi 1970-luvun alussa, jolloin Suomessa rakennettiin useita uusia pienlentokenttiä. Kauttualla lentokentän aikaan saamista ajoi ilmailukerhon lisäksi Ahlström Oy. Yhtiö osoitti kentälle paikaksi omistamansa metsäpaloaukean ja luovutti sen ilmailukerhon käyttöön. Pyhäjärven lentokentäksi alun perin ristityn kentän rakentaminen käynnistyi rahoitusasioiden selkeydyttyä vuoden 1972 kesäkuussa. Ensimmäinen lentokone laskeutui kentälle syyskuun 17. päivänä. Kentän rakennusmateriaalina käytettiin sorakuopasta nostettujen massojen lisäksi jätepaperia. Avajaisia juhlittiin lokakuussa ja kentän nimi vaihtui Euran lentokentäksi.³⁸⁷

Ensimmäinen ilmailukerhon käytössä olleista kolmesta Piper Cherokee -koneesta saapui Kauttualle vuoden 1971 alussa. Kone oli kerholla vain vuokralla ja se palautettiin saman vuoden lopulla omistajalleen. Vuosina 1973–1977 ilmailukerholla oli osuus Tampereelta hankittuun SZD-9bis 1d Bocian – purjekoneeseen (OH-298), jonka muut osakkaat olivat Kokemäen ja Rauman ilmailukerhot. Toinen Piper Cherokee (OH-PCL), jonka osamaksuksi kerho myi Commodore-koneensa, saapui Kauttualle lokakuussa 1974. Cherokee palveli myös kulovalvontakoneena ja toisinaan sillä kuljetettiin Ahlström Oy:n rahtia. Kone oli

kerholaisten käytössä yli 16 vuotta. Maaliskuussa 1989 Cherokeeen tie päättyi kiitotie 11:n vasempaan laitaan epäonnistuneen laskeutumisen jälkeen.³⁸⁸

Keväällä 1988 Kauttuan Ilmailukerhossa oli noin 50 jäsentä. Uusia lentäjiä koulutettiin jatkuvasti, ja elokuussa Yhdysvalloista saapui kerhon uusin tulokas Cessna 172P (OH-COB). Kesällä 1990 kerho osti kaksi uutta konetta: Piper Cherokeeen (OH-PDF) ja Cessna 152:n (OH-CMJ) koulukoneeksi. Näin ollen kerholla oli käytössään kolme konetta ja toiminta oli erittäin vilkasta. Lennonopettajia oli kolme. Syksyllä Cessna 172P vaurioitui pitkäksi menneessä laskussa. Laskutelineensä ja potkurinsa menettänyt kone korjattiin ja se palasi käyttöön joksikin aikaa. Lopulta kerho myi koneen Saksaan. Cherokee palveli kerholaisia 17 vuotta, kunnes se vuonna 2007 sai väistyä uuden Cessna 172:n (OH-COV) tieltä.³⁸⁹

Vuoden 2011 alussa Kauttuan Ilmailukerho otti käyttöönsä uuden ultrakevytkoneen, Flight Design CTSW:n (OH-U552). Kesän aikana kerho koulutti puolenkymmentä ultralentäjää. Moottorilento jatkui kuten ennenkin. Kerhossa oli 2010-luvun alkupuolella sata jäsentä, kolme lennonopettajaa ja kaksi lentokonetta.³⁹⁰

Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Euran osasto

Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seura perustettiin toukokuussa 1940, mutta sen toiminta jäi lyhytaikaiseksi. Suomen hallitus pelkäsi, että Neuvostoliitto käyttäisi seuraa omiin tarkoituksiinsa Moskovan rauhansopimusta seuranneissa epävarmoissa olosuhteissa.³⁹¹ Euran alaosasto perustettiin syksyllä 1940 salassa viranomaisten katseilta: ”(...) me mentii raumal ja siel oli se semmone aluejärjestäjä ko tätä hommas tätä rauha ja ystävyysseuraa. Ko me mentii semmosee pienee kämppää sin raumal, meit oli kolme neljä miestä, ni yksitellen täyty mennä ettei ohrana kytänny sitte.” Osastoon liittyi noin 40 jäsentä.³⁹² Sisäministeriö ajoi Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran lakkauttamista ja Helsingin raastuvanoikeus antoi lakkautusmääräyksen joulukuun 23. päivä vuonna 1940.³⁹³

Jatkosodan päätyttyä eri kansalaispiireissä heräsi uudestaan ajatus perustaa järjestö ystävällisten ja luottamuksellisten suhteiden aikaansaamiseksi ja ylläpitämiseksi Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Helsingissä perustettiin syksyllä 1944 keskusjärjestö nimellä Suomi-Neuvostoliitto-Seura (SN-Seura), jonka alaosastoja syntyi pian eri puolille maata. Eurassa joukko asianharrastajia kokoontui 19. marraskuuta vuonna 1944 Euran työväentalolle keskustelutilaisuuteen, johon SN-Seuran keskusjohtokunta oli lähettänyt asiaa esittelemään toimitsija Juho Mäkelän. Kokous päätti yksimielisesti perustaa SN-Seuran Euran alaosaston. Osastoon liittyi 27 jäsentä.³⁹⁴ SN-Seuran alaosastoja perustettiin Euran seudulla muitakin. Vuonna 1945 toiminnassa olivat ainakin Kiukaisten, Naarjoen-Turajärven sekä Honkilahden osastot.³⁹⁵

Euran paikallisosaston ensimmäisenä puheenjohtajana toimi työnjohtaja Antti Rähä, varapuheenjohtajina toimitusjohtaja Mikko Pohja ja työmies Frans Heliluoto, sihteerinä ja rahastonhoitajana sosiaalipäällikkö K. V. Sundén, jäsenkirjurina työmies Uuno Viljanen sekä muina jäseninä isännöitsijä Gunnar Hamberg, kirvesmiehet Aug. Nieminen, Olavi Palmu ja maanviljelijä Lauri Ruohomaa. Osasto keskittyi aluksi lähinnä jäsenhankintaan, mikä onnistuikin hyvin: vuoden vaihteessa jäseniä oli jo 167. Osasto olisi halunnut lainata keskusseuralta Stalingrad-filmin kopion järjestääkseen elokuvaesityksiä, mutta elokuva ei ollut saatavilla.³⁹⁶

Jäsenhankinta jatkui menestyksekkäästi myös seuraavana vuonna, ja vuoden lopulla jäseniä oli 254. Suuresta jäsenkunnasta huolimatta varsinaisen toiminta oli johtokunnan mukaan laimeaa. Osasyynä tähän oli sopivan juhla- ja kokoushuoneen puute. Osasto järjesti vuoden aikana muutamia ohjelmallisia kokouksia ja yhden elokuvanäytöksen.³⁹⁷ Venäjän kielen

opintojen aloittamisestakin keskusteltiin, mutta lopulta halukkaita oppilaita ei ollut tarpeeksi.³⁹⁸ SN-Seuran historiaa tutkineen Kaisa Kinnusen mukaan monet liittyivät vuosina 1944–1945 seuraan yksinkertaisesti siksi, että olivat saaneet sodasta tarpeekseen ja halusivat toimia omalta osaltaan rauhan säilyttämiseksi. Osa taas halusi ottaa ystävyysseuran jäsenkirjan eräänlaiseksi henkivakuutukseksi vastaisuuden varalle epävarmoissa yhteiskunnallisissa oloissa. Tällaiset jäsenet eivät yleensä osallistuneet seuran toimintaan kovin aktiivisesti.³⁹⁹

Euran osaston ohjelmallisissa kokouksissa kuultiin puheita ja toisinaan musiikkiesityksiä. Puheet käsitelivät usein Suomen ja Neuvostoliiton suhteita sekä Neuvostoliiton historiaa. SN-Seura toimi syksystä 1944 kevääseen 1946 vahvana poliittisena kansanliikkeenä ottaen kantaa yleispolitiikkaan ja kasvattaen suomalaisia uuteen ulkopoliittiseen ajatteluun.⁴⁰⁰ Eräässä Euran osaston kuukausikokouksessa SN-Seuran Porin piirin edustaja Wallin totesi, että SN-Seuran oli tarkkailtava poliittista kehitystä, etteivät maassa enää pääsisi toimimaan voimat, jotka olivat lietsoneet sotaa. Hänen mukaansa Euran osastonkin oli etsittävä keinoja, joilla Suomen ja Neuvostoliiton ystävällisiä suhteita niin talouden kuin kulttuurinkin alalla voitaisiin lujittaa.⁴⁰¹ Johtokunnan kokouksessa puolestaan jouduttiin äänestämään erään henkilön jäsenhakemuksen hyväksymisestä. Hakemus hylättiin äänin 5–2 sillä perusteella, että kyseinen henkilö oli osallistunut metsäkaartilaisten etsiskelyyn ja esiintynyt halveksivasti työläisiä kohtaan.⁴⁰²

Vuosina 1946–1948 poliittinen toiminta jäi SN-seurassa taka-alalle ja valistus- ja kulttuurityön merkitys kasvoi.⁴⁰³ Euran osaston toiminta oli laimeaa ja keskittyi pääasiassa elokuvaesitysten järjestämiseen. Taloudellista tukea osasto sai A. Ahlström Oy:ltä, joka antoi käyttää Palokunnantaloa kokoushuoneena. Euran kunta sen sijaan antoi kieltävän vastauksen osaston avustusanomukseen.⁴⁰⁴ Vuodesta 1948 lähtien osasto alkoi järjestää erilaisia retkiä. Ensimmäinen kevätretki suuntautui Kokemäelle. Osasto järjesti myös autokuljetuksia Helsingin Messuhallissa pidetyille Neuvostoliiton teollisuusmessuille, joihin tutustui noin 150 euralaista.⁴⁰⁵

1950-luvun alussa Euran osastossa oli enää 40 jäsenmaksunsa maksanutta jäsentä.⁴⁰⁶ Osasto koetti piristää toimintaansa järjestämällä ystävyyskuukauden juhlan Kauttuan VPK:n talolla. Juhlaan osallistui 120 henkeä ja sen ohjelmassa oli tervehdyspuhe, runo, elokuvaesitys sekä kansanedustaja Antto Brunnilan puhe.⁴⁰⁷ Marraskuussa 1954 osasto vietti 10-vuotisjuhlaansa Euran Työväentalolla ja samana vuonna osasto sai kunnalta 15 000

markan avustuksen.⁴⁰⁸ Muutaman aktiivin ponnisteluista huolimatta osaston toiminta hiljeni 1950-luvun puolivälin jälkeen useaksi vuodeksi. Vain innokkaimmat jäsenet myivät edelleen piirin arpoja ja järjestivät elokuvaesityksiä.⁴⁰⁹

Uutta tuulta purjeisiinsa Euran osasto sai 1970-luvulle tultaessa, sillä keskusjärjestö Suomi-Neuvostoliitto-Seura eli tuolloin nousukautta. Satakunnan piiri kutsui maaliskuussa 1971 euralaisia koolle päättämään osaston toiminnan elvyttämisestä. Tämän jälkeen osasto järjesti Euran Paperin ruokalan kabinetissa vuosikokouksen, jossa se määritteli toimintamallinsa: Tarkoitus oli toimia eri kansalaispiirien kulttuuri- ja yhteistyöjärjestönä, lähentää Suomen ja Neuvostoliiton kansojen ystävyyttä ja yhteistyötä kulttuuri-, matkailu-, tiedotus- ja valistustoiminnan välityksellä sekä syventää ja laajentaa maiden välisiä luottamuksellisia suhteita.⁴¹⁰

Euran osaston toiminta oli 1970-luvulla vireää ja monipuolista. Se otti osaa SN-Seuran Satakunnan piirin vuosittaisiin toimintakilpailuihin, joissa päähuomio asetettiin jäsenhankintakampanjalle ja järjestötoiminnan tehostamiselle.⁴¹¹ Jäsenet solmivat henkilö- ja osastokohtaisia ystävyyssuhteita Petroskoista saapuneen Neuvosto-Karjalaisen ohjelmayhtyeen sekä kahden valtuuskunnan kanssa. Lisäksi osasto teki ahkerasti matkoja erilaisiin vierailuesityksiin, konsertteihin ja ystävyystilaisuuksiin sekä jatkoi elokuvanäytöksien järjestämistä. Kesäkuussa 1976 osasto teki matkan Moskovaan. Osasto alkoi myös hyväksyä yhteisöjäseniä, joista ensimmäinen oli Kauttuan tehtaiden edustus. Jäsenmäärä oli vuoden 1972 päättyessä 82. Osaston puheenjohtajana oli Kalevi Lehtinen, varapuheenjohtajana Matti Piuholta, sihteerinä Erkki Toivola, rahastonhoitajana Heimo Juhola ja muina jäseninä Timo Nurmi, Stig Törnqvist, Erkki Nurminen, Tauno Kuusela, Jorma Valta, Eino Meriläinen, Martti Varis, Päivi Salo, Pekka Leino, Pentti Vihavainen ja Jukka Suvio.⁴¹²

Suomi-Neuvostoliitto-seuran Euran osasto vietti 30-vuotisjuhlaansa marraskuussa 1974. Perustajajäsenistä paikalla olleet Uuno Viljanen ja Lauri Ruohomaa saivat neilikan rintaansa.⁴¹³ Alasatakunnan kokoelmat.

1980-luvulla Euran osasto panosti erityisesti matkailuun pitämällä vuosittaisia matkailuiltoja ja järjestämällä turistimatkoja Neuvostoliittoon. Vuonna 1984 sai alkunsa Euraan perustettu SN-Seuran Palvelupiste. Ajatuksen palvelupisteestä oli keksinyt euralainen Terttu Niemi. Palvelupiste toimi matkatoimistona ja tarjosi osaston jäsenille kaikkia piiritoimiston palveluja. Matkatoimisto välitti kaikenlaisia turistimatkoja, mutta suosituimpia olivat Neuvostoliittoon suuntautuneet matkat. Palvelupisteestä sai myös ostaa kasetteja, levyjä, leluja ja kirjallisuutta. Sen pyöri aluksi talkoovoimin, mutta myöhemmin palkattiin vakinainen työntekijä.⁴¹⁴

Matkailutoiminnan lisäksi Euran osastolla oli paljon muutakin toimintaa: Osasto myi piirin arpoja, teki yhteistyötä naapurikuntien paikallisosastojen kanssa, myönsi stipendejä Euran lukion parhaiten menestyneille venäjän kielen opiskelijoille sekä ylläpiti venäjän kielen opintokerhoa.⁴¹⁵ Vuonna 1989, kun Euran yläasteen yhdeksäsluokkalaiset tekivät luokkaretken Leningradiin, osaston matkailuasiamies toimi matkan johtajana. Lisäksi osasto avusti retkeä 500 markalla.⁴¹⁶ Osaston jäsenmäärä oli korkeimmillaan vuonna 1986, jolloin jäseniä oli 420, (yhteisöjäseniä 14).⁴¹⁷

Neuvostoliiton hajoaminen vuonna 1991 vaikutti merkittävästi Euran osaston jäsenmäärään, joka putosi reilusta 400:sta 184 jäseneseen.⁴¹⁸ Seuraavana vuonna Suomi-Neuvostoliitto-Seuran nimi muuttui Suomen ja Venäjän kansojen ystävyysseuraksi, ja samalla myös alaosastojen nimet muuttuivat saman kaavan mukaisesti.⁴¹⁹ Vuonna 1993 Euran osaston toimintaan kuului muun muassa teatterimatka Poriin, saunaillat Kokemäen ja Kiukaisten osastojen luona ja matka Kronstadtiin.⁴²⁰ Marraskuussa 1994 Euran osaston puheenjohtaja Terttu Niemi totesi *Satakunnan Kansan* haastattelussa, että Suomessa vallitseva ilmapiiri suhteessa Venäjään oli kaksijakoinen: iso naapuria pidettiin uhkana ja ryssittely oli tavallista. Euran osastossa oli tuolloin noin 100 toimivaa jäsentä.⁴²¹

Euran osaston jäsenmäärä laski tasaisesti 1990-luvun puolivälin jälkeen, mutta samalla yhteistyö naapurikuntien osastojen kanssa tiivistyi. Vuonna 1996 osaston nimeksi tuli Suomi-Venäjä-Seuran Euran osasto.⁴²² Vuonna 1998 osasto yhdistyi Kiukaisten, Lapin ja Säskylän osastojen kanssa Ala-Satakunnan osastoksi. 2000-luvun alussa osastoon liittyivät Vampula ja Yläne. Terttu Niemi jatkoi osaston puheenjohtajana vuoteen 2012, jonka jälkeen tehtävää hoiti yläneläinen Simo Rantanen. Vuonna 2018 puheenjohtajan pestin otti vastaan yläneläinen Pirjo Saari. Vuonna 2021 osaston jäsenmäärä oli 48, josta noin neljäsosa oli euralaisia. Ala-Satakunnan osaston toimintaan kuului 2000-luvulla muun muassa

konserttimatkoja, virkistyspäiviä, bussimatkoja Viipuriin ja Pietariin sekä jokavuotinen Satakunnan varavankilan alueella sijaitsevan neuvostosotilaiden hautamuistomerkin ympäristön siivous ja kukkien lasku.⁴²³

Urheilun erikoisseuroja

1960-luvulle tultaessa urheilun yleisseurat olivat vakiinnuttaneet asemansa Euran seudulla, mutta muutama uusikin perustettiin: Länsi-Euran työväen urheilijat ry (1961) ja Euran Työväen Urheilijat ry (1963). Honkilahden Vesat ry eriytyi itsenäiseksi seuraksi Honkilahden Nuorisoseuran alaisuudesta vuonna 1976. Erikoisseuroja ryhdyttiin perustamaan 1950- ja 1960-luvuilla. Jalkapalloseura Euran Pallo ry aloitti toimintansa vuonna 1954.⁴²⁴ Kauttuan Tennisclub sai alkunsa A. Ahlström Oy:n piirissä 1950-luvulla, mutta rekisteröitiin vasta vuonna 1968.⁴²⁵ Euran Seudun Ampujat ry perustettiin vuonna 1960.⁴²⁶

Vuonna 1971 alkunsa sai Euran Urheiluautoilijat ry. Ensimmäinen seuran järjestämä kilpailu oli kesäkuussa 1971 ajettu Kiperin Kiharat. Vuosi 1978 oli erityisen toimintarikas: seura järjesti Kimble-rallin, joka oli ensimmäinen rallikilpailu Eurassa, viimeiset eli VIII Kiperin Kiharat sekä ensimmäisen JM-kilpailun. Lisäksi seura perusti mikroautoilujaoston.⁴²⁷ Pari vuotta myöhemmin jaostossa oli noin 70 jäsentä. Suurin osa oli noin 10-vuotiaita poikia, mutta joukossa oli myös muutama tyttö. Autoja jaoston jäsenillä oli 25 ja rakenteilla oli 15 autoa. Jaoston vetäjänä toimi Jukka Lönnberg. Mikroautoilijat kävivät aluksi harjoittelemassa Mynämäessä, jossa sijaitsi lähin rata.⁴²⁸ Vuonna 1982 Euran Urheiluautoilijat rakensivat Kauttuan lentokentän viereen mikroautoradan. Rata oli niin paikallisten kuin ulkopaikkakuntalaistenkin mikroautoharrastajien käytössä ja siellä järjestettiin myös kansallisia kilpailuja.⁴²⁹

Talvella 1976 Euran Urheiluautoilijat järjestivät Kiperin Jääkiharat (jääradan SM-osakilpailu) Myllyojanlahdella. Kuvassa euralaisista kilpailuun

osallistuneista Jukka Lönnberg ja Hannu Vuori. Kuva: Ilkka Huttunen. Ilkka Huttusen kotiarkiston kokoelmat.

Keilailua Eurassa päästiin harrastamaan syksyllä 1974, kun kunnan urheilutalo valmistui. Urheilutalossa oli kuusiratainen keilahalli. Vuoden 1975 alussa paikkakunnalla oli jo 150 rekisteröityä keilaajaa ja seitsemän keilaseuraa.⁴³⁰ Palloilulajeihin erikoistuneita uusia seuroja syntyi Euran seudulla 1980- ja 1990-luvuilla useita: Käsipalloseura Eura r.y., Sata-Volley 88 r.y., Team Kievari (kaukalopallo ja jalkapallo), Euran Veivi ry (sulkapallo ja koripallo), Länsi-Euran Palloilijat ry (kaukalopallo ja muut joukkuepalloilulajit), Euran Kaukalopalloseura Oilers ry, Euran FBT Skillers ry (salibandy) ja Kiukaisten Jääkolkaajat r.y. Vuonna 2000 Euran Raikun lentopallonaiset perustivat LiigaEura -nimisen naisten lentopalloseuran. LiigaEura pelasi Lentopallon Mestaruusliigassa, kunnes se putosi pääsarjasta kauden 2013–2014 päätteeksi ja lopetti toimintansa taloudellisten vaikeuksien vuoksi.⁴³¹

Eurajoen ja Pyhäjärven tarjoamia harrastusmahdollisuuksia hyödynsivät melontaseurat ja urheilukalastajat. Euran kanoottiklubi perustettiin vuonna 1989. Myös Honkilahdessa ja Hinnerjoella oli omat melontaseuransa: Honkilahden Mela-Vesat ja Hinnerjoen jokimaratoonarit. Melontaseurat tarjosivat melontaretkiä, melontakursseja, pelastautumisharjoituksia, kajakkien ja kanoottien vuokrausta sekä melontavalmennusta. Euran kanoottiklubissa oli 2020-luvulle tultaessa lähes 100 jäsentä. Seuran toiminta jakautui harrastus- ja kilpailumelontaan.⁴³² Kauttuan Tehtaiden Urheilukalastajat merkittiin yhdistysrekisteriin jo vuonna 1960.⁴³³ Vetouistelun erikoisseura Alasatakunnan vetouistelijat ry (ASVU) perustettiin vuonna 1991.⁴³⁴

Itämaisista kamppailulajeista Euran seudulle rantautui ensimmäisenä judo. Euran Judokat ry rekisteröitiin keväällä 1972.⁴³⁵ 1990-luvulla Eurassa alettiin harrastaa taekwondo ja karatea. Karaten paikkakunnalle toi vuonna 1997 Honkilahteen muuttanut Kai Keinänen. Seuran harjoitukset pidettiin Honkilahteen kylällä, Sampon pajan tatamilla. Seuran saavutuksiin kuului vuoteen 2021 tultaessa kymmeniä nuorten suomenmestaruuksia ja viisi aikuisten suomenmestaruutta. Pohjoismaiden mestaruuksia oli kolme.⁴³⁶ Kai Keinänen tytär Titta Keinänen voitti EM-pronssia vuonna 2019.⁴³⁷ Taekwondo koki uuden tulemisen Eurassa vuonna 2011, kun Erik Pohjonen ja Jenni Pohjonen perustivat Yong Taekwondo -nimisen seuran Kauttualle. Harjoituksia pidettiin myös Hinnerjoella, Honkilahdessa ja Paneliassa.⁴³⁸

Euran Karataseuran menestyneitä nuoria urheilijoita vuonna 2006: Emma Aronen, Jaakko Rautala, Valtteri Keinänen, Janne Seppälä, Titta Keinänen. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Jääkiekko ja muu jääurheilu sai Euran seudulla lisäpontta vuonna 1999, kun Panelian jäähalli valmistui Panelian ala-asteen viereen. Hallin rakennustöissä kertyi talkootyötä yhteensä yli 10 000 henkilötyötuntia. Ensimmäisen jääkiekkopelin pelasivat Panelian Raikkaan B-juniorit Forssan Palloseuraa vastaan.⁴³⁹

Urheilua harrastettiin Euran seudulla myös monenlaisissa puulaakijoukkueissa, kuten Euran Heittopussit HOP ry (per. 1998), Peli-Weljet Panelia ry (per. 2005) ja Kiukaisten Veto ry (per. 2013). Puulaakijoukkueiden tavoitteena oli edistää ja kehittää paikkakunnan urheilua, levittää urheilun harrastusta sekä kohottaa jäsentensä fyysistä ja psyykkistä kuntoa ja terveyttä. Euran Heittopussit HOP ry:n lajeina olivat vuonna 2021 jalkapallo, kaukalopallo, salibandy ja sähly.⁴⁴⁰

Poimintoja urheilumenestyksestä

Hinnerjoen Yrityksen urheilijat menestyivät etenkin suunnistuksessa. Kuvassa nuorten joukkuesuunnistuksen Suomen mestaruuden vuonna 1954 voittaneet Kaipo Pihala, Rauni Kaukkila ja Aarto Seipilä valmentajansa Paavo Selimon kanssa. Hinnerjoen kotiseutumuseon kokoelmat.

12-kertainen suomenmestarin Tuija Helanderin (synt. 1961) päälajeja oli 400 metrin aitajuoksu, jossa hän voitti 10 SM-kultaa (1977, 1980, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1989 ja 1990). 400 metrin juoksussa hän saavutti kaksi SM-kultaa (1985, 1987). Hän edusti Euran Raikua. Suomea hän edusti Los Angelesin kesäolympialaisissa vuonna 1984 tullen seitsemännelle sijalle 400 metrin aidoissa. Kuvassa Tuija aitomassa Tampereen Kalevan kisoissa vuonna 1977. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Euran Raikun naisten lentopallojoukkue voitti Suomen mestaruuden vuosina 1984, 1985 ja 1999. Kuvassa vuoden 1999 mestaruuden juhlintaa Euran urheilutalolla. Ylhäältä vasemmalta lukien: fysiikkavalmetaja Jukka-Pekka Puumalainen, joukkueen johtaja Reijo Paussu, Maria Tuominen, Saara Lemmetty, Sirpa Lehtimäki, Sana Catlaks ja Saara Loikkanen. Alarivi vasemmalta lukien: Sonja Isomäki, Kati Heikkilä, kapteeni Jutta Loukola, Marja Valkeavuori, Riikka Lehtonen ja Laura Loikkanen. Joukkuetta valmensi Reima Antola. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Taidetta, käsitöitä ja kulttuuritempauksia

Taideyhdistys Efran syntysanat lausuttiin 31. lokakuuta vuonna 1982. Yhdistyksen johtajatuksena oli lähentää Eurajokilaakson kuvataiteiden harrastajia. Perustavassa kokouksessa oli läsnä noin 30 henkeä Eurasta, Kiukaisista, Köyliöstä, Lapista ja Säkylässä. Yhdistys järjesti vuosittain kesänäyttelyn sekä vuosinäyttelyn. Näyttelyjä pidettiin alkuvuosina kouluilla ja Euran urheilutalolla. Vuonna 1985 yhdistys vuokrasi toiminta- ja

näyttelytilakseen A. Ahlström Oy:ltä Kauttualla sijainneen Villa Mäntylän. Oman tilan saaminen vilkastutti näyttelytoimintaa: vuodessa järjestettiin 12 näyttelyä, joista puolet oli yhdistyksen jäsenten omia näyttelyjä.⁴⁴¹ Myöhemmin yhdistyksen toimitilat sijaitsivat Ahlström Oy:n omistuksessa olleessa Jokelan kiinteistössä, joka oli alun perin rakennettu Thyra Borgin ateljeeksi vuonna 1902.⁴⁴²

Efran johtokunta ateljeetalon rappusilla huhtikuussa 1998: Dave Heikkilä, Salme Kauppi, Ilona Auramaa, Tuula Vanne, Tarja Kylmäkoski, Tuija Kiviniemi, Juha Majalahti ja Jorma Valo. Kuvasta puuttuu Pirjo Hamm-Hakamäki. Kuva: Liisa Nykänen. Alasatakunnan kokoelmat.

Vuonna 1992 Efrassa oli 115 jäsentä. Heistä pääosa oli kuvataiteiden harrastajia, mutta joukossa oli myös muutamia ammattitaiteilijoita.⁴⁴³ Moni euralainen taiteilija, kuten Sanna Saarinen, Pirjo Hamm-Hakamäki, Marko Mertala, Ilkka Aronen ja Hinnerjoella työhuonettaan pitänyt Esko Lappalainen kuuluivat Rauman Taiteilijaseuraan.⁴⁴⁴ Vuonna 2002 ammattitaiteilijat ja -käsityöläiset perustivat Eurassa oman yhdistyksen, Taiteilijaseura Tairen. Mukana olivat tekstiiliartenomit Sanna Saarinen ja Tarja Helander, kultaseppä Kirsi Sarasvirta, taiteilija Annette Juusela sekä koru- ja esinemuotoilijat Mari Syrén ja Anna-Leena Haaramäki. Taire-ryhmän tarkoituksena oli tehdä yhteisvoimin näyttelyitä, markkinointia ja myyntityötä.⁴⁴⁵ Keväällä 2004 tairelaiset perustivat Kauttuan Ruukinpuistoon kesäkahvila Kyöpelinä tunnettuun rakennukseen taidetalon, jossa oli ryhmän jäsenten myynti- ja näyttelytila. Esillä oli myös muiden taiteilijoiden teoksia.⁴⁴⁶

Euralaista käsityötaitoa ryhtyi 1990-luvun alussa vaalimaan Euran kunnan elinkeino- ja kulttuuritoimen organisoima käsityöprojekti, jonka tarkoituksena oli koota ja dokumentoida esihistorian kuvioita ja perinteisiä euralaisia käsityömalleja, joita paikalliset käsityöläiset voisivat hyödyntää. Rahoitusta hanke sai Turun ja Porin läänin taidetoimikunnalta sekä

opetusministeriöltä. Projektia veti aluksi puolen vuoden ajan turkulainen tuotesuunnittelija-keraamikko Pirjo Kuuskoski, minkä jälkeen ohjat otti Raumalta muuttanut tekstiiliartesaani Sanna Virtanen (myöh. Saarinen). Suuren työn projektin eteen teki myös honkilahtelainen Anitta Valtola, joka kiersi Mannilan taloja kuvaten vanhoja tekstiilejä.⁴⁴⁷

Käsityöläiset perustivat syksyllä 1993 oman yhdistyksen, joka sai nimen Euran Härkäpäiset. Nimi juonsi juurensa Euran Pappilanmäestä vuonna 1939 löydetystä merovingiajan miekasta, jonka tupessa oli kuvattuna härkäpäinen kala. Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin Harri Turunen ja varapuheenjohtajaksi Leena Värrä. Hallitukseen tulivat Seija Vehmaan-Kreula, Anitta Valtola, Tarja Mäkelä, Eija Laine ja Terhikki Vinho. Yhdistyksen tarkoituksena oli euralaisen käsityötaidon ylläpitäminen, edistäminen ja tunnetuksi tekeminen.⁴⁴⁸ Härkäpäiset avasi oman käsityökaupan, joka toimi aluksi Kauttuan Kyöpelissä ja sittemmin Isovaheen liiketalossa.⁴⁴⁹ Syyskuussa 1997 liike siirtyi Kauttuan liikekeskukseen.⁴⁵⁰

Vuonna 2007 euralaiset taiteilijat ja käsityöläiset yhdistivät voimansa ja keräsivät yhteistyössä Euran kulttuuritoimen kanssa kymmenen taide- ja käsityökohteen tiedot *Eura käsillä* -esitteeseen. Mukana olivat Kauttuan TAIREshop, Korupaja Kikros Design, Ateljee Annette, Esihistorian opastuskeskus Naurava lohikäärme, Pirjo Hamm-Hakamäki, Ateljee Galleria Kati Heposaari, Euran Kehys- ja taidetupa, Kaisa Soveron taidetalo, Ateljee-myyämä Loimina ja Huonekalujen Entisöinti Harri Turunen.⁴⁵¹ Kohteet olivat avoinna heinäkuussa. *Eura käsillä* -esitettä päivitettiin vuosittain ja toiminta jatkui noin viisi vuotta. Vuonna 2017 jatkoa seurasi Ylläty ympäristössä -tapahtuman muodossa. Siinä eri puolille Euraa sijoitettiin kymmenen euralaistaiteilijan ympäristötaidetta.

Taiteilijat ja käsityöläiset esittelivät Euran

kulttuuritoimen kanssa yhteistyössä tekemäänsä *Eura käsillä* -esitettä helmikuussa 2007.

Kuvassa vasemmalta lukien Sanna Saarinen, Harri Turunen, Mari Syrén, Annette Juusela, Kati Heposaari, Terhi Vormula ja Pirjo Hamm-Hakamäki. Kuva: Ville Hakala.

Alasatakunnan kokoelmat.

Euravisio ja elokuvatapahtuma

Vuonna 1991 Eurassa sai alkunsa kaksi merkittävää tapahtumaa, Euravisio ja elokuvatapahtuma, jotka elävöittivät paikkakunnan kulttuurielämää vuosikymmenen ajan. Euravisio oli alun alkaen Sakari Tepposen, Helinä Tepposen ja Erkki Renvallin ideoima kamarimusiikkitapahtuma, joka laajeni vuosien mittaan käsittämään myös paljon erilaisia oheistapahtumia, kuten seminaareja ja näyttelyitä. Tapahtuman vastuulliseksi järjestäjäksi ryhtyi Euran kulttuurilautakunta. Taiteellisena johtajana toimi alkuvuosina Helinä Tepponen ja koordinoijana Euran kunnan entinen kulttuurisihteeri Erkki Renvall.⁴⁵² Tapahtuman taustavoimana oli Euravisio-yhdistys, jonka puheenjohtajana toimi Erkki Saarinen. Vuosien varrella lukuisat euralaiset kulttuuriaktiivit tekivät mittavaa talkootyötä tapahtuman eteen.⁴⁵³ Vuonna 1995 Euravision vetonaulana oli pienoisooppera *Taikahuilu*, joka marssitti Euran työväentalon lavalle tukun Suomen oopperataiteen huippunimiä Jaakko Ryhäsen johdolla.⁴⁵⁴

Elokuvatapahtuma näki päivänvalon syyskuussa 1991. Tapahtuman tarkoituksena oli houkutella väkeä paikkakunnan elokuvateatteriin Kauttuan Kuvaan⁴⁵⁵, sillä kodeissa yleistyneet videonauhurit olivat verottaneet kävijämääriä ja elokuvateatterin tulevaisuus oli vaakalaudalla. Huolestuneet euralaiset kerääntyivät yhteen ja ideoivat yhdessä Euran kulttuuritoimen tapahtuman ihmisten houkuttelemiseksi elokuvateatteriin. Tapahtumassa katsottiin elokuvia ja siellä vieraili elokuvatähtiä, kuten suosittujen Pekko-elokuvien päänäyttelijä Timo Koivusalo. Tapahtumaan liittyi myös kaikenlaisia hullutuksia. Kahtena vuonna Pori-Helsinki pikajuna ajoi sen Kauttuan ja Kiukaisten väliä tuoden ihmisiä elokuviin. Yhtenä vuonna esitettiin suuri junanryöstö. Paikalliset poliisit olivat tempauksessa mukana. Elokuvatapahtumaa järjestettiin yli 10 vuotta ja se piti elokuvateatterin hengissä pahimpien vuosien yli.⁴⁵⁶ Kauttuan Kuva oli edelleen toiminnassa 2020-luvun alussa ja sitä pyöritti Kuva-Tähti Oy.⁴⁵⁷

Vuonna 1996 elokuvatapahtumaa olivat järjestämässä Kari Hänninen, Jorma Hinkkanen, Pasi Raivonen (Kauttuan Kuvan omistaja), Terttu Niemi, Henriikka Aalto, Sirpa Wahlqvist ja J. P. Koponen. Alasatakunnan kokoelmat.

TAITEILJA PIRJO HAMM-HAKAMÄKI

Pirjo Annikki Hamm syntyi Eurassa 4. maaliskuuta vuonna 1952 vahvojen naisten sukuun. Hänen isoäitinsä Olga Maria Ansio o.s. Wilenius oli Tampereelta kotoisin ollut ompelija ja naisasianainen. Eurasta kotoisin ollut isoisä Frans Ansio piti huonekaluliikettä Tampereella, kunnes hän hävisi miltei kaiken perheen omaisuuden kortinpeluussa. Jäljelle jäi vain vaimon ompelimo. Frans muutti 1890-luvun lopulla Euraan vuokralle Oskari Nordgrenin rakennuttamaan kauppias- ja käsityöläistaloon ja alkoi pitää pihapiirin verstaassa huonekaluliikettä. Vararikosta suivaantunut Olga-vaimo jäi aluksi Tampereelle pitämään ompelimoaan, mutta huomattuaan, että Fransin liike menestyi Eurassa, hän seurasi miestänsä ja jatkoi ompelimon pitämistä perheen uudessa kotitalossa. 1900-luvun alussa Ansiot ostivat talon omakseen ja laittoivat sen Olgan nimiin.⁴⁵⁸ 1920-luvulla Olga alkoi pitää talossa muotiliikettä, jonka hän rekisteröi vuonna 1928 nimellä Vaatetusliike Olga Ansio. Liike oli laatuaan Euran ensimmäinen.⁴⁵⁹

Pirjon äiti Meri Hamm o.s. Ansio (1910–1994) oli myös edelläkävijä vähittäistavarakaupan alalla Eurassa, sillä hän perusti paikkakunnan ensimmäisen kemikalion vuonna 1936. Se oli samalla Suomen ensimmäisiä maaseutukemikalioita. Uusi liike herätti kylällä pahoja puheita ja jotkut emännät kielsivät tyttäriään käymästä siellä ostoksilla. Heidän mukaansa Meri veti viattomia tyttöjä syntiin ihomaaleillaan. Kemikaliossa myytävät tuotteet Meri tilasi Berliinin elokuvastudioilta, sillä Suomessa ei ollut kosmetiikkatuotteita myyviä tukkuliikkeitä. Frans Ansio teki kemikalion myymäläkalusteet. Ansion perheen omien liikkeiden lisäksi heidän talossaan ja pihapiirin rakennuksissa toimi vuosien varrella vuokralle useita liikkeitä ja toimistoja, kuten Tatun valokuvaamo, eläinlääkärin toimisto, nimismiehen kanslia ja posti. 1920-luvulla E. Ahti piti talossa Singerin ompelukoneliikettä.⁴⁶⁰

Pirjon kotitalo, myöhemmin Hammin talona tunnettu rakennus valmistui Sorkkistentien varteen värjäri Oskari Nordgrenin rakennuttamana vuonna 1891. Talon ovet ja ikkunakoristeet teki kirvesmies Israel Männistö, joka oli Frans Ansion isä. Kun Meri perusti taloon kemikalion, hän halusi liikkeeseen näyteikkunan. Niinpä kuvassa näkyvistä pariovista poistettiin oikeanpuoleinen osa, jonka tilalle näyteikkuna tehtiin. Kuva on 1920-luvulta, jolloin talossa toimi Singerin ompelukoneliike.⁴⁶¹ Pirjo Hamm-Hakamäen kokoelmat.

Pirjon isä Otto Bertil Hamm (1903–1981) oli kotoisin Seinäjoelta. Hänen suvussaan oli tapana, että miehet ryhtyivät sotilasuralle. Otto valehteli ikänsä ja lähti jo 15-vuotiaana Viron vapaussotaan, mistä alkoi hänen 40 vuotta kestänyt sotilasuransa. Merin Otto tapasi keväällä 1939 ollessaan Vammalassa kouluttamassa sotilaita. Pari meni naimisiin marraskuussa Merin kotitalossa, jonka jälkeen Otto lähti rintamalle. Parin ensimmäinen lapsi Irma syntyi vuonna 1940 ja toinen lapsi Heikki viisi vuotta myöhemmin. Pirjo oli perheen kuopus. Sotilasuralta eläkkeelle jäätyään Otto teki erilaisia pätkätöitä, mutta ei viihtynyt siviilielämässä. Hän oli paljon poissa kotoa, eikä avioliitto ollut kovinkaan onnellinen. Pirjon äidin sanojen mukaan sodasta palasi eri mies kuin sinne lähti.⁴⁶²

Pirjon taiteelliset taipumukset tulivat esiin jo varhain. Hän piirsi paljon 2-vuotiaasta alkaen ja oppi piirtämään useat asiat jo ennen kuin osasi sanoa niitä tarkoittavat sanat. Piirtämisestä tuli hänelle kommunikoinnin väline. Hänelle olikin jo lapsesta asti selvää, että ”[...] tulen koko elämäni pysymään kynä tai pensseli kädessä, et siin ei oo mittään vaihtoehtoja.” Piirtämisen lisäksi Pirjo oli pienestä saakka kiinnostunut historiasta. Kiinnostus oli peruja hänen isältään, joka oli sitä mieltä, että lasten tuli satukirjain ohitettuaan lukea historiaa. 12-vuotiaana Pirjon maailmankuva mullistui, kun isä toi hänelle kirjastosta Irving Stonen kirjoittaman Michelangelon elämäkerran. Kirja teki Pirjoon syvän vaikutuksen ja syytti intohimon Italian renessanssin historiaa ja taidetta kohtaan. Aikuisiällä Pirjo toteutti unelmansa Italiaan ja etenkin Firenzeen matkustamisesta useaan otteeseen. Pirjo myös toimi Firenzessä renessanssin kulttuurioppaana suomalaisille matkailijoille.⁴⁶³

Kansakoulun Pirjo aloitti syksyllä 1959 Kirkonkylän kansakoulussa. Vakavan koulupelon takia hän suoritti kansakoulun oppimäärän lopulta Kuurnamäen koulun opettaja Raakel Härmälän yksityisopetuksessa. Oppikouluaika oli Pirjolle mieleistä, sillä hän piti kielten ja historian opiskelusta. Päästyään ylioppilaaksi Euran yhteiskoulusta hänelle oli selvää, että hän hakisi taidekouluun. Hän olisi päässyt Kankaanpään taidekouluun, mutta otti lopulta vastaan paikan Rauman opettajankoulutuslaitokselta. Siellä hän erikoistui historiaan sekä kuvaamataitoon ja valmistui luokanopettajaksi vuonna 1976.⁴⁶⁴

Vuonna 1971 Pirjo piti ensimmäisen taidenäyttelynsä. Pirjon ja hänen luokkatoverinsa Tuomo Airasmaan yhteisnäyttelyn järjesti Euran kunta nuorisotalolla, jota sanottiin Nohkolan väentuvaksi. Pirjolla oli näyttelyssä esillä abstrakteja maalauksia ja Tuomolla puuveistoksia. Samana vuonna Pirjo tutustui tulevaan puolisoonsa. Hän tapasi tansseissa Nakkilasta kotoisin olevan Pentti Hakamäen, joka tuolloin suoritti asevelvollisuuttaan Utin laskuvarjojääkärikoulussa. Pari meni naimisiin vuonna 1976. Valokuvausta harrastaneesta Pentistä Pirjo sai myös hyvän työparin, ja he rakensivat yhdessä useita näyttelyitä. He sopivat yhteen sekä avio- että työparina, sillä Pirjon räiskähtelevä persoona ja Pentin tyyni luonto tasapainottivat toisiaan.⁴⁶⁵

Luokanopettajan työtä Pirjo ei kokenut omakseen. Kun hänen isänsä kuoli vuonna 1981, hän ryhtyi pohtimaan Pentin kanssa Euraan muuttoa. Seuraavana vuonna Pirjo jätti työnsä Kullaan Leineperin koulussa, muutti Pentin kanssa Euraan kotitaloonsa ja ryhtyi kokopäiväiseksi taiteilijaksi. Taiteilijan työn ohella Pirjo auttoi äitiään kemikalion pidossa. Äidin kuoltua vuonna 1994 Pirjo peri talon ja jatkoi kemikalion pitoa. Hän entisöi taloa Pentin kanssa vanhaa kunnioittaen, sillä hänelle oli tärkeää säilyttää sen viehättävä ilmapiiri. Hän piti jopa huonekalut isoäiti Olgan aikanaan määräämillä paikoilla. 2010-luvun alussa Pirjo perusti kemikalion yhteyteen parfyymisalongin, johon hän oli saanut idean jo 1970-luvulla vieraillessaan Rooman pienissä putiikeissa, joissa sai yksilöllistä palvelua. Tarkan hajuainin Pirjo oli perinyt äidiltään. Pirjo oli myös opiskellut jo noin 20 vuotta parfyymien kulttuurihistoriaa ja parfyymivalmistajien historiaa.⁴⁶⁶

Euraan palattuun Pirjo oli mukana perustamassa paikkakunnalle taideyhdistystä, ja hän keksi sille nimen Efra. Vuonna 1983 Efra alkoi järjestää iltapäiväkerhoja peruskoulun ala-asteilla ympäri Euraa. Pirjo opetti kerhoissa ja sai jälkeen päin kiitosta entisiltä oppilailta, jotka olivat valinneet taidealalta itselleen ammatin. Heistä moni kertoi, että oli oppinut Pirjon avulla näkemään, mitä kaikkea taide voi olla.⁴⁶⁷

Omassa taiteessaan Pirjolle on aina ollut ominaista voimakkaiden värien käyttö. Hän aloitti abstraktien töiden maalaamiselle, mistä hän siirtyi kubismiin ja lopulta kokonaisten ihmishahmojen maalaamiseen. Hän on aina pitänyt alastomuudesta ja ihmisen ihosta ”[...] siinä on ihminen ihan omana ittenäs”, hän on todennut. Kun myös hänen ihailemastaan Italian renessanssista löytyi alaston ihminen, niin palaset loksahelivat paikoilleen. Pirjon taiteessa onkin esiintynyt useammin alastomia kuin puettuja ihmisiä. Kun Pirjo laitto 1980-luvun alussa Eurassa teoksiaan esille, ihmiset kauhistuivat. Jotkut nimittivät häntä pornotaiteilija Hammiksi ja hän sai jopa häirikkösoittoja. Hän ei antanut ihmisten mielipiteiden lannistaa itseään ja vuosien myötä ihmisten suhtautuminen muuttui positiivisemmaksi.⁴⁶⁸

Pirjon töitä on vuosien ja vuosikymmenten mittaan ollut esillä kymmenissä näyttelyissä Eurassa, Raumalla, Porissa, Harjavallassa, Parkanossa, Nokialla ja Helsingissä sekä myös ulkomailla, Espanjassa, Ranskassa ja Saksassa, sekä Rauman Taiteilijaseuran yhteisnäyttelyissä niin kotimaassa kuin ulkomaillakin.⁴⁶⁹ Näyttelyissä on ollut esillä myös taiteilijan suunnittelema maantieteellisten paikkojen mukaan nimettyjä uniikkikoruja.⁴⁷⁰

Pirjon aloitti vuonna 1990 performanssien tekemisen. Niissä käsiteltiin usein Eurajokea, joka kärsi 1990-luvun alussa tehtaiden päästöistä. Taiteilija halusi toimia joen hyväksi ja korosti joen suojelemisen tärkeyttä sittemmin myös veljenpoikansa, nykyaiteilija Kalle Hammin, kanssa tekemissään ympäristötaideteoksissa. Vuosien 2003–2021 syksyinä Pirjo ja Pentti toteuttivat valoteoksen Eurajokeen ja sen rannoille Sorkkisiin. Valoteoksen ja siihen liittyvän tanssiperformanssin näki vuonna 2018 jo yli 1600 henkeä.⁴⁷¹

Pirjo Hamm-Hakamäki Elämän jano -taidenäyttelyssään Emil Cedercreutzin museossa vuonna 2019. Taustalla hänen öljymaalauksensa *Il Mare Notturmo-Öinen Meri* (yksityiskohta), joka valmistui vuonna 2015. Kuva: Pentti Hakamäki. Pentti Hakamäen kokoelmat.

Kyläyhdistykset ja talkoohenki

Syrjäkylien asukkaat huolestuivat 1970-luvulla maaseudun autioitumisesta, joka alkoi yleensä pankki- ja kauppapalveluiden loppumisella. Seuraavassa saneerausaallossa tiensä päähän tulivat kyläkoulut. Asuinpaikkansa elinvoimaisuuden säilyttämiseksi syrjäkylien asukkaat ryhtyivät perustamaan kyläyhdistyksiä.⁴⁷² Euran seudulla kyläyhdistyksiä alkoi syntyä 1980-luvulla. Kyläyhdistysten yksi näkyvimmistä toimintamuodoista erilaiset kunnostus- ja rakennushankkeet, joita paikalliset ihmiset tekivät talkoovoimin.

Kahalankulmalla perustettiin maaliskuussa 1986 kylätoimikunta, johon puheenjohtajaksi ryhtyi Ilkka Laiho ja sihteeriksi Rauni Lähteenmäki. Muiksi jäseniksi tulivat Hannu Ketola, Leila Keskimäki ja Seppo Haavisto. Kylätoimikunnan tavoitteena oli kunnostaa pari vuosikymmentä tyhjillään ollut Kahalan koulu kylän toimintojen ja kokoontumisten keskipisteeksi. Euran kunta lupautui hankkimaan tarvittavat materiaalit. Työt tehtiin talkoovoimin. Ensimmäisen vuoden aikana talkookirjaan kertyi noin 700 tuntia. Kunnostetulla koululla kokoontuivat muun muassa lasten iltapäiväkerho, naisten kudontapiiri, nuorten sähköryhmä, partiolaiset ja 4-H-kerholaiset. Siellä pidettiin myös kokouksia, myyjäisiä ja kansalaisopiston opintopiirejä. Koulun pihalle kyläläiset kunnostivat lentopallokentän. Kesällä 1988, kun kunta laittoi kaikki lakkautetut ja vielä omistuksessaan olleet koulukiinteistöt myyntiin, Kahalan koulun osti naapurissa asunut Timo Haavisto. Koulu jäi kyläläisten käyttöön.⁴⁷³

1980-luvulla alkunsa saivat myös Länsi-Euran kyläyhdistys, Mannilan Kylätoimintayhdistys, Laihian Kyläyhdistys, Laukolan-Mäkelän-Rahvolan kylätoimikunta, Honkilahden Kylätoimintayhdistys, Kauttuan Kyläyhdistys ja Vaaljoen Kylätoimintayhdistys. 1990-luvulla joukon jatkoksi liittyi Savikon Kyläyhdistys. 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä perustettiin Kutin Kyläyhdistys, Hinnerjoen Kyläseura, Harolan kyläyhdistys, Kuurnamäen seudun Kyläyhdistys ja 2010-luvulla Kiukaisten kylät.

NUORISOSEURATALOSTA KAIKKIEN EURALAISTEN PIRTIKSI

Seuratalojen rakentaminen oli alkanut Suomessa 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ja vilkkaimmillaan se oli 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Euran Nuorisoseuran Pirtin suunnitteli paikkakunnan oma poika, taiteilija Jalmari Karhula, joka oli opiskellut rakennuspiirustusten tekoa maamieskoulussa.⁴⁷⁴ Karhulan tavoitteena oli tehdä Pirtistä sekä kaunis että toimiva kokonaisuus, joka palvelisi nimenomaan nuorisoseuran tarpeita. Talon alakertaan tulivat avara juhlasali näyttämöineen ja pukuhuoneineen, keittiö, ravintola-lukusali sekä eteinen, jossa oli vaatteiden säilytystila. Yläkertaan tuli kokoushuoneita, vahtimestarin asunto sekä huoneita, jonne voitaisiin myöhemmin perustaa esimerkiksi paikallismuseo. Karhula suunnitteli myös Pirtin sisustuksen ja huonekalut pienintä yksityiskohtaa myöten.⁴⁷⁵

Euran Pirtti edusti tyyliltään jugendia ja kansallisromantiikkaa. Kuva on otettu vuoden 1910 tienoilla. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

Euran Nuorisoseuran Pirtin rakentaminen synnytti euralaisten keskuudessa kiistelyä, ja etenkin sen sijainti kirkon välittömässä läheisyydessä herätti vanhasuomalaisissa piireissä vastustusta. Vastustus liittyi Euran nuorsuomalaisten ja vanhasuomalaisten keskinäiseen torailuun. Nuorisoseuran talohanketta pidettiin yleisesti nuorsuomalaisten puuhana. Vanhasuomalaisten seuratalo, Myllymäki, valmistui Sorkkisiin heinäkuussa 1908 ja Euran Nuorisoseuran Pirtti kirkonkylään muutamaa kuukautta myöhemmin.⁴⁷⁶

Pirtin vihkiäisiä vietettiin 11. päivä lokakuuta vuonna 1908.⁴⁷⁷ Jo saman vuoden puolella Pirtillä toimivat Euran Nuorisoseuran kirjasto, ompeluseura, miesten laulukööri sekä nuorten ja naisten voimisteluseurat. Lisäksi siellä pidettiin iltamia, joissa oli monipuolista ohjelmaa.⁴⁷⁸ Nuorisoseura vuokrasi Pirttiä myös ulkopuolisille, kuten Euran ja Kiukaisten maalaisseuralle sekä Euran käräjien pitoon.⁴⁷⁹ Vuonna 1909 Pirtillä järjestettiin yhteensä 363 erilaista kokousta tai tilaisuutta.⁴⁸⁰ Nuorisoseuran omien näytelmäkappaleiden lisäksi siellä

nähtiin vuosien varrella myös kuuluisia kiertäviä näytelmäseurueita, kuten Aarne Orjatsalon ja Rabbe Rosqvistin turneet.⁴⁸¹

Pirtin näyttämötilat edustivat aikansa seuratalojen aatelia ja juhlasalin akustiikka oli oivallinen.⁴⁸² Aatos Salokas, Jalmari Karhula ja Viljo Aalto Pirtin juhlasalissa vuonna 1910. Kuvassa näkyvät Karhulan maalaamat näyttämön kulissit. Kuva: K.E. Klint. Euran kotiseutuarkiston kokoelmat.

1920- ja 1930-luvuilla Pirtti oli edelleen ahkerassa käytössä, sillä nuorisoseuran toiminta jatkui vireänä. Myös Euran suojeluskunta käytti Pirttiä harjoitus- ja kokouspaikkana.⁴⁸³ Rakennusta kunnostettiin rakennusmestari J. A. Suomisen ja O. H. Tuomisen johdolla kesällä 1928, jolloin Eurassa järjestettiin Satakunnan Nuorisoseurain Liiton laulujuhlat. Sota-aikana Pirtillä oli ajoittain hiljaista, kun nuorisoseuran toiminnassa oli katkoksia.⁴⁸⁴ Vuosina 1943 ja 1944 Pirtti toimi sotilaiden koulutuskeskuksena.⁴⁸⁵ Syksyllä 1944 siellä jatkui taas nuorisoseuran opintokerho-, tanhu- ja näytelmätoiminta. Sotien jälkeisenä aika Pirtillä riitti vilinää, sillä nuorisoseura kokoontui ja harrasti siellä ahkerasti.⁴⁸⁶

Uuden vuokralaisen Pirtti sai vuonna 1945, kun Olavi Eskolan luotsaama Euran Elokuvat Oy aloitti toimintansa. Elokuvakojeiden takia Pirtti koki muutoksia: juhlasalin parveke poistettiin ja talon ulkopuolelle muurattiin sementtinen konehuone. Elokuvia näytettiin Pirtillä vuoteen 1960 saakka, jolloin toiminta lopetettiin kannattamattomana. Osaltaan tähän vaikutti television kasvava suosio. Samoihin aikoihin myös Euran, kuten monen muunkin maaseutupitäjän, nuorisoseuran toiminta hiipui, kun moni seuran aktiiveista muutti muualle opiskelujen tai töiden takia. Myös uudet harrastukset ja esimerkiksi Kansalaisopiston tarjoamat kurssit vetivät nuoria puoleensa.⁴⁸⁷

Vähälle käytölle jäänyt Pirtti joutui vuonna 1964 lämmityskieltoon.⁴⁸⁸ Jo edellisenä keväänä nimimerkki L-o oli kirjoittanut *Satakunnan Kansa* -sanomalehdessä, että Euran Nuorisoseuran Pirtti oli käynyt vanhanaikaiseksi ja epäkäytännölliseksi. ”Lisäksi se lienee (ikävä sana) eräs maakunnan rumimmista rakennuksista. Pirtin suhteen ei vielä ratkaisevia päätöksiä liene tehty. Mutta varmaa on, että ajan mukana sekin tulee häviämään Euran

komistuvasta keskustakuvasta”, kirjoittaja totesi.⁴⁸⁹ 1960-luvun puolivälissä Pirtti toimi muutaman vuoden A. Ahlström Oy:n paperivarastona.⁴⁹⁰

Keväällä 1969 Satakunnan Seutukaavaliitto nimesi Pirtin III luokan suojelukohteeksi eli rakennukseksi, joka oli pyrittävä säilyttämään, jollei ollut pakottavia syitä sen hävittämiseen.⁴⁹¹ Euran kunnanhallituksen kanta oli, että Pirtti pitäisi poistaa Satakunnan kulttuurihistoriallisten suojelukohteiden joukosta, koska rakennuksen kulttuurihistoriallinen arvo ei vastannut suojelusta aiheutuvia kustannuksia.⁴⁹² Euran Nuorisoseuralla ei ollut varoja Pirtin säilyttämiseen ja kunnostamiseen, joten se päätti myydä rakennuksen.⁴⁹³ Seurasaarisäätiö osti Pirtin toukokuussa 1972 12 000 markan kauppahinnalla. Säätiön tarkoituksena oli siirtää rakennus Seurasaaren ulkomuseoalueelle hallinto-, harrastus- ja informaatiokeskukseksi.⁴⁹⁴ 32 metriä pitkän ja 17 metriä leveän rakennuksen siirto- ja entistämiskustannukset arvioitiin 270 000–300 000 markan suuruisiksi.⁴⁹⁵

Pirtin siirtohanke raukesi 1980-luvun alussa siihen, että Helsingin kaupunki ei suostunut vuokraamaan tarvittavaa tilaa Seurasaaresta. Tämän jälkeen Seurasaarisäätiön puheenjohtaja alkoi kannustaa euralaisia yhdistyksiä kunnostamaan Pirtin omaan käyttöönsä.⁴⁹⁶ Samanlaisia hankkeita oli käynnissä muuallakin Suomessa. Vuosien 1978 ja 1989 välillä maan lähes 2600 seuratalosta kunnostettiin noin 1500 ja opetusministeriö osoitti tarkoitukseen valtionavustusta 106 miljoonaa markkaa.⁴⁹⁷

Euran Nuorisoseura kutsui elokuussa 1982 koolle kaikki Pirtin tulevaisuudesta kiinnostuneet paikkakuntalaiset.⁴⁹⁸ Paikalle saapui noin 50 euralaista, joiden yksimielisenä päätöksenä oli, että Pirtti olisi ostettava takaisin euralaisille ja kunnostettava perusteellisesti.⁴⁹⁹ Tarkoitusta varten euralaiset perustivat Kotiseutuyhdistys Euran Pirtti ry:n, johon saattoivat liittyä jäseniksi yhdistykset, yritykset ja yksityishenkilöt. Yhdistyksen puheenjohtajaksi tuli Leevi Jussila, varapuheenjohtajaksi Jorma Pere, sihteeriksi Mirjam Aalto ja muiksi jäseniksi Artturi Lindqvist, Matti Ruosteenoja, Laila Ruohomaa ja Jorma Lähteenmäki.⁵⁰⁰

Pirtin kunnostushanke kiinnosti euralaisia puoluekannasta riippumatta. Työväenliikkeen aktiivi, euralainen Artturi Lindqvist totesi sanomalehtihaastattelussa: ”Joku mielestäni perimmäinen porvari on nähnyt ainoaksi järkeväksi toimeksi Euran Pirtin purkamisen ja hiilimiehille myymisen. Vastaavasti joku tunnettu sosialisti on sanonut Pirtin olevan niin arvokkaan kulttuurirakennuksen, että on häpeällistä kaikille euralaisille, ellei sitä kunnosteta.” Lindqvistin toiveena oli, että Pirtin omistuspohja muodostuisi niin laajaksi, että Euran Pirtti käsitettäisiin jatkossa euralaisten Pirtiksi.⁵⁰¹

Kotiseutuyhdistys Euran Pirttiin liittyi kaikkiaan 15 yhdistystä. Joulukuussa 1982 Pirtti siirtyi Seurasaarisäätiöltä Kotiseutuyhdistys Euran Pirtti ry:n hallintaan. Hinta oli sama, millä se oli aikoinaan myyty, mukaan lukien kymmenen vuoden korot (24 450 markkaa).⁵⁰² Koska rakennus oli otettu Museoviraston suojelukohteeksi, arkkitehti Hannu Puurunen kävi paikan päällä tutustumassa sen korjaussuunnitelmaan.⁵⁰³ Entisöinti- ja korjaustalkoot alkoivat maaliskuussa 1983.⁵⁰⁴ Euralaisten onneksi Pirtin alkuperäiset piirustukset löytyivät hyvässä kunnossa Ruohomaan tilan ullakolta.⁵⁰⁵ Niiden avulla talkootyöläiset loivat uudelleen muun muassa 51-paikkaisen parvekkeen, ravintolasalin seinähyllyt ja koristeelliset ikkunaverhot.⁵⁰⁶ Entisöintiä valvoivat Museoviraston arkkitehti Panu Kailan ja Satakunnan Museon tutkija Sirkka-Liisa Hakala.⁵⁰⁷

Helmikuussa 1984 *Satakunnan Kansa* -lehti uutisoi, että ”Euran Pirtin entistäminen, euralaisen peräänantamattomuuden ja talkoohengen voimannäyte, on viimeistä silausta vaille valmis.”⁵⁰⁸ Pirtti oli saanut uuden alapohjan sekä uudet ikkunat, sähköt ja lämmityksen. Myös rakennuksen ulkokuoritus, vesikatto ja sisäseinät oli kunnostettu.⁵⁰⁹ Entistämiseen osallistui kaikkiaan noin 1000 euralaista. Talkootyötä tekivät useat paikalliset timplit, maalarit, sähköasentajat ja LVI-asentajat.⁵¹⁰ Eniten talkootyötunteja, huimat 4830, kertyi Kotiseutuyhdistys Euran Pirtin sihteerille Mirjam Aallolle. Yli 4000 tuntia kertyi myös Sirkka Männistöille ja Laila Ruohomaalle.⁵¹¹ Kunnostuksiin yhdistys sai Museovirastolta 45 000 markkaa. Euran kunta maksoi 40 000 markkaa sekä 13 000 markan arvoisen vesi- ja viemäliittymän. Yhdistysten liittymismaksut kartuttivat kassaa 25 000 markalla ja yksityisten rahalahjoitukset 7 500 markalla. Lisäksi yhdistys sai useita tavaralahjoituksia. Koko remontin hinnaksi tuli noin 652 000 markkaa.⁵¹²

Kunnostuksen jälkeen Pirtti oli ahkerassa käytössä. 1980-luvulla siellä pidettiin vuosittain yli 200 tilaisuutta. Kokousten ja kerhojen lisäksi siellä järjestettiin häitä ja syntymäpäiväjuhlia.⁵¹³ Vuonna 1986 Pirtin vintille kunnostettiin näyttelytila euralaisen arkkitehti Tuula Linkola-Marimon laatiman suunnitelman mukaisesti.⁵¹⁴ Pirtin 80-vuotisjuhlien yhteydessä siellä avautui sota- ja pula-ajan näyttely.⁵¹⁵ Kotiseutuyhdistys ylläpiti Pirttiä vuokratulojen ja euranrinkilöiden myynnistä saaduilla tuloilla. Vuosien varrella yhdistys teki rakennuksessa monia korjaus- ja kunnostustöitä. Keittiö modernisoitiin vuonna 2006.⁵¹⁶ Vuonna 2022 Pirtti seisoi yhä paikallaan ja se oli suojeltu rakennusperintölain nojalla sekä ulkoasun että sisätilojen osalta, kiinteä sisustus mukaan luettuna.

Euranrinkilä

Rinkilöiden reseptin tarkkaa alkuperää ei tiedetä, mutta erään tarinan mukaan sen toi Euraan Pietarista muuttanut leipuri, joka perusti paikkakunnalle kauppapuodin vuonna 1879. Kun reseptin sai vähän myöhemmin käsiinsä euralainen kokki ja emäntä, Mari Vahe (synt. 1862), euranrinkilöistä tuli kaikkien tuntema herkku. Alkujaan niitä kutsuttiinkin Marin rinkilöiksi. Kun myös muutkin paikalliset kokit alkoivat leipoa niitä, resepti sai hieman toisistaan poikkeavia muotoja, mutta nimi vakiintui euranrinkiläksi. Euran Pirtillä on käytetty nimenomaan Mari Vaheen reseptiä, jonka toi Pirtille Marin sukulainen Helvi Nuoranne.⁵¹⁷

Rinkilöitä on perinteisesti leivottu Pirtillä kolmen leipojan voimin. Yksi leipojista muovaa taikinasta pitkän pötkylän ja pätkii sen, toinen pyörittelee palasista pienen pötkyn, kierittelee sen sokerissa ja taivuttelee rinkilän muotoon pellille. Kolmannen tehtävänä on vahtia rinkilöiden paistumista, mikä onkin tarkkaa puuhaa, sillä leivonnaisen on oltava täsmälleen oikean värinen: ketunruskea.⁵¹⁸ Vuonna 2019 leivonnaisia valmistui talkoovoimin lähes kymmentuhatta kappaletta.⁵¹⁹ Yksi ahkerimmista rinkilöiden tekijöistä oli Helena Aalto, joka pankista eläkkeelle jäätyään oli mukana rinkilätalkoissa yli 20 vuotta. Tänä aikana hänen kätensä muovasivat yli 200 000 rinkilää.⁵²⁰

Sirkka Männistö (vas.), Helena Aalto ja Lea Maijala rinkilätalkoissa Pirtin keittiössä kesällä 2002. Kuva: Tuula Malinen. Alasatakunnan kokoelmat.

Satakunnan maakuntaherkuksi vuonna 2014 äänestetyt euranrinkilän leipomisperinnettä siirrettiin 2000-luvulla Eurassa nuoremmille sukupolville. Euranrinkilöiden leipominen kuului euralaisten peruskoulujen opetussuunnitelmaan. Euran Pirtillä järjestettiin myös perinneruokapäiviä, joissa osallistujat pääsivät leipomisen lisäksi kuulemaan tarinoita rinkilöiden historiasta.⁵²¹ Euran kunnan kulttuuritoimi tallensi ihmisten omakohtaisia muistoja rinkilöiden leipomisesta ja syömisestä. Paula Panula o.s. Hurme muisteli, miten Neittamolta kotoisin ollut Hilja Viljanen (1902-1971) leipoi rinkilöitä 1950- ja 1960-lukujen taitteessa Kauttualla:

”Muistan hänen kyhmyisen kätensä pyörittämässä taikinatankoja, sitten kiepaus ja rinkilä oli pellillä. Meillä oli leivinuuni, sellainen hellan yhteydessä oleva murattu uuni.

Ehkä sekin antoi rinkiöille oman arominsa, jota ei sähköuunista saa. Hiljan rinkiöiden rakenteesta muistan erityisesti sen, että kun sitä taittoi tai haukkasi, jäi murtumakohtaan ikään kuin säikeitä; se ei siis ollut tasainen leikkuupinta.”⁵²²

¹ Lisätietoja ks. Kuntaliiton verkkosivut. <<https://www.kuntaliitto.fi/>>.

² Tieteen termipankki. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:kunnallislainsäädäntö/laajempi_kuvaus>.

³ Kuntalaki 17.3.1995/365 <<http://finlex.fi/laki/ajantasa/1995/19950365>>.

⁴ Kunnallislaki 27.8.1948/542.

⁵ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1975, 8, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1975–1979. Kunnat sijoitettiin 1970-luvulla eri kantokykyluokkiin niiden talouden perusteella. Luokkia oli kymmenen. Mitä pienempi luokka, sitä enemmän kunta tarvitsi valtionapua suoriutuakseen velvoitteistaan. Kalleusluokka puolestaan kertoi paikkakunnan elinkustannuksista. Kalleusluokkia oli kaksi. I kalleusluokan kunnissa eläminen oli kalliimpaa kuin II kalleusluokan kunnissa.

⁶ Harisalo 1975, 29–30.

⁷ Aluesuunnittelun historia. <<https://satakunta.fi/alueiden-kaytto/tietoa-maakuntakaavoituksesta/historia/>>.

⁸ Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 20.3.1967, 144§, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967.

⁹ Harisalo 1975, XI.

¹⁰ Harisalo 1975, XI–XIV.

¹¹ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1966, 2, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.

¹² Lehto ja Sivula 2008, 333.

¹³ Lääninhallituksen päätöksestä valitettiin korkeimmalle hallinto-oikeudelle, mutta korkein hallinto-oikeus kumosi valtuuston päätöksen merkittä osakkeita Honki Oy:ssä, koska asia ei kuulunut kunnan toimivaltaan. Honkilahden kunnanhallituksen kokouksen pöytäkirjat 4.5.1953 ja 24.9.1954, Honkilahden kunta Kvalt ja Khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1952–1954.

¹⁴ Ks. esim. Euran kunnan teollistamislautakunnan kokousten pöytäkirjat 15.6.1960, 15.11.1962 ja 7.6.1967, EKA, Eura Teollistam ltk Pöytäkirjat 1960–1975. Ks. myös Lehto ja Sivula 2008, 335–336.

¹⁵ Kiukaisten kunnan teollistamislautakunnan kokouksen pöytäkirja 9.11.1961, EKA, Kiukainen Elinkeinolautakunta Pöytäkirjat 1961–1988, 1990; Euran kunnan teollistamislautakunnan kokouksen pöytäkirjat 4.10.1968, 29.4.1969, 5.9.1969 ja 28.10.1969, EKA, Eura Teollistam ltk Pöytäkirjat 1960–1975.

Markkinoinnissa käytettiin myös esitelehtisiä. Esimerkiksi Euran kuntaa esittelevää esitettä painettiin 3 000 kappaletta vuonna 1969.

¹⁶ Euran kunnan teollistamislautakunnan kokouksen pöytäkirja 4.10.1968, EKA, Eura Teollistam Itk Pöytäkirjat 1960–1975; Kiukaisten kunnan teollistamislautakunnan kokouksen pöytäkirja 21.10.1969, EKA, Kiukainen Elinkeinolautakunta Pöytäkirjat 1961–1988, 1990. Eurassa muun muassa A. Ahlström Oy, kunta ja eräät pankki- ja liikelaitokset olivat varanneet vuokra-asuntoja työntekijöilleen, mutta ne eivät olleet kaikkien saatavissa.

¹⁷ Satakunnan Kansa 3.11.1965.

¹⁸ Elinkeinoelämän edistämistä varten kuntiin perustettiin vielä erityiset elinkeinoasiamiehen virat: Eurassa vuonna 1976 ja Kiukaisissa vuonna 1984. Kiukaisissa virka oli alkuvuosina määräaikainen. Euran kunnan kunnalliskertomus 1980, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988; Kiukaisten kunnan elinkeinolautakunnan kokouksen pöytäkirjat 8.2.1983 ja 5.9.1988, EKA, Kiukainen Elinkeinolautakunta Pöytäkirjat 1961–1988, 1990.

¹⁹ Kahdeksanjäseniseen neuvotteluryhmään kunta nimesi neljä jäsentä ja yrittäjät neljä jäsentä.

Neuvotteluryhmän yhdeksi tärkeimmäksi tehtäväksi mainittiin perustamishetkellä Panelian tiehankkeen eteenpäinvieminen kaikkiin mahdollisiin keinoihin. Kiukaisten kunnan elinkeinolautakunnan kokouksen pöytäkirjat 22.9.1980, 2.3.1981 ja 2.9.1981, EKA, Kiukainen Elinkeinolautakunta Pöytäkirjat 1961–1988, 1990.

²⁰ Kiukaisten kunnan kunnalliskertomus 1987, Kiukainen khall, EKA, Kunnalliskertomus 1981–1989.

²¹ Vuoden 1988 alussa Kiukaisissa käynnistyi lisäksi *Kiukainen 2000* -projekti, jonka myötä perustettiin elinkeinon kehittämisen neuvottelukunta (EKN). Neuvottelukunnan jäseninä toimivat elinkeinoasiamies, kolme yrittäjien edustajaa, maataloustuottajien edustaja ja Kiukaisten yrittäjät ry:n edustaja. Projekti päättyi 19.9.1989, ja sille jatkona kunta osallistui Harjavallan, Nakkilan ja Kokemäen kanssa ns. RAKMU-projektiin. Kyseessä oli noin kaksivuotinen elinkeinon kehittämisprojekti, joka saatiin päätökseen helmikuussa 1992. Kiukaisten kunnan kunnalliskertomus 1987, Kiukainen khall, EKA, Kunnalliskertomus 1981–1989; Kiukaisten kunnan kunnalliskertomus 1990, Kiukainen khall, EKA, Kunnalliskertomus Toimintakertomus 1990–1996.

²² Euran kunnan toimintakertomus 2000, Eura khall, EKA, Tilinpäätös, tuloslaskelma, tase, toimintakertomus.

²³ 1970-luvun alussa Kiukaisiin valmistui teollisuushalleja muun muassa Paneliaan sekä 1980-luvun alussa Eurakosken Yhdyntien teollisuusalueelle sekä Panelian Maankunnan teollisuusalueelle. Euraan perustettiin Filppulan teollisuusalue 1980-luvun alkupuolella ja Neitsytmäen alue vuonna 1989. Euran kunnan teollistamislautakunnan kokouksen pöytäkirjat 26.5.1967 ja 7.6.1967, EKA, Eura Teollistam Itk Pöytäkirjat 1960–1975; Kunnallis-Sanomien 24.10.1968; Kiukaisten kunnan teollistamislautakunnan kokouksen pöytäkirjat 17.1.1963 ja 4.1.1973, EKA, Kiukainen Elinkeinolautakunta Pöytäkirjat 1961–1988, 1990. Kiukaisten kunnan kunnalliskertomus 1982, Kiukainen khall, EKA, Kunnalliskertomus 1981–1989; Euran kunnan kunnalliskertomus 1985, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988; Euran kunnan kunnalliskertomus 1989, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1989–1996.

²⁴ Vuoden 2010 toimintakertomuksessa todettiin, että Euran työpaikkaomavaraisuus oli 104,3 % (perustui vuoden 2008 tietoihin). Työllisiä Eurassa oli 5 600, ja euralaiset toimipaikat antoivat työpaikan 5 370 henkilölle. Euran kunnan toimintakertomus 2010, Eura khall, EKA, Tilinpäätös, tuloslaskelma, tase, toimintakertomus.

²⁵ Ks. esim. Euran kunnalliskertomus vuodelta 1967, 64, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.

²⁶ Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 3.7.1967, 348§ ja 7.8.1967, 404 § sekä 26.5.1967 286§, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967.

²⁷ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1966, 57, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970. Kauttaan omakotialueiden, erityisesti tyyppitalojen kulttuuriperinnöstä ks. lähemmin Luoma 2021.

²⁸ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1966, 52–54, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.

²⁹ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1967, 5, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.

³⁰ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1967, 57–59, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.

³¹ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1967, 64, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.

³² Eri aikakausien arkkitehtuuri Satakunnan kunnantaloissa. <<https://kultmais.utu.fi/kunnantalo/viis.html>>.

³³ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1976, 94, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1975–1979.

³⁴ Euran kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967, 18§ ja 101§, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967.

³⁵ Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 3.4.1967, 153§, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967.

³⁶ Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 3.7.1967, 348§ ja Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 7.8.1967, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967.

³⁷ Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 21.8.1967, 442§, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967.

³⁸ Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 4.9.1967 ja 4.12.1967, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967; Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1967, 74, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.

³⁹ Luettelo kunnan omistamista rakennuksista: Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1976, 187–189, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1975–1979.

- ⁴⁰ Euran kunnanvaltuuston pöytäkirjat 27.8.1968, 85§ ja 23.12.1968, 137§, Eura khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1968–1969.
- ⁴¹ Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 4.6.1968, 369§, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1968.
- ⁴² Euran kunnanvaltuuston pöytäkirja 29.12.1968, Eura khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1968–1969.
- ⁴³ Alkon historia. <<https://www.alko.fi/alko-oy/yritys/5-4-3-2-1-0>>.
- ⁴⁴ Euran kunnallisen alkoholitarkastajan toimintakertomus vuodelta 1976, Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1976 liiteaineisto, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1975–1979.
- ⁴⁵ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1968, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ⁴⁶ Euran kunnan kunnalliskertomukset vuodelta 1968, 1969 ja 1970, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970; Euran kunnalliskertomus 1980, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988; Euran kunnanvaltuuston pöytäkirja 5.1.1970, Eura khall, EKA, Euran kunnanvaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1970.
- ⁴⁷ Euran kunnanvaltuuston pöytäkirjat 7.1.1969, 11 §, 24.2.1969 60§ ja 61§, Eura khall, EKA, Euran kunnanvaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1968–69; Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 3.3.1969, 163§, Eura khall, EKA, Euran kunnanhallituksen pöytäkirjat 1969.
- ⁴⁸ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1969, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ⁴⁹ Euran kunnan kunnalliskertomukset vuosilta 1968, 1969 ja 1970, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970; Euran kunnan kunnalliskertomus 1980, Eura Khall Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ⁵⁰ Euran kunnanvaltuuston pöytäkirja 27.8.1968, 89§, 97§, ja 101§, Eura khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1968–1969.
- ⁵¹ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1968, 110, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ⁵² Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1969, 101, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ⁵³ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1969, 100–101, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ⁵⁴ Honkilahden kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1969, 4, Honkilahti kvalt ja khall, EKA, Vuosikertomukset 1963–1969.
- ⁵⁵ Koivisto 1987, 374.
- ⁵⁶ Pienkuntakomitea. Valtioneuvosto 1965; Mietinnön taustasta ks. esim. Pöyhönen ja Koski 2006, 11–12.
- ⁵⁷ Honkilahden kunnanhallituksen pöytäkirja 26.2.1968, Honkilahti khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁵⁸ Honkilahden kunnanhallituksen pöytäkirja 13.3.1967, 88§: Yhdyskuntasuunnittelu ja kuntauudistus, Honkilahti khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁵⁹ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1967, 6–7, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ⁶⁰ Euran kunnanvaltuuston pöytäkirja 3.7.1967, 372 §, Eura khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1966–1967.
- ⁶¹ Honkilahden kunnanhallituksen pöytäkirja 12.6.1967, 176 §, Honkilahti khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁶² Honkilahden kunnanhallituksen pöytäkirja 10.7.1967, 196 §, Honkilahti khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁶³ Honkilahden kappeli kuului Euran kirkkopitäjään eli seurakuntaan jo 1600-luvulla. Omaksi seurakunnakseen Honkilahti erosi Euran seurakunnasta vuonna 1904. Koivisto 1987, 169, 437.
- ⁶⁴ Honkilahden kunnanhallituksen pöytäkirja ja sen liitteet 12.9.1967, lausunnon antaminen lääninhallitukselle kuntauudistuksesta, 242§, Honkilahti khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁶⁵ Honkilahden kunnanvaltuuston pöytäkirja 28.3.1968, Honkilahti kvalt, khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁶⁶ Honkilahden kunnanvaltuuston pöytäkirja liitteineen 27.5.1968, Honkilahti kvalt, khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁶⁷ Honkilahden kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1968, 5, Honkilahti kvalt ja khall, EKA, Vuosikertomukset 1963–1969.
- ⁶⁸ Honkilahden kunnanhallituksen pöytäkirja 12.2.1968, 51§, Honkilahti khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁶⁹ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1970, 5, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ⁷⁰ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1970, 6, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ⁷¹ Papunen 1986, 14.
- ⁷² Hinnerjoen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1968, 1, Hinnerjoki khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1964–1969.
- ⁷³ Hinnerjoen kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1968, 2–3, Hinnerjoki khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1964–1969.
- ⁷⁴ Hinnerjoen kunnanhallituksen pöytäkirja 4.3.1967, 64§, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.

- ⁷⁵ Hinnerjoen kunnanhallituksen pöytäkirja 4.3.1967, 66§, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁷⁶ Hinnerjoen kunnanhallituksen pöytäkirja 29.5.1967, 174§, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁷⁷ Hinnerjoki kuului jo 1500-luvun puolivälissä kappeliseurakuntana Laitilan emäseurakuntaan. Papunen 1959, 89.
- ⁷⁸ Laitilan seudun kansalaisopiston työohjelma 2§. Liite Hinnerjoen kunnanhallituksen kokoukseen 20.2.1967, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁷⁹ Hinnerjoen kunnanhallituksen pöytäkirja 20.2.1967, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁸⁰ Hinnerjoen kunnanhallituksen pöytäkirja 15.7.1967, 230§, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁸¹ Hinnerjoen kunnanhallituksen pöytäkirja 25.9.1967, 286§, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1967–1968.
- ⁸² Ibid.
- ⁸³ Ibid.
- ⁸⁴ Liite nro 19. Hinnerjoen kunnanvaltuuston pöytäkirjassa 24.2.1969, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1969.
- ⁸⁵ Liite: Pöytäkirja Hinnerjoen kunnan Kivijärven kylän asukkaiden kokouksesta, joka pidettiin Kivijärven kylässä Rantaperen talossa perjantaina tammikuun 31 päivänä vuonna 1969, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1969.
- ⁸⁶ Ibid.
- ⁸⁷ Liitteet 21. Hinnerjoen kunnanvaltuuston pöytäkirjaan 24.2.1969, 27§, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1969. Allekirjoittajia oli Urpo Heurun mukaan 600, mutta laskemalla määrä paljastuu pienemmäksi.
- ⁸⁸ Hinnerjoen kunnanhallituksen pöytäkirja 11.2.1969, 47§, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1969.
- ⁸⁹ Hinnerjoen kunnanhallituksen pöytäkirja 11.2.1969, 48§, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1969.
- ⁹⁰ Ibid.
- ⁹¹ Hinnerjoen kunnanvaltuuston pöytäkirja 24.2.1969, 26§, liite 20, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1969.
- ⁹² Kansalaiskoulu eli jatkokoulu oli Suomessa vuosina 1958–1977 kansakoulun jälkeen suoritettu, yleensä kaksivuotinen koulu, joka oli mahdollista käydä, jos oppilas ei kansakoulun neljännen luokan jälkeen jatkanut oppikouluun. 6-vuotista kansakoulua seurasi tällöin 2-vuotinen kansalaiskoulu. Oppivelvollisuuden perusmuoto oli 6-vuotinen kansakoulu ja sitä seuraava 2-vuotinen kansalaiskoulu. Mikäli olosuhteet sitä edellyttivät, jatkokoulu saattoi olla myös 1-vuotinen. Tällöin varsinainen kansakoulu oli 7-vuotinen. 2-vuotisen kansalaiskoulun tehtävä oli kasvattaa tytöstä osaava perheenäiti ja pojasta riuska työmies. Kasvatustavoitteisiin kuului oppilaan persoonallisuuden kasvattaminen, ammatinvalinnan edellytyksien lisääminen ja kansalaiskasvatus. Peruskoululaki vuodelta 1968 mullisti Suomen koululaitoksen. Kansakoulu, kansalaiskoulu ja keskikoulu yhdistettiin 9-luokkaiseksi peruskouluksi. Uusi koulujärjestelmä mahdollisti opintien myös varattomien perheiden lapsille. Kansalaiskoulut lakkautettiin yhdessä kansakoulujen ja keskikoulujen kanssa 1970-luvulla, kun Suomessa siirryttiin peruskouluun. Aiheesta lisää: Perälä, Reijo: Kansalaiskoulu kasvatti suoraan ammattiin. Ylen elävä arkisto. <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2007/02/14/kansalaiskoulu-kasvatti-suoraan-ammattiin>>.
- ⁹³ Saate oli päivätty Hinnerjoella 3.3.1969, ja sen olivat allekirjoittaneet Urpo Heuru, Heimo Hannukoski ja Simo Vehmaan-Kreula.
- ⁹⁴ Vetoamus Hinnerjoen itsenäisyyden puolesta. Vetoamuksen liitteenä olivat Sopimus kansalaiskoulusta Laitilassa joulukuun 8 päivänä 1966, Pöytäkirja Hinnerjoen, Kodisjoen, Laitilan Pyhämaan ja Pyhärannan kuntien edustajainkokouksesta, joka pidettiin Laitilan kunnaliskodissa perjantaina tammikuun 20 päivänä 1967, Sopimus kansalaisopiston toimintojen laajentamisesta Hinnerjoella tammikuun 7 päivänä 1967, Ote Laitilan Kunnanhallituksen pöytäkirjasta 28 12 1968, Hinnerjoen ja Laitilan kuntien eläinlääkärikysymyksen järjestäminen. Liitteinä Hinnerjoen kunnanvaltuuston pöytäkirjassa 28.2.1969, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1969.
- ⁹⁵ Muistio niistä seikoista, jotka Euran, Hinnerjoen ja Honkilahden kuntien vapaaehtoisessa yhdistymisessä ehdotettiin otettavaksi huomioon. 3.2.1969 Eurassa. Liite 1 Hinnerjoen Kunnanhallituksen pöytäkirja 11.2.1969 47 §, EKA, Hinnerjoen kunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1969.
- ⁹⁶ Pöytäkirja Honkilahden kunnanhallituksen kokouksesta 10.2.1969, 37§, Honkilahti khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1969.

- ⁹⁷ Honkilahden kunnanvaltuuston pöytäkirja 26.2.1969, Honkilahti kvalt, khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1969.
- ⁹⁸ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1970, 7, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ⁹⁹ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1972, 5, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1971–1974.
- ¹⁰⁰ Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 24.8.1970 79 8§, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1970.
- ¹⁰¹ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1970, 54, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ¹⁰² Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 24.8.1970, 79 8§, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1970.
- ¹⁰³ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1970, 54, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ¹⁰⁴ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1965, 3, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ¹⁰⁵ Harisalo 1975, 44–56.
- ¹⁰⁶ Harisalo 1975, VIII. Harisalo palveli sittemmin Tampereen yliopiston hallintotieteen professorina.
- ¹⁰⁷ Harisalo 1975, XIV ja 3–4.
- ¹⁰⁸ Harisalo 1975, 7–8.
- ¹⁰⁹ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1970, 156–157, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ¹¹⁰ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1971, 174, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1971–1974.
- ¹¹¹ Euran kunnanvaltuuston pöytäkirja 18.1.1971, 16§, Eura khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1971.
- ¹¹² Euran kunnanvaltuuston pöytäkirja 27.3.1972, 53§, Eura khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1972.
- ¹¹³ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1972, 84, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1971–1974.
- ¹¹⁴ Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 10.4.1972, 439§, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1972.
- ¹¹⁵ Euran kunnanhallituksen pöytäkirja 13.11.1972, Eura khall, EKA, Kunnanhallituksen pöytäkirjat 1972.
- ¹¹⁶ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1972, 191, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1971–1974.
- ¹¹⁷ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1974, 33, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1971–1974.
- ¹¹⁸ Harisalo 1975, 85.
- ¹¹⁹ Seutukaavaliitto oli seutukaavasta päättämiseksi perustettu monikunnallinen alueellinen päätöksentekoeelin. Seutukaavaliitto oli lakisääteinen kuntayhtymä, jonka perustamisesta ja tehtävistä oli säädetty vuonna 1959 voimaan tulleessa rakennuslaissa. Rakennuslaki 370/1958. 16.8.1958. Oikeusministeriö ja Edita Publishing Oy. Pyhäjärvisuudun kuntaliitosten suunnitelmat koskettivat sekä Varsinais-Suomen että Satakunnan seutukaavaliittoja. Seutukaavaliitot korvattiin vuoden 1993 paikallishallintouudistuksessa maakuntaliitoilla, jolloin Euraa koskevat seutukaavaliitot tehtävät siirtyivät Satakuntaliitolle.
- ¹²⁰ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1975, 196, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1975–1979.
- ¹²¹ Harisalo 1975, liite 10.
- ¹²² Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1970, 97, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ¹²³ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1970, 98, Kunnalliskertomukset 1965–1970.
- ¹²⁴ Euran urheilutalo- ja uimahallin rahoitussuunnitelma. Liite Euran kunnanvaltuuston 28.12.1972 pidetyn kokouksen pöytäkirjaan 207 §, Eura khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1972.
- ¹²⁵ Euran urheilutalo-uimahallin toimintasuunnitelma. Liite Euran kunnanvaltuuston 28.12.1972 pidetyn kokouksen pöytäkirjan 207 §, Eura khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1972.
- ¹²⁶ Euran urheilutalo-uimahallin toimintasuunnitelma. Liite Euran kunnanvaltuuston 28.12.1972 pidetyn kokouksen pöytäkirjan 207 §, 1–8. Eura khall, EKA, Kunnanvaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1972.
- ¹²⁷ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1974, 78, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1971–1974.
- ¹²⁸ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1974, 49, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1971–1974.
- ¹²⁹ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1975, liitteet: Kirjaston käyttötilasto, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1975–1979.
- ¹³⁰ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1975, 191, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1975–1979.
- ¹³¹ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1977, 168–169, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1975–1979.
- ¹³² Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1975, 11, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1975–1979.
- ¹³³ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1977, 131, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1975–1979.
- ¹³⁴ Euran kunnalliskertomus 1991, 20–21, Eura khall, Kunnalliskertomukset 1989–1996.
- ¹³⁵ Vuonna 1974 Ahlström työllisti 1895 henkeä, vuonna 1975 yli 1900 henkilöä ja vuonna 1976 jopa 1910 henkilöä. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1975, 21; Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1976, 21, Eura khall, EKA, Vuosikertomukset 1975–1979. Kuten seuraavista kunnalliskertomuksista on luettavissa, työllistettyjen määrän kasvu hiipuu 1970-luvun lopussa ja kääntyy laskuun.
- ¹³⁶ Eura työllisti 417,5 henkilöä, ja lisäksi useita sivutoimisia. Työntekijät ilmaistaan henkilötötyövuosina, joten puolipäivätoimisia ja kokopäivätoimisia tehtäviä ei ole erotettu toisistaan. Viranhaltijoita näistä Euran kunnan työntekijöistä oli 369, joista naisia 302.
- ¹³⁷ Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1980, 21, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹³⁸ Euran kunta 1987. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1987, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.

- ¹³⁹ Euran kunta 1981. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1981, 47–48, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹⁴⁰ Euran kunta 1982. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1982, 44–46, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹⁴¹ Kustannukset 3,1 miljoonaa markkaa. Euran kunta 1983. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1983, 46–47, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹⁴² Kustannukset 3,4 miljoonaa markkaa. Euran kunta 1983. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1983, 46–47, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹⁴³ Euran kunta 1983. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1983, 48, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹⁴⁴ Euran kunta 1983. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1983, 53, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹⁴⁵ Euran kunta 1984. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1984, 52–53, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹⁴⁶ Euran kunta 1984. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1984, 54–55, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹⁴⁷ Kustannukset olivat 0,9 miljoonaa markkaa.
- ¹⁴⁸ Kustannukset nousivat 6 miljoonaan markkaan.
- ¹⁴⁹ Euran kunta 1985. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1985, 49–51, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹⁵⁰ Kustannukset olivat 2,2 miljoonaa markkaa.
- ¹⁵¹ Kustannukset olivat 11 miljoonaa markkaa. Euran kunta 1987. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1987, 48–50, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹⁵² Kustannukset olivat 5,8 miljoonaa markkaa.
- ¹⁵³ Euran kunta 1988. Euran kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1988, 50–52, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1980–1988.
- ¹⁵⁴ Kustannukset olivat 7,2 miljoonaa markkaa.
- ¹⁵⁵ Kustannukset olivat 1,5 miljoonaa markkaa.
- ¹⁵⁶ Euran kunta 1989, 18–21, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1989–1996.
- ¹⁵⁷ Eura 1990, 18–19, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1989–1996. Vuonna 1990 kunnalliskertomukset muuttuivat aiempaa kuvailevammiksi.
- ¹⁵⁸ Eura 1992, 18–21, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1989–1996.
- ¹⁵⁹ Eura 1990, 21, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1989–1996.
- ¹⁶⁰ Eura 1991, 16–19, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1989–1996.
- ¹⁶¹ Kustannukset olivat 10,3 miljoonaa markkaa.
- ¹⁶² Eura 1992, 18–21, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1989–1996.
- ¹⁶³ Kustannukset olivat 10,3 miljoonaa markkaa.
- ¹⁶⁴ Kustannukset olivat 12,9 miljoonaa markkaa.
- ¹⁶⁵ Kustannukset 10,3 miljoonaa markkaa.
- ¹⁶⁶ Eura 1991, 16–19, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1989–1996.
- ¹⁶⁷ Eura 1992, 18–21, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1989–1996.
- ¹⁶⁸ Eura 1995, Eura khall, EKA, Kunnalliskertomukset 1989–1996.
- ¹⁶⁹ Nils-Eric Backman: Lähes puolet Suomen maakunnista menetti asukkaitaan 2005. Maakuntien sisällä käy nyt myllerryt, kun kunnat jakaantuvat voittajiin ja häviäjiin. Helsingin Sanomat 18.4.2006. <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000004390429.html>>. Luettu 23.1.2022.
- ¹⁷⁰ Kiukaisten kunnan vuosikertomus vuodelta 1962, 40, Kiukainen khall, EKA, Kunnalliskertomus 1936–1962.
- ¹⁷¹ Kiukaisten kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1962, 25–29; Kunnalliskertomus Kiukaisten kunnasta 1936, 23, Kiukainen khall, EKA, Kunnalliskertomus 1936–1962.
- ¹⁷² Kiukaisten kunnan tasekirja 1997, 1, EKA.
- ¹⁷³ Kiukaisten kunnan tasekirja 1997, 1, 14, 20, 30, EKA.
- ¹⁷⁴ Luettelo 1.1.2009 yhdistyvistä kunnista ja uusien kuntien nimet. <http://www.kunnat.net/k_perussivu.asp?path=1;29;348;4827;50631;137616;137509>.
- ¹⁷⁵ Kiukaisten kunnan tasekirja 2007, 1, EKA.
- ¹⁷⁶ Kiukaisten kunnan tasekirja 2008, 1–2, EKA.
- ¹⁷⁷ Kiukaisten kunnan tasekirja 2008, 3–4, EKA.
- ¹⁷⁸ PARAS-hankkeen tavoitteet olivat aikalaisten silmiin osin ylimitoitettuja. Kriittisiä aikalaishuomioita niistä esitti pohjoismaiseen vertailuun tukeutuen esimerkiksi Åbo Akademiassa vaikuttanut yhteiskuntatieteiden tutkija Siv Sandberg. Ks. Sandberg 2006.
- ¹⁷⁹ Kiukaisten kunnan tasekirja 2008, 37; Kiukaisten liittymispäätös: Vnp 28.2.2008/145, EKA.
- ¹⁸⁰ Kiukaisten kunnan tasekirja 2008, EKA.

- ¹⁸¹ Pyhäjärvisuodun kuntaliitos varmistui Satakunnassa. Yle 31.10.2008. <<https://yle.fi/uutiset/3-5826060>>. Luettu 23.1.2022.
- ¹⁸² Pyhäjärvisuodun kuntaliitos seisoo. Yle 12.1.2010. <<https://yle.fi/uutiset/3-5486957>>. Luettu 23.1.2022.
- ¹⁸³ Yle: Suur-Euran kuntaliitos kaatui. Yle 14.1.2010. <<https://yle.fi/uutiset/3-5488702>>. Luettu 23.1.2022.
- ¹⁸⁴ Mäenpää, Teijo: Luottamus voidaan menettää vain kerran. Suomi 24, 14.05.2014. (Ks. myös Alasatakunta 19.11.2013.) Mäenpään puheenvuoro liittyy Pyhäjärvisuodun kuntia ja niiden liitoshankkeita koskeneeseen enimmäkseen vuosina 2013–2014 käytyyn keskusteluun SUOMI 24 -sivustolla. Keskustelu on paikoin ärhäkkää ja henkilökohtaista. <<https://keskustelu.suomi24.fi/t/10443482/quoteura---sakyla---koylio-yhdistetaan-uudeksi-kunnaksi>>. Luettu 24.1.2022.
- ¹⁸⁵ Bernitz 2017, 1.
- ¹⁸⁶ Kaupunginjohtaja: Eura on vahvin kumppaniehdokas Raumalle. Länsi-Suomi 5.11.2014. <<https://ls24.fi/uutiset/euralaiset-pelkaavat-jaavansa-syrjakylaksi>>. Luettu 24.1.2022.
- ¹⁸⁷ Laakso, Antti: Rauma ja Eura sopivat: Uuden kunnan nimeksi Rauma. Yle 10.2.2015. <<https://yle.fi/uutiset/3-7795428>>. Luettu 24.1.2022.
- ¹⁸⁸ Laakso, Antti: Rauman ja Euran kuntaliitos kaatunassa Euran vastustukseen. Yle 15.6.2015. <<https://yle.fi/uutiset/3-8076839>>. Luettu 24.1.2022.
- ¹⁸⁹ Bernitz 2017.
- ¹⁹⁰ Korvenmaa 1989, 115; Schybergson 1992, 282.
- ¹⁹¹ Pfaler oli aiemmin työskennellyt A. Ahlström Oy:n Karhulan tehtailla.
- ¹⁹² Schybergson 1992, 212.
- ¹⁹³ Mäkinen 2014, 92. Paperitehtaalla työskenteli 330 henkilöä ja jalostamolla 490 henkilöä.
- ¹⁹⁴ Mäkinen 2014, 97.
- ¹⁹⁵ Euran Joulu 1997, 39.
- ¹⁹⁶ Korvenmaa 1989, 116; Schybergson 1992, 225. Voimalan suunnitteli arkkitehti Pentti Ahola (1919–1972), ja se edusti 1950-luvulla yleistynyttä modernismia.
- ¹⁹⁷ Päällystetty taidepainopaperi valmistettiin Beloit-Italian valmistamalla päällystyskoneella (*off-machine*), joka hankittiin PK1:een. Sana *Kaubelart* tulee siis sanoista: Kauttua, Beloit, art (taidepainopaperi). Ks. esim. Helander 2008, 32.
- ¹⁹⁸ Schybergson 1992, 281. Ennen *on machine* -valmistusta paperi päällystettiin erillisessä yksikössä. A-Copyn valmistus alkoi vuonna 1972. Koppiopaperin valmistusta varten paperitehdas sai vuonna 1973 noin 20 000 kuutiometrin suuruisen lisärakennuksen, jossa sijaitsi laboratorio, jälkikäsitteilyosasto ja henkilöstötilat.
- ¹⁹⁹ Schybergson 1992, 237; Korvenmaa 1989, 116; Helander 2008, 34, 79. Vuonna 1973 Euran Paperin työntekijöistä runsaat 700 oli tehtaan työläisiä ja 200 toimihenkilöitä. 1970-luvun lopussa investoitiin muun muassa kotelovalmistuslaitteisiin, kun Euran Paperi osti Porin Painotutteen koneet. Lisäksi otettiin käyttöön AluGlas-tyhjiömenetelmä sekä uusi pakkausjärjestelmä makeislinjalle.
- ²⁰⁰ Schybergson 1992, 282.
- ²⁰¹ Helander 2008, 48, 53; Schybergson 1992, 249; Korvenmaa 1989, 123. Jan Gube toimi Kauttuan paikallisjohtajana vuosina 1967–1977. Tämän jälkeen hän toimi muun muassa Ahlström Canada Ltd:n toimitusjohtajana ja hallituksen puheenjohtajana. Kuka kukin on (Aikalaiskirja): Who's who in Finland/1978. <<http://runeberg.org/kuka/1978/0154.html>>.
- ²⁰² Schybergson 1992, 344.
- ²⁰³ Mäkinen 2014, 143, 145, 147. Yksi Euran Paperin erikoisuus oli piirturipaperien valmistus, joka oli aloitettu jo vuonna 1942. Kyse oli erikoistuotteista, joiden tuotanto oli suhteellisen pienimuotoista. Piirturipapereita tilasivat muun muassa sairaalat, prosessiteollisuus, öljynjalostus- ja kemianlaitokset, voimalat, laboratoriot ja muut tutkimuslaitokset. Ks. Alasatakunta 20.3.1980.
- ²⁰⁴ 1980-luvun alussa lopetettiin pussien valmistus ja 1940-luvun lopulla Åkerlund & Rausingin kanssa solmittu know how -sopimus päättyi. Vuonna 1985 tuotanto-osasto jaettiin makeispaperiin, kuluttajatuotteisiin ja joustopakkausiiin. Lisäksi lopetettiin offsetpainatus. Vuonna 1986 tuotanto jaettiin kolmeen tuotantoputkeen jalostusmateriaalien mukaan (filmi, paperi, kartonki). Vuonna 1988 tehtaajohtajaksi nimitettiin Heikki Harjuvaara. Ks. esim. Helander 2008, 79.
- ²⁰⁵ Mäkinen 2014, 145.
- ²⁰⁶ Mäkinen 2014, 161, 163–164.
- ²⁰⁷ Mäkinen 2014, 163. Oy Avanspack Ab:n perustajat olivat Tapani Repo, Ulf Majurin, Ralf Linqvist ja Hans Silfverberg, jotka lähtivät vuoden 1989 lopulla perustetusta Eurapak Oy:stä. Suurin osa Avanspackin työntekijöistä tuli Eurapakista tai paperitehtaalta.
- ²⁰⁸ Mäkinen 2014, 164. Eurapak Oy:n tuotantoon kuuluivat karamelli-, paperi-, filmi-, kotelo- ja reprolinja. Kuluttajatuotteet Oy käsitti kotitaloustuote- ja mittaripaperituotannon. Tuotteisiin kuului muun muassa kelmut, pakastusrasiat ja kahvinsuodattimet. Molempien yhtiöiden omistus säilyi A. Ahlström Osakeyhtiöllä.
- ²⁰⁹ Mäkinen 2014, 161, 163.
- ²¹⁰ Harolan torpasta tehdassaleihin. Anja Esko muistelee entissii aikoi Kauhtuust ja Luvalahrelt. 2008.

- ²¹¹ Lappi rippikirja 1907–1916 (AP I Aa:12) Sivu 164, SSHY.
<<http://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=29113&pnum=168>>; Lappi syntyneet 1890–1908 (MKO19-25) Sivu 401, SSHY.
<<http://www.sukuhistoria.fi/sshy/sivut/jasenille/paikat.php?bid=7971&pnum=202>>; Harolan torpasta tehdassaleihin. Anja Esko muistelee entissii aikoi Kauhtuust ja Luvalahrelt. 2008.
- ²¹² Harolan torpasta tehdassaleihin. Anja Esko muistelee entissii aikoi Kauhtuust ja Luvalahrelt. 2008; Tauno Saarisen puhelinhaastattelu 19.1.2022.
- ²¹³ Harolan torpasta tehdassaleihin. Anja Esko muistelee entissii aikoi Kauhtuust ja Luvalahrelt. 2008.
- ²¹⁴ Anja Eskon haastattelu 7.7.2011.
- ²¹⁵ Ibid.
- ²¹⁶ Harolan torpasta tehdassaleihin. Anja Esko muistelee entissii aikoi Kauhtuust ja Luvalahrelt. 2008.
- ²¹⁷ Ibid.
- ²¹⁸ Anja Eskon haastattelu 7.7.2011.
- ²¹⁹ Korvenmaa 1989, 99.
- ²²⁰ Anja Eskon haastattelu 7.7.2011.
- ²²¹ Ibid.
- ²²² Ibid.
- ²²³ Anja Eskon haastattelu 7.7.2011; Tauno Saarisen puhelinhaastattelu 19.1.2022.
- ²²⁴ Kauttuan tehtaiden vapaaehtoisuuteen perustuvista eläkejärjestelyistä ks. tämän teoksen sivu X.
- ²²⁵ Anja Eskon haastattelu 7.7.2011.
- ²²⁶ Ibid.
- ²²⁷ Ibid.
- ²²⁸ Kirjasampo kirjallisuusverkkopalvelun verkkosivut.
<<https://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/saha3%253Aud5f44ac6-c87b-4739-a3aa-398985dc8534>>.
- ²²⁹ Anja Eskon haastattelu 7.7.2011.
- ²³⁰ SAK. Me olemme SAK. Historia. Saavutuksia. <<https://www.sak.fi/me-olemme-sak/historia/saavutuksia>>.
- ²³¹ Schybergson 1992, 221, 338; Mäkinen 2014, 130.
- ²³² Mäkinen 2014, 131.
- ²³³ Mäkinen 2014, 131; Kauttuan Saunaseuran kokouskutsut vuosilta 1974–1988, Euran kotiseutuarkisto.
- ²³⁴ Mäkinen 2014, 131.
- ²³⁵ Helander 1998, 152.
- ²³⁶ Helander 1998, 152–153; Kunnallissanomat 12.9.1968; Satakunnan Kansan 23.9.1969. SOT:n teurastamo työllisti yhteensä 80 henkilöä ja Kariniemi noin 40 henkilöä. Satakunnan Osuusteurastamon nimi vaihtui Satahämeen Osuusteurastamoksi vuonna 1972.
- ²³⁷ Helander 1998, 153–154; Etelä-Suomen Sanomat 6.8.1981.
- ²³⁸ Maaseudun Tulevaisuus 19.3.1983; Satakunnan Kansan 21.11.1985. Raskaisiin lintuihin luettiin muun muassa sorsat, fasaanit, kalkkunat, ankat, hanhet ja kanat. Raimo Tuomola Ky:n toiminta jatkui itsenäisenä tytäryhtiönä Köyliössä.
- ²³⁹ Satakunnan Kansan 15.10.1988. Muita samoista markkinoista kilpailevia yrityksiä olivat LSO, SOT, Lihabotnia Oy ja Saarioinen. Suomalaiset kuluttivat vuonna 1988 jo noin viisi kiloa broileria henkeä kohti, kun vuonna 1971 jokainen suomalainen kulutti vain alle kilon broileria.
- ²⁴⁰ Maaseudun Tulevaisuus 18.3.1993. Broilerien teurastus ja paloittelu keskittyi Euraan ja kypsien tuotteiden valmistus Säkyliään.
- ²⁴¹ Helander 1998, 150–151; Koivuniemi 2011, 188–189. Kuluttajille tuttu Kariniemi-tuotemerkki säilyi broilerituotteiden nimissä.
- ²⁴² Satakunnan Kansan 13.1.1989; Maaseudun Tulevaisuus 12.8.1989. Tulevia työntekijöitä Mykora Oy koulutti yhteistyössä Huittisten Ammatillisen Kurssikeskuksen kanssa. Sieniviljelyteknisen kurssin hyväksyttävästi suorittaneet saivat työpaikan Mykora Oy:ltä.
- ²⁴³ Satakunnan Kansan 9.8.1991, 30.8.1992; Maaseudun Tulevaisuus 28.3.1992.
- ²⁴⁴ Etelä-Suomen Sanomat 23.1.1995; Maaseudun Tulevaisuus 11.5.1996, 3.3.1998.
- ²⁴⁵ Länsi-Savo 4.7.2002. Yrityskauppa liittyi Kemiran strategiaan keskittyä silloisiin ydintoimialoihinsa.
- ²⁴⁶ Helander 1998, 155–156; Pekka Kariniemi toimi Biolan Oy:n toimitusjohtajana vuosina 1978–2008 ja vuodesta 2008 lähtien yhtiön hallituksen puheenjohtajana.
- ²⁴⁷ Biolan Groupiin kuuluivat vuonna 2019 Biolan Ekoasuminen Oy, Novarbo Oy, Favorit Tuote Oy, Biolan Baltic Oü (Viro), Biolan OOO (Venäjä), Biolan Suzhou Co. Ltd (Kiina). Konserni työllisti yhteensä noin 150 henkilöä. Biolan Oy:llä työntekijöitä oli 68. Biolan Oy:n verkkosivut. <<https://www.biolan.fi/biolan.html>>.
- ²⁴⁸ Hoppu 2019, 171.
- ²⁴⁹ Uusi Suomi 11.10.1950; Vapaa Sana 3.4.1952; Kansan Uutiset 21.2.1957. Nahkatehtaan raaka-aineista noin 75 prosenttia saatiin kotimaasta. Ulkomaista raakanahkaa hankittiin muun muassa Argentiinasta ja Australiasta.

Nahkatehdas sai valtionavustusta laajennusta varten. Laajennus valmistui samoihin aikoihin, kun Satanahka Oy vietti 40-vuotisjuhlavuottaan helmikuussa 1957.

²⁵⁰ Uusi Suomi 21.12.1967.

²⁵¹ Maaseudun Tulevaisuus 14.6.1969; Hoppu 2019, 201–202.

²⁵² Hoppu 2019, 208. Vuonna 1973 Suomessa oli 22 nahkapukineita valmistavaa yritystä, ja kaksi vuotta myöhemmin yrityksiä oli 39.

²⁵³ Hoppu 2019, 202; Etelä-Suomen Sanomat 26.1.1974; Alasatakunta 9.5.1974, 1.4.1976. Rauman pukineompelimo perustettiin Satakunnan Kenkätehtaalta saatuihin tiloihin. Rauman yksikössä työskenteli vuonna 1976 viitisenkymmentä työntekijää. Kiukaisissa työskenteli 340 työntekijää, joista noin 260 oli kiukaislaisia.

²⁵⁴ Alasatakunta 5.6.1980; Hoppu 2019, 209–210.

²⁵⁵ Etelä-Suomen Sanomat 18.4.1979.

²⁵⁶ Hoppu 2019, 214, 221.

²⁵⁷ Hoppu 2019, 226; Alasatakunta 5.6.1980. Tehtaan investoinnit jatkuivat vielä vuonna 1986 nahkatehtaan prosessiosaston laajennuksella.

²⁵⁸ Koivisto 1987, 179; Suomen Kuvalehti 1.8.1953; Kunnallis-Sanomat 22.2.1968; Alasatakunta 16.11.1978. Löyttyläläinen Taito Suomi toimitti 1950-luvulla hiiltä Outokummun Porin kuparitehtaalle. Sotavuosina hiiltä käytettiin myös häikäpöntöissä.

²⁵⁹ Kunnallis-Sanomat 22.2.1968; Suomen Kuvalehti no 31, 1.8.1953, 12–13.

²⁶⁰ Satakunnan Kansan 25.9.1962; Kunnallis-Sanomat 22.2.1968. Auvaisten kylässä hiiliä poltettiin 1960-luvulla muun muassa Frans Anttilan ja Aimo Ojalan tiloilla.

²⁶¹ Kunnallis-Sanomat 22.2.1968.

²⁶² Satakunnan Kansan 25.9.1961; Satakunnan Kansan 24.10.1980; Satakunnan Kansan 13.7.1990. Hiiltämöille oli säädetty tietyt etäisyyksimääräykset, joiden mukaan niitä ei saanut perustaa 300 metriä lähemmäs asutusta.

²⁶³ Satakunnan Kansan 24.10.1980. Raitasen hiiltämö oli vuonna 1980 toiminut noin vuoden ajan, ja Raitanen toimitti kaikkialle Suomeen. Vuonna 1981 Raitasen hiiltämöstä oli lähdössä noin 60 000 sakkia grillihiiliä.

²⁶⁴ Satakunnan Kansan 13.7.1990; Yle. Uutiset. 7.5.2015. Taidolla valmistetut grillihiilet takaavat kuumat paikat makkaroilta. <<https://yle.fi/uutiset/3-7978365>>. Luettu 29.12.2020.

²⁶⁵ Koivuniemi 2011, 148–149.

²⁶⁶ Ensimmäisiä lisäansioita Pere hankki jo talvisotasyksynä 1939, kun hän rakensi puuhiiltämön Euran Pysäköintialueelle. Jatkosodan aikana Pere perusti tervatehtaan puuhiiltämön viereen. 1950-luvulla hän valmisti jonkin aikaa moppiharjoja ja silityslautoja.

²⁶⁷ Helander 1998, 143–145.

²⁶⁸ Kunnallis-sanomat 16.11.1972, 23.11.1973; Uusi Suomi 16.12.1974; Helander 1998, 146–147.

²⁶⁹ Satakunnan Kansan 11.10.1982; Helander 1998, 146; Helander 2006, 56, 137. Höyläämön oli perustanut vuonna 1957 Lauri Kivimaa, ja tämän jäätyä eläkkeelle höyläämö siirtyi Pintoksen omistukseen. Vuonna 1988 Pintoksella toteutettiin yhtiömuodon muutos, jonka myötä Pintos Ky muuttui Pintos Oy:ksi.

²⁷⁰ Helander 1998, 147. Jäki Oy ostettiin Puolimatkalta.

²⁷¹ Turun Sanomat 26.3.2005. <<https://www.ts.fi/uutiset/talous/1074033902/Kolmatta+polvea>>; Turun Sanomat 13.6.2007. <<https://www.ts.fi/uutiset/talous/1074207623/Jokioisilla+toimiva+Ofa+Pintoksen+omistukseen>>; Turun Sanomat 19.3.2009. <[ts.fi/uutiset/talous/1074341808/Pintos+ostaa+naulatehtaan+Ruotsista](https://www.ts.fi/uutiset/talous/1074341808/Pintos+ostaa+naulatehtaan+Ruotsista)>. Ruotsin yksikkö sijaitsi Värnamossa, Smälannissa. Ruotsin tuotanto siirrettiin Suomeen, ja Ruotsiin perustetun tytäryhtiön Pintos Svenska Ab:n vastuulle jäi myynti ja logistiikka.

²⁷² Viljankuivureiden ohella tehtaassa valmistettiin 1970-luvun alussa myös galvanoituja kattolevyjä.

Kunnallis-sanomat 5.11.1970; Maaseudun Tulevaisuus 21.11.1972; Uusi Suomi 19.11.1972.

²⁷³ Satakunnan Kansan 26.10.1971; Maaseudun Tulevaisuus 21.11.1972; Uusi Suomi 19.11.1972. Finnbrass Oy:n perustivat vuonna 1971 Asser Uusi-Jaakkola, Matti Raiskio ja Lars Bredin. Uusi-Jaakkola erosi yhtiöstä vuonna 1974 ja Raiskio perheineen lunasti myöhemmin Bredinin osuuden yhtiöstä. Jaakko-Tuote Oy:n perustajat olivat Uusi-Jaakkola ja Veli Harjunpää. Lasituotanto alkoi vuonna 1971, Jaakko-tehtaiden kirjanpidossa. Vuoden 1972 alusta käynnistyi varsinaisesti Jaakko-Tuote Oy:n toiminta. Harjunpää 2009, 74.

²⁷⁴ Uusi Suomi 3.11.1976; Alasatakunta 16.9.1976, 27.10.1977.

²⁷⁵ Satakunnan Kansan 21.10.1986 ja 21.5.1992; Maaseudun Tulevaisuus 4.7.1992 ja 1.12.1994; Harjunpää 2009, 102. Vuonna 1995 Antti-Teollisuus Oy päätti lopettaa Jaakko-kuivureiden valmistuksen ja keskittyi valmistamaan ainoastaan Antti-kuivureita, jotka se markkinoi Hankkija-Maatalouden kautta yksinmyyntinä. Jaakko-kuivureita oli valmistettu Keskolle, joka joutui Antti-Teollisuuden ratkaisun jälkeen etsimään uuden kuivurivalmistajan. Maaseudun Tulevaisuus 3.10.1995.

²⁷⁶ Maaseudun Tulevaisuus 21.1.1972; Kiukaisten kunnan teollistamislautakunnan kokous 4.1.1973, EKA, Kiukainen Elinkeinolautakunta Pöytäkirjat 1961–1988, 1990.

²⁷⁷ Alasatakunta 20.9.1979; Satakunnan Kansan 11.1.1980, 19.12.1980, 24.11.1984. Ammattikurssi järjestettiin talvella 1981 Laitilassa. Finnbrass Oy:hyn kuului lisäksi vielä kiinteistöyhtiö Oregon Oy.

- ²⁷⁸ Ostettu yritys oli vuonna 1905 perustettu, Antwerpenissa toiminut N. V. Joseph Mertens -konserni. Yrityskaupassa G. W. Sohlberg Oy:n osuus osakekannasta oli 65 prosenttia ja Finnbrass Oy:n 35 prosenttia. Satakunnan Kansan 12.8.1986.
- ²⁷⁹ Finnbrass Groupin toimialoja olivat vuonna 1988 huonekaluteollisuuden lisäksi konepajateollisuus, jonka lisäksi konserni tavoitteena oli suuri insinööritoimistoketju. Satakunnan Kansan 19.9.1987, 27.5.1988; Pietilä 2002, 83–84.
- ²⁸⁰ Alasatakunta 16.11.1989; Harjunpää 2009, 81–82, 95–96. Profiililevyjen valssaus siirtyi Jaakko-Tuotteelle Turun Muna Oy:ltä, joka kuivuritehtaan uutena omistajana ei ollut kiinnostunut ostamaan valssausa. Valssaus jatkui aluksi Jaakko-Tehtaiden vanhoissa tiloissa, mutta se siirrettiin myöhemmin vuonna 1977 Jaakko-Tuotteen uusiin tuotantotiloihin. Ensimmäinen lasinkarkaisukone Jaakko-Tuotteelle hankittiin vuonna 1986.
- ²⁸¹ Harjunpää 2009, 99–102, 168.
- ²⁸² Satakunnan Kansan 26.8.1968. 1960-luvulla metalliteollisuutta harjoitettiin myös Hinnerjoella, saunankiukaista ja patoja valmistavassa, Ky Kaino Leinon konepajassa. 1960-luvun lopulla konepajalla ryhdyttiin lisäksi rakentamaan teräsrakenteisia teollisuushalleja sekä jäteveden puhdistuslaitoksia asuintaajamille, teollisuuslaitoksille ja kunnille. Laajennuksen jälkeen yritys työllisti 35–40 työntekijää. Hinnerjoen kunnalliskertomukset 1962, 1964 ja 1968, EKA, Kunnalliskertomukset 1947–1963, Hinnerjoki; Satakunnan Kansan 12.11.1966, 4.8.1967.
- ²⁸³ Helander 1998, 79; Turun Sanomat 24.11.1956. Turajärven saha oli 1960-luvulla Tl. Lapista kotoisin olevan Viljo (Ville) Kuusiston omistuksessa. Puhelinkeskustelu Maarit Grahn/Mauno Mattila 18.1.2021.
- ²⁸⁴ Eurakosken saha ja sen koneistot oli vuokrattu maanviljelijä Jukka Uusitalolle, joka harjoitti sahausta maanviljelyksen ohella.
- ²⁸⁵ Satakunnan Kansan 24.8.1962, 6.4.1969; Helander 1998, 267. Väinö Raulan kuoleman jälkeen vuonna 1962 sahayhtiön johtajaksi nimitettiin Raulan vävy, Jouko Silvola. Hän oli avioitunut vuonna 1956 Väinö Raulan Kaarina-tyttären kanssa ja tullut yhtiön palvelukseen samana vuonna.
- ²⁸⁶ Vuonna 1968 puutavaraa sahattivat muun muassa honkilahtelainen puutavariike Einari ja Jukka Vanne sekä Lindén & Haapanen. Tuotannosta noin 80 prosenttia vietiin Englantiin. Puutavaraa vietiin myös Irlantiin, Saksaan, Hollantiin ja Ranskaan. Puutavarakuljetukset tapahtuivat pääasiassa Rauman sataman kautta, mutta myös jonkin verran Porin Mäntyluodon sataman kautta. Kunnallis-Sanomat 9.5.1968, 3.10.1968; Helander 1998, 79.
- ²⁸⁷ Kunnallis-Sanomat 9.5.1968; Satakunnan Kansan 26.10.1968. Puutavara sahattiin kahdessa vuorossa, ja kummassakin vuorossa oli noin 20 työntekijää. Saha ja sen yhteydessä toiminut hakelaitos toimivat sähkövoimalla.
- ²⁸⁸ Uusi Suomi 23.1.1971; Kiukaisten kunnan teollistamislautakunnan kokouksen pöytäkirja 18.11.1971, EKA, Kiukainen Elinkeinolautakunta Pöytäkirjat 1961–1988, 1990. Jukka Uusitalo oli ostanut Eurakosken sahan 1960-luvun alussa. Heti tulipalon jälkeen Jukka Uusitalo käytti noin kahden vuoden ajan Turajärven sahaa puutavaran sahaukseen. Sahausta varten Uusitalolla oli omat työntekijät. Jukka Uusitalon haastattelu 2003. Panelian kotiseutuyhdistyksen arkisto; Puhelinkeskustelu Maarit Grahn/Juhani Valtonen 18.1.2021.
- ²⁸⁹ Alasatakunta 5.6.1980. Kesäkuussa 1980 Honki Oy:n saha tosin käynnistettiin väliaikaisesti uudelleen monen vuoden tauon jälkeen, kun Köyliön Tuiskulan sahan omistaja Eero Lindfors vuokrasi sahan. Saha oli ilmeisesti käynnissä kuitenkin vain joitakin viikkoja. Myös Lauri Kivimaa sahasi höyläämään varten puutavaraa Honki Oy:n sahalla vuosina 1980–1981. Helander 1998, 80.
- ²⁹⁰ Juhani Valtonen (1941–) jatkoi isänsä Pentti Valtosen (1916–1995) työtä puuseppänä. Pentti Valtonen jäi eläkkeelle vuonna 1979, jolloin yritys siirtyi Juhaniin nimiin. Helander 1998, 60, 64–66; Puhelinkeskustelu Maarit Grahn/Juhani Valtonen 18.1.2021; Sähköpostikeskustelu Mikko Kausen ja Maarit Grahnin välillä 13.1.2021. Turajärven saha oli Valtosen omistuksessa vuoteen 1995 saakka.
- ²⁹¹ Alasatakunta 24.5.1979; Kiukaisten kunta. Elinkeinolautakunnan pöytäkirjat 22.9.1980 ja 16.3.1982, EKA, Kiukainen Elinkeinolautakunta Pöytäkirjat 1961–1988, 1990; Sydän-Satakunta 8.9.2016. Saha Panelian sahalla päättyi vuonna 1982.
- ²⁹² Euran saha oli aiemmin vuonna 1976 siirtynyt Kivimaan puutavariikkeen käyttöön sen jälkeen, kun Euran Puu Lindén & Haapanen oli lopettanut sahauksen sahalla. Luvian saha paloi 12.6.1979. Tulipalossa tuhoutuivat saha- ja konttorirakennukset sekä osa puutavaravaraa. Alasatakunta 28.6.1979; Uusi Suomi 13.6.1979; Helander 1998, 73, 79–80; Lähtinen ja Kuisma 2020, 55–56; Sähköpostikeskustelu Maarit Grahn/Tuomas Pere 18.1.2021.
- ²⁹³ Alasatakunta 24.5.1979, 25.10.1979. Lokakuussa 1979 Raulan saha työllisti noin 50 työntekijää, kun yhdessä vuorossa sahalla normaalisti työskenteli noin 30 henkeä.
- ²⁹⁴ Laskusuhdanteen aikana sahatavaran ulkomaanhinta oli pudonnut noin kolmanneksen. Alasatakunta 4.2.1982; Helander 1998, 73; Sydän-Satakunta 8.9.2016.
- ²⁹⁵ Maaseudun Tulevaisuus 13.2.1990. Puunkorjuu metsänhoitoyhdistyksen toimesta tapahtui metsänomistajan suostumuksella. Honkilahti–Hinnerjoen Metsänhoitoyhdistyksen hankintapalvelu oli alkanut jo 1960-luvulla metsätyön koneellistamisen myötä. Vuonna 1990 metsänhoitoyhdistys työllisti kahdeksan metsuriä; Maaseudun

Tulevaisuus 2002 6.9.2002. Jukka Uusitalo oli ryhtynyt käyttämään metsänhoitoyhdistyksen palveluita 1980-luvun lopulla.

²⁹⁶ Helander 1998, 267.

²⁹⁷ Vuoden 1995 vaiheilla Juhani Valtonen myi Turajärven sahan Mauno Mattilan ja Seppo Antolan perustamalle yhtiölle, Turajärven Saha Oy:lle. Uuden yhtiön nimissä sahalla sahattiin puutavaraa Mauno Mattilan omistaman Lappi-Hirsi Oy:n tarpeisiin sekä harjoitettiin pieniä määriä rahtisahausta. Vuonna 2020 Maunulan ja Antolan omistama osakeyhtiö purettiin, mutta saha laitteistoinen jäi Mattilan ja Antolan yhteisomistukseen. Puhelinkeskustelu Maarit Grahn/Mauno Mattila 18.1.2021.

²⁹⁸ Maaseudun Tulevaisuus 6.9.2002; Jukka Uusitalon haastattelu 30.8.2018.

²⁹⁹ Ks. lisää sivulta XXX, sahatoimintaa käsittelevä alaluku.

³⁰⁰ Pintopuu Oy:n toimitusjohtajana toimi Samu Pere. Helander 1998, 80, 147; Pintopuu.

<<https://www.pintopuu.fi/>>.

³⁰¹ Helander 1998, 89–90; Maaseudun Tulevaisuus 4.6.1998; Länsi-Savo 18.4.2005; Tammisto – Parhaasta puusta. Yritys. <<https://www.tammistopuu.com/yritys>>. Yrityksen tuotteisiin kuuluivat myös kuormalavast ja puupakkaukset, joiden valmistuksesta kaikki aikanaan alkoi.

³⁰² Helander 1998, 87–89; Tulipalo tuhosi puutyöliikkeen tuotantotilat vuosina 1976 ja 1995. Molempien tulipalojen jälkeen tuotantotilat rakennettiin uudelleen ja koneistoja modernisoitiin; Puutyöliike P. Virtanen. <<https://pvlvirtanen.fi/>>. Vuonna 2017 myös Markus Virtasen poika, Ossi Virtanen, aloitti perheyhtiön osakkaana.

³⁰³ Suomen Kaukokiito Oy perustettiin vuonna 1958 valtakunnalliseksi katto-organisaatioksi, jonka yhtenä tehtävänä oli ulkomaanliikenteen kehittäminen. Auramaa oli 1960-luvulla mukana perustamassa Kaukokiidon Nekalan tavara-asemaa Tampereelle ja Rahti-Asema Oy:tä Turkuun. Auramaa oli tavara-asemien osakkaana myös Helsingissä, Raumalla, Vaasassa, Porissa ja Loimaalla. Auramaa-yhtiöiden verkkosivut. Yritys. Historia. <<https://www.auramaa.fi/yritys/historia>>.

³⁰⁴ Vuonna 1971 valmistui oma terminaali Raumalle, ja vuonna 1977 yhtiö sai uudet konttoritilat Euran Luistarin alueelta. 1970-luvun lopulla yhtiö osti Toivo Heinin kuljetusliikkeen Hinnerjoelta, ja ostetun yhtiön nimeksi tuli Eurakiito Oy. Auramaa-yhtiöiden verkkosivut. Yritys. Historia. <<https://www.auramaa.fi/yritys/historia>>.

³⁰⁵ Yhtiö osti 1980-luvun lopulla porilaisen Kaukokiito-yrittäjän Asko Kuusimäki Ky:n kaluston ja kuljetusliike P. Vainio & kump. Turusta. Lisäksi yhtiö hankki 50 prosentin osuuden Varsinais-Suomen Kaukokiidosta Turusta. Vuonna 1997 Pohjanmaan Kaukokiito Oy siirtyi Auramaan omistukseen. Auramaan vastuulle tulivat Kaukokiito-asemat Seinäjoella, Vaasassa ja Kokkolassa. Myös Porin Kaukokiito-asema siirtyi Auramaalle. Helander 1998, 180; Auramaa-yhtiöiden verkkosivut. Yritys. Historia. <<https://www.auramaa.fi/yritys/historia>>.

³⁰⁶ Vuonna 2003 Pekka Auramaa nimitettiin toimitusjohtajaksi, Jussi Auramaa tekniseksi johtajaksi ja Kalle Auramaa markkinointijohtajaksi. 2000-luvun alkuvuosina yhtiö rakensi tai hankki omistukseensa kahdeksan uutta terminaalia. Auramaa-yhtiöt työllisti noin 220 henkeä ja 90 omaa sekä 40 sopimusautoilijaa. Auramaa-yhtiöiden verkkosivut. Yritys. Historia. <<https://www.auramaa.fi/yritys/historia>>.

³⁰⁷ Vuonna 2012 valmistui Seinäjoen kaukokiidon laajennus ja Best-Halli. Vuonna 2013 Porin Honkaluotoon avattiin uusi 8 000 neliön terminaali. Vuonna 2014 Vaasaan rakennettiin uusi terminaali ja Rauman terminaalin laajennus valmistui vuonna 2015. Auramaa-yhtiöiden verkkosivut. Yritys. Historia. <<https://www.auramaa.fi/yritys/historia>>.

³⁰⁸ Helander 1998, 208–211.

³⁰⁹ Konserniin kuuluivat Kuljetusliike Kauko Koskinen Ky, Uudenkaupungin Kuljetus Oy, KK-Terminals Oy ja KK-Stones Oy. Kauko Koskisen tyttäret Minna Ruponen ja Marjut Koskinen jatkoivat yrityksen johdossa. Koskinen-yhtiöiden verkkosivut. Yritys. <<https://www.koskinen-yhtiot.fi/yritys>>.

³¹⁰ Helander 1998, 213–215. Parhaimmillaan Heinolla oli viisi linja-autoa ja kolme kiitolinja-autoa.

³¹¹ Helander 1998, 184–186. Liikennöintiyrittäjänä jatkoi myöhemmin myös Leo Salosen poika, Vesa Salonen, joka keskittyi liikennöimään pienoibusseilla.

³¹² Helander 1998, 188–190, 192–194. Myös Klaus Lönnbergin veli Hennis Lönnberg ryhtyi 1950-luvun alussa autoilijaksi. Hennis Lönnberg kuljetti kuorma-autoillaan muun muassa halkoja, soraa, rakennustarvikkeita ja hiiliä. Lisäksi hän sai ajoja Kauttuan Ahlströmin tehtailta. Hennis Lönnbergin poika Jukka Lönnberg (1953–) jatkoi 1980-luvun lopulla autoilijana isänsä jalanjäljissä.

³¹³ Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Leningradin kaupungin nimi vaihtui, kun kansanäänestyksen jälkeen syksyllä 1991 palautettiin kaupungin alkuperäinen nimi Pietari.

³¹⁴ Helander 1998, 190–191; Olli Lönnberg Ky muuttui osakeyhtiöksi vuonna 2008.

Liikenne Lönnberg Oy:n verkkosivut. <<http://www.liikennelonnberg.fi/>>.

³¹⁵ Helander 1998, 181–182; Nosto- ja Kuljetus Salomaa Oy:n verkkosivut. <<https://www.nostojakuljetussalomaa.fi/>>. 2010-luvulla Eurassa harjoitti nosto- ja erikoiskuljetuspalveluita myös Kuljetus Hirvelä Oy, jonka toiminta alkoi vuonna 1973. Kuljetus Hirvelä Oy:n verkkosivut. <<https://www.kuljetushirvela.fi/>>.

- ³¹⁶ 1950-luvulla Raimo Tuumi työskenteli jonkin aikaa Satakunnan Liikenteen linja-autokuljettajana. Ennen uusien autojen kuljetuksia Tuumi kuljetti kuorma-autollaan muun muassa hakekuormia. Euran autokoulun lisäksi Tuumi osti myöhemmin autokoulun myös Porista. Autokoulutoimintaa jatkoivat Raimo Tuumin pojat Seppo Tuumi ja Timo Tuumi. Helander 1998, 217–220.
- ³¹⁷ Koivuniemi 2011, 172–174, 176; Grahn 2017b, 43–44.
- ³¹⁸ Hoppu 2019, 229. Vuonna 1987 Neuvostoliittoon toimitettiin jalkineita 566,1 miljoonan markan arvosta. Vuonna 1991 viennin arvo oli vain 88,6 miljoonaa markkaa. Neuvostoliiton markkinoille valmistetut kengät eivät kelvanneet laadultaan eikä mallistoiltaan läntisille markkinoille.
- ³¹⁹ Hoppu 2019, 237.
- ³²⁰ Etelä-Suomen Sanomat 4.10.1997, 28.1.1998; Hoppu 2019, 238. Selvitysmiehenä toimi Unto Nordberg, jonka Merita-pankki oli aiemmin samana vuonna nimennyt edustajakseen Satanahka Oy:n hallitukseen. Nordberg sai kuukauden aikaa selvittää uuden yhtiön perustamista.
- ³²¹ Hoppu 2019, 242–244.
- ³²² Mäkinen 2014, 166, 168. 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa työntekijävähennykset oli toteutettu vapaaehtoisuuden pohjalta. Tuloparannusohjelmaan sisältyi myös paperitehtaan mekaanisen kunnossapidon, sähkö- ja instrumenttipuolen yhtiöittäminen vuonna 1991, minkä johdosta paperitehtaan työntekijämäärä laski.
- ³²³ Mäkinen 2014, 169, 174, 179. A. Ahlström Oy:n osuus Jujo Thermal Oy:stä oli 40 %. PK1:llä valmistettiin etiketti- ja painopaperia, PK3:lla MG-tuotteita ja PK4:llä maalarinteippiä ja kahvisuodatinpaperia.
- ³²⁴ Mäkinen 2014, 181, 185.
- ³²⁵ Mäkinen 2014, 167–168, 174. Eurapak Oy:n nimenvaihoksen taustalla oli Ahlströmin toteuttama yrityskauppa. Yhtiö osti vuonna 1994 puolet Åkerlund & Rausing -yhtiöstä, ja saman vuoden lopussa koko Å&R-ryhmä oli siirtynyt Ahlströmille.
- ³²⁶ Mäkinen 2014, 181, 184–185. Vuonna 1997 Christian Fredman osti Ahlströmiltä Kuluttajatuotteet Oy:n, jonka nimi muuttui Euran Kuluttajatuotteet Oy:ksi ja tuotanto siirtyi Lappiin. Fredman oli vuonna 1981 perustanut paperi- ja kertakäyttötuotteita myyvän Certix Ky:n, jonka hän myi vuonna 1991 A. Ahlström Oy:lle. Ks. Fredman. Fredmanin tarina. <<https://fredmangroup.com/group/tarina-fredman-group/historia/>>.
- ³²⁷ Vuoden 2001 yrityskaupassa Åkerlund & Rausing Oy, tanskalainen Danisco ja australialainen Amcor Limited muodostivat uuden yhtiön, Amcor Flexibles Europe A/S. Ks. esim. Helander 2008, 101; Mäkinen 2014, 188; Taloussanomien 7.10.2001, ”Ahlström, Amcor ja Danisco perustavat joustopakkausyrityksen.” <<https://www.is.fi/taloussanomien/art-2000001339185.html>>; Ahlström luopui vähemmistöosuudestaan Amcorissa vuonna 2003. Ahlström–Munksjö. Tiedotteet. Ahlstromin tiedotteet. Lehdistötiedotteet. 2003. <<https://www.ahlstrom-munksjo.com/fi/Media/tiedotteet/ahlstrom-tiedotteet/lehdistotiedotteet/2003/AHLSTROM-LUOPUU-OSUUDESTAAN-AMCOR-FLEXIBLES-EUROPESSA-195-MILJOONALLA-EUROLLA/>>.
- ³²⁸ Ahlstrom Oyj perustettiin vuonna 2001, kun silloinen A. Ahlström Oy jakautui kolmeksi uudeksi yhtiöksi. Ahlstrom Oyj:lle siirtyi A. Ahlström Oy:n teollinen liiketoiminta. Ks. esim. Grahn 2014, 24.
- ³²⁹ Mäkinen 2014, 196. Jujo Thermal Oy:n ja Ahlstrom Kauttua Oy:n välillä toteutettu omistajavaihdos koski 145 työntekijää ja toimihenkilöä. Ahlstrom Tampere Oy:lle siirtynyt tuotanto työllisti 15 työntekijää ja seitsemän toimihenkilöä.
- ³³⁰ Yle. Uutiset. 19.12.2014. Ahlstrom sulkee Kauttuaan tehtaan. <<https://yle.fi/uutiset/3-7699131>>. Luettu 20.1.2021.
- ³³¹ Amcorin toiminta Kauttualla päättyi vuonna 2020. Satakunnan Kansan 29.9.2017. <<https://www.satakunnankansa.fi/satakunta/art-2000007152551.html>>; Yle. Uutiset. 28.11.2019. Elintarvikepakkausta valmistava Amcor sulkee tehtaat Eurassa ja Lieksassa – lähes 200 saa potkut. <<https://yle.fi/uutiset/3-11092517>>. Luettu 20.1.2021.
- ³³² Wipak Avans Oy toimitti joustopakkausta muun muassa Atrialle, HK:lle, Valiolle, Fazerille ja Pandalle. Toiminnan loppumisen myötä 52 työntekijää jäi työttömäksi. Raumalainen 29.12.2012. <<https://ls24.fi/raumalainen/rauli-helin-ei-jaanyt-kotiin-marehtimaan>>. Luettu 20.1.2021.
- ³³³ Konsernin HK Ruokatalo Group nimi muuttui HKScaniksi vuonna 2007. HKSCAN. HKScanin historia. <<https://www.hkscan.com/fi/tietoa-meista/historia/>>.
- ³³⁴ Yhtiö oli kyllästynyt Euran jätevesiyhtiön ongelmiin, joihin se vaati Euran kunnalta nopeita ratkaisuja. HK-Scanin mukaan yhtiön imago kärsi vedenpuhdistamon ongelmista, ja yhtiö ilmoitti kesällä 2015 haluavansa luopua osakkuudestaan jätevesiyhtiö JVP Eura Oy:ssä. Yle. Uutiset. 12.6.2015. HKScan luopuu jätevesiyhtiön osuuksista – jätevesivuodot lianneet imagoa. <<https://yle.fi/uutiset/3-8067817>>. Luettu 20.5.2021.
- ³³⁵ Yle. Uutiset. 1.10.2015. HKScanin jätti-investointi Raumalle. <<https://yle.fi/uutiset/3-8345284>>. Broilerituotetehtaan työpaikat siirtyivät Raumalle. Luettu 20.5.2021.
- ³³⁶ Jujo Thermal Oy:n vuotuinen liikevaihto oli noin 100 miljoonaa euroa. Jujo Thermal Kauttua. Yritys. <<https://www.jujothermal.fi/yritys/>>; Euran Erikoispaperit Oy. Yritys. <<https://www.euranerikoispaperit.fi/yritys/>>. Luettu 20.5.2021.

- ³³⁷ Yhtiö toteutti 2010-luvulla investointeja sekä Euraan että Rauman Lappiin. Vuonna 2007 ostettu Jokioisten naulatehdas suljettiin vuonna 2016 ja tuotanto siirrettiin Euraan. Forssan Lehti 30.9.2016; Länsi-Suomi 26.2.2017.
- ³³⁸ Mykorian sienituotannon omistussuhteet muuttuivat vuonna 2013, kun Laihian Mallas -konserni hankki pääosakkuuden Honka Holding Oy:n kasvihuoneista ja sieniviljelyksistä. Ks. yrityskaupasta esim. Laihian Mallas -konserni verkkosivuilta. <<https://laihianmallas.fi/tarina>>.
- ³³⁹ Haaviston perheen omistamalla perheyhtiöllä oli 2010-luvulla omia kanaloita sekä sopimustuottajia. Lisäksi perheyryitys harjoitti kanalalaitteiden ja munanpakkaus koneiden maahantuontia PanEgg Oy:n nimissä. Satamuna. Historia. <<https://satamuna.fi/historia>>.
- ³⁴⁰ Merkittäviä yrityksiä vuonna 2017 olivat muun muassa Rakennustyöt Ville Kauppi Oy, Vesi-Lammela Oy, LMG Finland Oy (Loipart), ETS-Lindgren Oy, Eupart Oy ja Euran teollisuushuolto. Yritykset työllistivät kukin 50–120 työntekijää. Satamittari. Talous. Kuntatiedot Excel-taulukoina. Satakunnan suurimmat yritystyönantajat kunnittain. Eura. <<https://satamittari.fi/suurimmat-yritystyönantajat-kunnittain/>>.
- ³⁴¹ Grahn 2017b, 47–48.
- ³⁴² Ruotsinkielisiä oli enimmäkseen 1950-luvulta 1970-luvun alkuun, jolloin heitä oli Eurassa noin 150. Ruotsinkielisten määrä alkoi nousta toisen maailmansodan jälkeen, kun Kauttuan tehtaiden tuotannon monipuolistumisen ja laajentumisen myötä tehtaalle palkattiin lisää korkeamman koulutuksen saaneita toimihenkilöitä. Vuonna 1940 ruotsinkielisiä oli noin 50. Suomen tilastolliset vuosikirjat 1940, 1950–1980.
- ³⁴³ Kielentutkimuksessa termillä *kielisaareke* tarkoitetaan ”pienehköä, rajattua kielialuetta sellaisen alueen sisällä, jossa puhutaan toista tai toisia kieliä”. Kielisaarekkeelle on keskeistä kielellisen infrastruktuurin olemassaolo ja historiallinen jatkuvuus. Ks. esim. Lönnroth 2009.
- ³⁴⁴ Vrt. Uusi Suomi 26.6.1959.
- ³⁴⁵ Luoma 2021, 54–55.
- ³⁴⁶ Helander 2008, 30. Lastentalo aloitti toimintansa vuonna 1948, ja se perustettiin Maire Gullichsenin aloitteesta. Lastentalo oli jakautunut kahteen osaan: Seimessä hoidettiin lapsia, jotka olivat iältään kolmesta kuukaudesta kolmeen vuoteen. Tarhan lapset olivat 3–6-vuotiaita. Lastentalon toiminta päättyi vuonna 1983, ja sen jälkeen rakennus toimi Euran kunnan nuorisotalo Jukolana. Vuonna 2012 rakennus jäi tyhjilleen. Alasatakunta 11.10.2018.
- ³⁴⁷ Mäkinen 2013, 152–153.
- ³⁴⁸ Liisa Koskisen haastattelu 13.5.2015.
- ³⁴⁹ Helander 2008, 144–146, 206. Maidontuotannon lopettamisen taustalla oli Suomen hallituksen silloinen määräys, jonka mukaan yhteisöjen tuli maksaa korotettua markkinointimaksua 20 p/kg tuottamastaan maidosta ja vehnästä. Yhtiön tiloilta lopetettiin vuonna 1970 noin 200 ay-lehmää. Maanviljelystä Kauttualla harjoitettiin vuoteen 1988 saakka, ja viimeisinä vuosina viljeltiin pääasiassa sokerijuurikasta, mallasohraa ja hernettä. Tämän jälkeen pellot vuokrattiin ulkopuolisille viljelijöille.
- ³⁵⁰ Helander 2008, 194–197. Osuuskunta Oma-Kauppan myymälä, Toivo Syrjäsen vaatetusliike ja Suomen kemikalio-kampaamo sijaitsivat ruukin ytimessä, Tallinmäelle rakennetussa hallirakennuksessa. Oma-Kauppan myymälä siirtyi kylän toiselle laidalle vuonna 1949. Kampaamo toimi aina 1980-luvulle saakka. Kauttuan aseman yhteydessä toimi sekatavarakauppa, jonka toiminta päättyi 1980-luvulla. Euran Säästöpankin Kauttuan konttori toimi Keskusrakennuksessa vuosina 1946–1960. Posti aloitti toimintansa vuonna 1913 Kauttuan aseman yhteydessä, mutta siirtyi vuonna 1947 ruukkiin niin sanottuun Kyöpin rakennukseen, jossa se toimi 1950-luvun lopulle saakka.
- ³⁵¹ Kauttualla vallinneet luokkaerot ilmenivät erityisesti aikuisväestön keskinäisessä kanssakäymisessä. Lasten ja nuorten elämässä luokkaerot eivät juurikaan näkyneet. Työläisten ja toimihenkilöiden lapset olivat ystäviä keskenään luokka- ja kielieroista huolimatta. Luoma 2021, 58; Laine 2015.
- ³⁵² Toimihenkilöt perustivat Kauttuan Tennisklubin toisen maailmansodan jälkeen. Helander 2008, 202.
- ³⁵³ Korvenmaa 1989, 114; Heikkilä ja Kondelin 2019, 6. Suomenkieliselle työväestölle Klubi avautui vasta 1980- ja 1990-lukujen taitteessa.
- ³⁵⁴ Helander 2008, 199–200. Vuonna 2005 Kirjala myytiin Kauttuan Kyläyhdistykselle, ja talon nimeksi tuli Kylätalo Kirjala.
- ³⁵⁵ Helander 2008, 193. Alkujaan yleinen sauna oli hyvin suosittu, mutta vähitellen sen käyttö väheni ja loppui kokonaan 1970-luvulla. Tämän jälkeen sauna toimi Euran Pallon tukikohtana. Vuonna 2006 saunarakennus myytiin Eija Helander-Niemiselle, joka kunnosti rakennuksen. Jokisauna toimi 2020-luvun kynnyksellä kokous-, kahvila- ja juhlatilana; Korvenmaa 1989, 112, 122–123. Toimihenkilöiden yhteissauna valmistui ruukkiin vuonna 1961, mutta sillä ei ollut samanlaista funktiota kuin työväen saunalla, koska toimihenkilöiden asunnoissa oli omat pesutilat. Toimihenkilöiden sauna rakennettiin arkkitehti Kristian Gullichsenin (1931–2021) suunnitelman pohjalta.
- ³⁵⁶ Ruotsinkielinen kansakoulu sijaitsi 1930-luvulla rakennetussa talossa, joka oli alun perin tehty naimattomille miehille. Koulu siirrettiin osaksi Porin ruotsalaista yhteiskoulua vuonna 1976, jolloin Euran kunta siirtyi

- peruskoulujärjestelmään. 2000-luvulle tultaessa koulun opiskelijamäärä tippui ja oppilaat menivät suomenkieliseen kouluun Eurassa. Ks. lisää ruotsinkielisestä kansakoulusta esim. Laine 2015, 344–347.
- ³⁵⁷ Helander 2008, 192; Korvenmaa 1989, 117, 122. 1960-luvulla yhtiö ryhtyi rakennuttamaan myös rivi- ja kerrostaloja. Yhtiön toimihenkilöille rakennettiin elementtirakenteisia rivitaloja Lohiluoman alueelle vuosina 1963–1970. Elementtirakenteisia kerrostaloja valmistui jalostamon läheisyyteen 1970-luvulla. Kerrostalot suunnitteli arkkitehti Pentti Ahola (1919–1972), joka suunnitteli myös paperijalostamon laajennuksen 1970-luvun vaihteessa.
- ³⁵⁸ Luoma 2021, 35; Korvenmaa 1989, 105–112, 114.
- ³⁵⁹ Ks. esim. Luoma 2021, 52; Alasatakunta 5.10.1978. Esimerkiksi vuonna 1978 A. Ahlström Oy myi 33 taloa Omakotialueelta. Varkaudenmäen talot myytiin 1980-luvulla. Lisäksi yhtiö myi vuonna 1988 viisi kerrostaloa, yhden tontin, kymmenen Mikolanmäen taloa, Kuntolan ja palokunnan talon kiinteistöyhtiö Simura Oy:lle. Ostaja kunnosti ja myi asunnot. Vuokralaisille tarjottiin etuosto-oikeutta. Helander 2008, 189, 191.
- ³⁶⁰ Vuonna 2000 Eurassa oli 36 ruotsinkielistä ja vuonna 2010 vastaava luku oli enää 16. Suomen tilastolliset vuosikirjat 2001 ja 2011; Monet entisistä Kauttuan ruotsinkielisistä muuttivat Turkuun, ja heillä oli siellä ns. AA-kerho (A. Ahlström), joka kokoontui Turun *Svenska Klubbenilla*. Laine 2015, 125.
- ³⁶¹ Euran Joulu 2003, 40. Yhtiö lahjoitti kaikkiaan 30 tonttia tehtaan palveluksessa oleville. Samankaltaisia päätöksiä tehtiin myös yhtiön muilla tehdaspaikkakunnilla.
- ³⁶² Luoma 2021, 39.
- ³⁶³ Korvenmaa 1989, 89, 96. Aallon tekemien suunnitelmien taustalla oli vuonna 1937 tehty päätös paperinjalostamon rakentamisesta. Sodan jälkeen porrastalosuunnitelmasta kuitenkin luovuttiin, koska A. Ahlström Oy oli saanut käynnistettyä oman puutalotuotannon Varkaudessa. Lisäksi porrastalo vaati suuritöiset perustukset ja oli joka suhteessa mittava rakennushanke. Sota- ja pula-aika vaikuttivat materiaalivalintoihin, ja 1940-luvulla rakentaminen perustui puuhun.
- ³⁶⁴ Korvenmaa 1989, 103–104.
- ³⁶⁵ Rajala 2011, 430; Yhdistysrekisteri. <www.yhdistysnetti.fi>.
- ³⁶⁶ Yhdistysrekisteri. <www.yhdistysnetti.fi>; Alasatakunta 2.12.1976.
- ³⁶⁷ Kunnallis-Sanomien 12.8.1971.
- ³⁶⁸ Ojala, Eelis: Kiukaisten Kisailijat. Kiukaisten Joulu 1981, 28–29; Kiukaisten Joulu 1972.
- ³⁶⁹ Koskinen 2001, 9–10.
- ³⁷⁰ Etelä-Suomen Sanomat 9.12.1947.
- ³⁷¹ Kauttuan lennökkikerhon tarkka perustamisajankohta ei ole selvillä. Kunnallis-Sanomien julkaisi 16.3.1957 artikkelin, jonka mukaan kerho olisi perustettu vuonna 1946. Kunnallis-Sanomissa 27.4.1967 ilmestyneen artikkelin mukaan perustaminen tapahtui vuonna 1947.
- ³⁷² Kunnallis-Sanomien 27.4.1967; Historia. Kauttuan Ilmailukerhon verkkosivut <<https://www.kauttuanik.fi/esittely/historia>>.
- ³⁷³ Historia. Kauttuan Ilmailukerhon verkkosivut. <<https://www.kauttuanik.fi/esittely/historia>>.
- ³⁷⁴ Kunnallis-Sanomien 16.3.1957; Historia. Kauttuan Ilmailukerhon verkkosivut. <<https://www.kauttuanik.fi/esittely/historia>>.
- ³⁷⁵ Historia. Kauttuan Ilmailukerhon verkkosivut. <<https://www.kauttuanik.fi/esittely/historia>>.
- ³⁷⁶ Kunnallis-Sanomien 27.4.1967.
- ³⁷⁷ Historia. Kauttuan Ilmailukerhon verkkosivut. <<https://www.kauttuanik.fi/esittely/historia>>.
- ³⁷⁸ Kunnallis-Sanomien 16.3.1957.
- ³⁷⁹ Historia. Kauttuan Ilmailukerhon verkkosivut. <<https://www.kauttuanik.fi/esittely/historia>>.
- ³⁸⁰ Czaplá poistettiin rekisteristä tammikuun lopulla 1974 ja lahjoitettiin Suomen Ilmailumuseon kokoelmiin vuonna 1986. Ks. Kauttuan Ilmailukerhon verkkosivut. <<https://www.kauttuanik.fi/esittely/historia>>.
- ³⁸¹ Historia. Kauttuan Ilmailukerhon verkkosivut. <<https://www.kauttuanik.fi/esittely/historia>>.
- ³⁸² Kunnallis-Sanomien 27.4.1967.
- ³⁸³ Historia. Kauttuan Ilmailukerhon verkkosivut. <<https://www.kauttuanik.fi/esittely/historia>>.
- ³⁸⁴ Ibid.
- ³⁸⁵ Ibid. Kauttuan Ilmailukerho myi Hinun Vaasaan, missä se palveli vaasalaisia purjelentäjiä vielä 2010-luvun alussa.
- ³⁸⁶ Historia. Kauttuan Ilmailukerhon verkkosivut. <<https://www.kauttuanik.fi/esittely/historia>>.
- ³⁸⁷ Ibid.
- ³⁸⁸ Ibid.
- ³⁸⁹ Ibid.
- ³⁹⁰ Ibid.
- ³⁹¹ Kinnunen 1998, 35.
- ³⁹² Kper Y/08378.
- ³⁹³ Kinnunen 1998, 36.

- ³⁹⁴ Kertomus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran (SNS) Euran osaston toiminnasta v. 1944, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ³⁹⁵ Pöytäkirja pidetty Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Euran osaston ensimmäisessä vuosikokouksessa sunnuntaina tammikuun 21. p:nä 1945 klo 13 Euran nuorisoseuran Pirtillä; Pöytäkirja pidetty SN-Seuran Euran osaston kuukausikokouksessa Euran Työväentalossa 29.4.45 klo 13, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989; Yhdistysrekisteri. <www.yhdistysnetti.fi>.
- ³⁹⁶ Kertomus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran (SNS) Euran osaston toiminnasta v. 1944, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ³⁹⁷ Kertomus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Euran osaston toiminnasta v. 1945, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ³⁹⁸ Pöytäkirja SN-Seuran Euran osaston kuukausikokouksessa 21.10.45 klo 16 Palokunnantalolla, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto.
- ³⁹⁹ Kinnunen 1998, 249.
- ⁴⁰⁰ Kinnunen 1998, 13–14.
- ⁴⁰¹ Pöytäkirja pidetty SN-Seuran Euran osaston kuukausikokouksessa Euran Työväentalossa 29.4.45 klo 13, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto.
- ⁴⁰² Pöytäkirja pidetty SNS:n Euran osaston johtokunnan kokouksessa 21 p:nä tammikuuta 1945 Euran Pirtillä, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto.
- ⁴⁰³ Kinnunen 1998, 14.
- ⁴⁰⁴ Pöytäkirja pidetty SN-Seuran Euran osaston vuosikokouksessa 20/1 1946; Kertomus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Euran osaston toiminnasta v. 1946; Kertomus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Euran osaston toiminnasta v. 1947, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ⁴⁰⁵ Kertomus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Euran osaston toiminnasta v. 1948, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ⁴⁰⁶ Kertomus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Euran osaston toiminnasta v. 1950, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ⁴⁰⁷ Kertomus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Euran osaston toiminnasta v. 1953, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ⁴⁰⁸ SNS:n Euran osaston toimintakertomus vuodelta 1954, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ⁴⁰⁹ SNS:n Euran osaston toimintakertomus vuodelta 1955; SNS:n Euran osaston toimintakertomus vuodelta 1957; SNS:n Euran osaston toimintakertomus vuodelta 1960; SNS:n Euran osaston toimintakertomus vuodelta 1961; Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Euran osaston v. 1965 toimintakertomus, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ⁴¹⁰ SN-Seuran Euran osasto r.y:n toimintakertomus vuodelta 1971, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ⁴¹¹ Ibid.
- ⁴¹² SN-Seuran Euran osasto r.y:n toimintakertomus vuodelta 1972; SN-Seuran Euran osaston toimintaa [1976], Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ⁴¹³ Alasatakunta 21.11.1974.
- ⁴¹⁴ Katsaus vuoden 1984 toimintaan, Suomi-Neuvostoliitto-seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989; Lehtileike Länneenmaa 9.8.1984, Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Euran kotiseutuarkisto, Muut asiakirjat, lehtileikkeet.
- ⁴¹⁵ Katsaus vuoden 1984 toimintaan, Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ⁴¹⁶ Katsaus vuoden 1989 toimintaan, Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ⁴¹⁷ Katsaus vuoden 1986 toimintaan, Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Euran kotiseutuarkisto, Toimintakertomukset 1944–1989.
- ⁴¹⁸ Katsaus vuoden 1991 toimintaan, Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Euran kotiseutuarkisto.
- ⁴¹⁹ Katsaus vuoden 1992 toimintaan, Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Euran kotiseutuarkisto.
- ⁴²⁰ Katsaus vuoden 1993 toimintaan, Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Euran kotiseutuarkisto.
- ⁴²¹ Satakunnan Kansan 20.11.1994.
- ⁴²² Suomi-Venäjä-Seuran Euran osaston toimintaselostus/toimintakertomus 1996, Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Euran kotiseutuarkisto.
- ⁴²³ Kirjallinen tiedonanto Pirjo Saari 26.9.2021.
- ⁴²⁴ Euran Pallon verkkosivut. <<https://www.euranpallo.fi/seura/>>.
- ⁴²⁵ Alasatakunta 28.5.1998.
- ⁴²⁶ Euran Seudun ampujien verkkosivut. <<https://www.eusa.fi/>>.
- ⁴²⁷ Euran Urheiluautoilijat ry:n verkkosivut. <<http://www.euranua.fi/historia.htm>>.

-
- ⁴²⁸ Alasatakunta 31.7.1980.
- ⁴²⁹ Alasatakunta 11.7.1991.
- ⁴³⁰ Alasatakunta 23.1.1975.
- ⁴³¹ LiigaEura. <<https://fi.wikipedia.org/wiki/LiigaEura>>.
- ⁴³² Euran Kanoottiklubin verkkosivut. <<https://ekk.sporttisaitti.com/>>.
- ⁴³³ Yhdistysrekisteri. <www.yhdistysnetti.fi>.
- ⁴³⁴ Alasatakunnan vetouistelijat ry:n verkkosivut. <<http://www.asvu.fi/>>.
- ⁴³⁵ Yhdistysrekisteri. <www.yhdistysnetti.fi>.
- ⁴³⁶ Euran Karataseuran verkkosivut. <<http://www.eurankarataseura.fi/seura>>.
- ⁴³⁷ Hirvonen, Hinni: Arvokisoissa pettymyksiä kokenut Titta Keinänen herkistyi EM-pronssista: "Vihdoinkin se tuli" <<https://yle.fi/urheilu/3-10714909>>. Luettu 6.1.2022.
- ⁴³⁸ Yong Taekwondo seuran verkkosivut. <<http://yongtaekwondo.net/Info.php>>.
- ⁴³⁹ Aalto-Setälä, Hannu: Panelian jäähalli valmistui. Kiukaisten Joulu 1999, 16–18.
- ⁴⁴⁰ Nimenhuuto.com verkkosivut. <<https://heittopussit.nimenhuuto.com/>>; Panelian Peli-Weljet ry:n verkkosivut. <<http://www.peli-weljet.com/pewetouhuu/seura.htm>>.
- ⁴⁴¹ Alasatakunta 6.10.1992.
- ⁴⁴² Alasatakunta 20.2.1997.
- ⁴⁴³ Alasatakunta 6.10.1992.
- ⁴⁴⁴ Alasatakunta 7.9.2017.
- ⁴⁴⁵ Alasatakunta 19.12.2002.
- ⁴⁴⁶ Länsi-Suomi 5.5.2004.
- ⁴⁴⁷ Euran käsityöprojekti [asiakirja], Sanna Saarisen leikekirja; Alasatakunta 18.3.1993; Turun Sanomat 8.5.1993.
- ⁴⁴⁸ Alasatakunta 14.9.1993.
- ⁴⁴⁹ Alasatakunta 20.7.1995.
- ⁴⁵⁰ Länsi-Suomi 11.9.1997.
- ⁴⁵¹ Alasatakunta 22.2.2007.
- ⁴⁵² Alasatakunta 31.1.1991.
- ⁴⁵³ Sirpa Wahlqvistin haastattelu 22.9.2020.
- ⁴⁵⁴ Alasatakunta 7.2.1995.
- ⁴⁵⁵ Kauttuan Kuvan toiminta alkoi vuonna 1953, kun Olavi Eskola ryhtyi näyttämään elokuvia. Eskola oli perustanut Euran Elokuvat Oy:n vuonna 1945 ja alkanut näyttää elokuvia Euran Pirtillä. Tätä ennen elokuvia olivat näyttäneet kiertävät elokuvateatterit, jotka toivat projektoria ja muun tekniikan mukanaan. Kiertävien elokuvateatterien näytöksiä oli nähty myös Euran palokunnantalolla. Alasatakunta 1.10.1991.
- ⁴⁵⁶ Sirpa Wahlqvistin haastattelu 22.9.2020.
- ⁴⁵⁷ Kuva-Tähti Oy:n verkkosivut. <https://www.kuvatahti.fi/fi_FI/info-sivut/historiaa>.
- ⁴⁵⁸ Pirjo Hamm-Hakamäen haastattelu 11.10.2019.
- ⁴⁵⁹ Pirjo Hamm-Hakamäen haastattelu 11.10.2019; Lalli 27.10.1925; Länsi-Suomi 6.5.1926.
- ⁴⁶⁰ Pirjo Hamm-Hakamäen haastattelu 11.10.2019.
- ⁴⁶¹ Ibid.
- ⁴⁶² Ibid.
- ⁴⁶³ Ibid.
- ⁴⁶⁴ Ibid.
- ⁴⁶⁵ Ibid.
- ⁴⁶⁶ Ibid.
- ⁴⁶⁷ Ibid.
- ⁴⁶⁸ Ibid.
- ⁴⁶⁹ Euran kemikalion verkkosivut. <<http://www.eurankemikalio.com/>>.
- ⁴⁷⁰ Pirjo Hamm-Hakamäen haastattelu 11.10.2019.
- ⁴⁷¹ Ibid.
- ⁴⁷² Euran Joulu 1999, 70–72.
- ⁴⁷³ Ibid.
- ⁴⁷⁴ Numminen 2011c, 191.
- ⁴⁷⁵ Karhula, Jalmar: Tarkoituksenmukainen nuorisoseuratalo II. Pyrkijä 1/1921.
- ⁴⁷⁶ Santonen 2001b, 30–31.
- ⁴⁷⁷ Päiväkirjamerkintä 11.10.1908, Euran nuorisoseura, Euran kotiseutuarkisto, Päiväkirja Pirtin toiminnasta 1908–1947.
- ⁴⁷⁸ Euran Nuorisoseuran vuosikertomus vuodelta 1908, Euran nuorisoseura, Euran kotiseutuarkisto, Pöytäkirjat 1908–1983.

-
- ⁴⁷⁹ Päiväkirjamerkinnot vuosina 1908-1909, Euran nuorisoseura, Euran kotiseutuarkisto, Päiväkirja Pirtin toiminnasta 1908-1947.
- ⁴⁸⁰ Alasatakunta 28.2.1989.
- ⁴⁸¹ Pöytäkirja pidetty Euran Nuorisoseuran kokouksessa Pirtillä syyskuun 10 p. 1911; Pöytäkirja tehty E.N.S. johtokunnan kokouksessa Pirtillä huhtik. 4 pv. 1912, Euran nuorisoseura, Euran kotiseutuarkisto, Pöytäkirjat 1908-1983.
- ⁴⁸² Karhula, Jalmari: Tarkoituksenmukainen nuorisoseuratalo II. Pyrkijä 1/1921.
- ⁴⁸³ Euran suojeluskunnan kokouspöytäkirjat 1918-1944, KA.
- ⁴⁸⁴ Euran Nuorisoseura 100 vuotta 1886-1986.
- ⁴⁸⁵ Alasatakunta 28.2.1989.
- ⁴⁸⁶ Euran Nuorisoseura 100 vuotta 1886-1986.
- ⁴⁸⁷ Ibid.
- ⁴⁸⁸ Alasatakunta 28.2.1989.
- ⁴⁸⁹ Satakunnan Kansa 8.3.1963.
- ⁴⁹⁰ Satakunnan Kansa 13.7.1968.
- ⁴⁹¹ Satakunnan Kansa 9.4.1969.
- ⁴⁹² Kunnallis-Sanomat 26.6.1969.
- ⁴⁹³ Korhonen 2008, 25-26; Turun Sanomat 5.7.1970.
- ⁴⁹⁴ Satakunnan Kansa 26.5.1972; Kunnallis-Sanomat 1.6.1972.
- ⁴⁹⁵ Satakunnan Kansa 26.5.1972. Helsingin Sanomat 22.2.1979.
- ⁴⁹⁶ Korhonen 2008, 25-26.
- ⁴⁹⁷ Satakunnan Kansa 6.3.1989.
- ⁴⁹⁸ Alasatakunta 19.8.1982.
- ⁴⁹⁹ Alasatakunta 26.8.1982.
- ⁵⁰⁰ Alasatakunta 4.11.1982.
- ⁵⁰¹ Länsi-Suomi 17.9.1982.
- ⁵⁰² Satakunnan Kansa 16.12.1982.
- ⁵⁰³ Alasatakunta 28.10.1982; Satakunnan Kansa 17.2.1983.
- ⁵⁰⁴ Alasatakunta 22.3.1983.
- ⁵⁰⁵ Alasatakunta 3.5.1983.
- ⁵⁰⁶ Satakunnan Kansa 19.2.1984.
- ⁵⁰⁷ Korhonen 2008, 25-26.
- ⁵⁰⁸ Satakunnan Kansa 19.2.1984.
- ⁵⁰⁹ Alasatakunta 28.2.1989.
- ⁵¹⁰ Satakunnan Kansa 19.2.1984.
- ⁵¹¹ Teinilä-Huittinen, Leena: Helmi helmien joukossa. Kodin Pellervo syyskuu 2008, 10-13.
- ⁵¹² Satakunnan Kansa 19.2.1984.
- ⁵¹³ Alasatakunta 28.2.1989.
- ⁵¹⁴ Satakunnan Kansa 25.1.1986.
- ⁵¹⁵ Satakunnan Kansa 6.3.1989.
- ⁵¹⁶ Teinilä-Huittinen, Leena: Helmi helmien joukossa. Kodin Pellervo syyskuu 2008, 10-13.
- ⁵¹⁷ Euranrinkilöiden leipominen. Elävän perinnön wikiluettelo.
<https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Euranrinkil%C3%B6iden_leipominen>.
- ⁵¹⁸ Teinilä-Huittinen, Leena: Helmi helmien joukossa. Kodin Pellervo syyskuu 2008, 10-13.
- ⁵¹⁹ Euranrinkilöiden leipominen. Elävän perinnön wikiluettelo.
<https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Euranrinkil%C3%B6iden_leipominen>.
- ⁵²⁰ Teinilä-Huittinen, Leena: Helmi helmien joukossa. Kodin Pellervo syyskuu 2008, 10-13.
- ⁵²¹ Euranrinkilöiden leipominen. Elävän perinnön wikiluettelo.
<https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Euranrinkil%C3%B6iden_leipominen>.
- ⁵²² Paula Panulan muistelmat, Euran kotiseutuarkisto.